മയൂര
സന്ദേശം

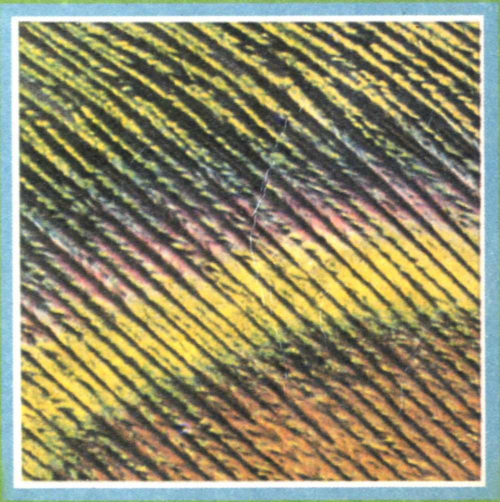

കേരളവർമ്മ
വലിയകോയിത്തമ്പുരാൻ

ശതാബ്ദിപ്പതിപ്പ്

മയൂരസന്ദേശം

ശതാബ്ദിപ്പതിപ്പ്

കേരളവർമ്മ വലിയകോയിത്തമ്പുരാൻ

കവി, ഗദ്യകാരൻ, പണ്ഡിതൻ, നിരൂപകൻ, വാഗ്മി, നാടകവേദിയുടെയും നവീനഗദ്യത്തിൻെറയും ജനയിതാവ്. 1845 ഫെബ്രുവരി 19-ന് ചങ്ങനാശ്ശേരിയിൽ ലക്ഷ്മീപുരം കൊട്ടാരത്തിൽ ജനിച്ചു. ടിപ്പുവിൻെറ ആക്രമണ കാലത്ത് മലബാറിലെ പരപ്പനാട് രാജവംശത്തിൽനിന്നും തിരുവിതാംകൂറിനെ അഭയം പ്രാപിച്ച കുടുംബത്തിലെ സന്തതി. പത്താമത്തെ വയസ്സിൽ മാതുലനായ രാജരാജവർമ്മ തിരുവനന്തപുരത്തേക്ക് കൂട്ടിക്കൊണ്ടുപോയി വിദ്യാഭ്യാസം ചെയ്യിച്ചു. 14-ാമത്തെ വയസ്സിൽ തിരുവിതാംകൂർ രാജകുടുംബത്തിലെ റാണിലക്ഷ്മിഭായിയെ വിവാഹം കഴിച്ചതോടെ വലിയ കോയിത്തമ്പുരാനായി. കുട്ടികളില്ല. 16-ാമത്തെ വയസ്സിൽ തിരുനാൾ പ്രബന്ധരചനയിലൂടെ സാഹിത്യരംഗത്തേക്കു കടന്നു. തുടർന്ന് നിരന്തരമായ സാഹിതീസപര്യയിലാണ് അദ്ദേഹം ഏർപ്പെട്ടത്. അക്കാലത്ത് കൂടുതലും രചിച്ചത് സംസ്കൃതകൃതികളായിരുന്നു. രാജദ്രോഹക്കുറ്റം ചുമത്തി 1875-ൽ ആയില്യംതിരുനാൾ മഹാരാജാവ് അദ്ദേഹത്തെ തടവിലാക്കി. 15 മാസം ആലപ്പുഴ ജയിലിലും 4 കൊല്ലം ഹരിപ്പാട് അനന്തപുരം കൊട്ടാരത്തിൽ വീട്ടുതടങ്കലിലും കഴിയേണ്ടിവന്നു. 1880-ൽ ജയിൽ വിമോചിതനായി. ഭാരതത്തിലെങ്ങും അലയടിച്ചുയർന്ന ദേശീയ നവോത്ഥാന കലാപത്തിന് കേരളത്തിൽ നേതൃത്വം നല്കി. പാഠപുസ്തകക്കമ്മിറ്റിയുടെയും ഭാഷാപോഷിണി സഭയുടെയും അദ്ധ്യക്ഷനായിരുന്നു. 1914 സെപ്റ്റംബർ 22-ന് കായംകുളത്ത് കുറ്റിത്തെരുവിൽ ഉണ്ടായ കാറപകടത്തിൽ ദിവംഗതനായി.

മലയാള കൃതികൾ : മഹച്ചരിതസംഗ്രഹം, സന്മാർഗ പ്രദീപം, വിജ്ഞാനമഞ്ജരി, സന്മാർഗസംഗ്രഹം, അക്ബർ, മയൂരസന്ദേശം, മണപ്രവാളശാകുന്തളം, അമരുകശതകം, അന്യാപദേശശതകം, പരശുരാമവിജയം, ഹനുമദ്യുദ്ഭവം, മത്സ്യവല്ലഭവിജയം, പ്രലംബവധം, ധ്രുവചരിതം, ശ്രീപത്മനാഭപാദപത്മശതകം, ശ്രീമൂലരാജപാദപത്മശതകം, ദൈവയോഗം, ശോണാദ്രീശസ്തോത്രം, സ്തുതിശതകം.

സംസ്കൃതകൃതികൾ: വിശാഖവിജയം മഹാകാവ്യം, കംസവധംചമ്പു, ക്ഷമാപണസഹസ്രം, യമപ്രണാമശതകം, പാദാരവിന്ദശതകം, ഗുരുപവനപുരേശസ്തവം, ശൃംഗാരമഞ്ജരീഭാണം, വ്യാഘ്രാലയേശശതകം, തുലാഭാരശതകം, അമൃതമഥനം, നക്ഷത്രമാല, തിരുനാൾ പ്രബന്ധം, വിക്ടോറിയാചരിതം, സന്മാർഗസംഗ്രഹം, ശുകസന്ദേശവ്യാഖ്യാനം, പ്രക്രിയാസർവസ്വ വ്യാഖ്യാനം.

മയൂരസന്ദേശം

കേരളവർമ്മ വലിയകോയിത്തമ്പുരാൻ

ഡി. സി. ബുക്സ്
1995
വില 25.00 രൂപ

Centenary Edition (1895-1995)

(Malayalam)

Mayura Sandesam

Poetry

by Kerala Varma Valiakoithampuran

© D C Books

First Published February 1895
First DCB Edition March 1995
Cover Design : Suresh Soman
Typesetting & Printing: D. C. Offset Printers, Kottayam
Publishers
D. C. BOOKS, KOTTAYAM - 686 001
Kerala State, India
Distributors
CURRENT BOOKS
Kottayam, Thiruvananthapuram, Kollam, Pathanamthitta, Alappuzha, Eranakulam, Aluva, Palakkad, Kozhikode, Vatakara, Thalassery, Kalpetta

ISBN 81—7130—464—8

Rs. 25.00

196/94-95 S.No. 2388 dcb 1561 -Bel 11.6 Mpl- 2000-0495

പ്രസാധകക്കുറിപ്പ്

മയൂരസന്ദേശം ആദ്യമായി പ്രസിദ്ധപ്പെടുത്തിയത്, 1895-ലാണ്. ഇത് നൂറാം വർഷമത്രെ. ഈ ശതാബ്ദിപ്പതിപ്പ് പുറത്തുകൊണ്ടു വരുന്നതിൽ ഡി. സി. ബുക്സിന് അതിയായ സന്തോഷമുണ്ട്.

*ഇന്ദുലേഖ*യുടെ ശതാബ്ദിപ്പതിപ്പ് 1989-ലും *മാർത്താണ്ഡ വർമ്മ*യുടെ ശതാബ്ദിപ്പതിപ്പ്* 1992-ലും ഞങ്ങൾ പ്രസിദ്ധപ്പെടുത്തുകയുണ്ടായി. ഏതു ശാഖയിലായാലും മികവ് കാഴ്ചവച്ച കൃതികൾക്കല്ലേ ശതാബ്ദിപ്പതിപ്പിന്റെ ആവശ്യം വരൂ. കഴിഞ്ഞ നൂറ്റാണ്ടിന്റെ അവസാനദശകങ്ങളിൽ കേരളവർമ്മ വലിയകോയിത്തമ്പുരാൻ മലയാള സാഹിത്യത്തറവാട്ടിലെ 'തമ്പുരാൻ' ആയിരുന്നു. നവീന ഗദ്യസാഹിത്യത്തിന്റെ പിതാവെന്ന് വിശേഷിപ്പിക്കപ്പെടുന്ന, കേരളവർമ്മ മികച്ച കവിയുമായിരുന്നു— സംസ്കൃതത്തിലും മലയാളത്തിലും. പാഠപുസ്തകകമ്മിറ്റിയുടെ അദ്ധ്യക്ഷനെന്ന നിലയിലും അദ്ദേഹത്തിന്റെ സേവനങ്ങൾ മറക്കാനാവില്ല. വറുഗീസ് മാപ്പിള രൂപംനല്കിയ ഭാഷാപോഷിണി സഭയുടെ അധ്യക്ഷനുമായിരുന്നു അദ്ദേഹം.

പതിനാറാം വയസ്സിലാണ്, വലിയകോയിത്തമ്പുരാൻ സാഹിത്യരചന തുടങ്ങിയത്. ആദ്യകൃതികൾ സംസ്കൃതമായിരുന്നു. അതിനു രണ്ടുവർഷം മുമ്പുതന്നെ അദ്ദേഹം വിവാഹിതനായി. പത്നി തിരുവിതാംകൂർ കൊട്ടാരത്തിലെ റാണി ലക്ഷ്മിഭായി ആയിരുന്നു. കൊട്ടാരത്തിൽ ആയില്യം തിരുനാൾ രാമവർമ്മയും വിശാഖം തിരുനാൾ രാമവർമ്മയുമൊന്നിച്ചായിരുന്നു ജീവിതം. ആയില്യം തിരുനാൾ 1860-ൽ രാജ്യഭരണമേറ്റു. പത്തുപതിനഞ്ച് വർഷങ്ങൾക്കു ശേഷം മഹാരാജാവും വലിയകോയിത്തമ്പുരാനും തമ്മിൽ പിണങ്ങി. രാജ്യദ്രോഹക്കുറ്റം ചുമത്തി കേരളവർമ്മയെ അറസ്റ്റ് ചെയ്തു. ആലപ്പുഴ ജയിലിൽ 15 മാസം കഴിയേണ്ടിവന്നു. തികച്ചും ക്രൂരമായ പെരുമാറ്റമാണവിടെ ലഭിച്ചത്. തുടർന്നു നാലുവർഷം വീട്ടുതടങ്കലും അനുഭവിച്ചു. മഹാരാജാവിനു മാനസാന്തരമുണ്ടാകാൻവേണ്ടി 1000 പദ്യങ്ങളടങ്ങിയ *ക്ഷമാപണ സഹസ്രം* രചിച്ചുകാഴ്ചവച്ചു. എങ്കിലും ആയില്യം തിരുനാളിനു ദയതോന്നിയില്ല. അപ്പോഴാണ് *യമപ്രണാമശതകം* രചിച്ചത്. തന്നെ ദ്രോഹിക്കുന്നവരെ എളുപ്പം

*മാർത്താണ്ഡവർമ്മ ആദ്യം പ്രസിദ്ധപ്പെടുത്തിയത് 1891 ജൂണിലായിരുന്നു.

കൂട്ടിക്കൊണ്ടു പോകണേ എന്ന് കാലനോടപേക്ഷിക്കുന്ന 100 ശ്ലോക ങ്ങൾ. ഏതായാലും യമനോ ദൈവമോ അതു കേട്ടിരിക്കണം. ആയില്യം തിരുനാളിനു പിന്നീടധികം ജീവിക്കാൻ കഴിഞ്ഞില്ല. 1880-ൽ വിശാഖം തിരുനാൾ ഭരണമേറ്റു. വലിയകോയിത്തമ്പുരാൻ മോചിതനായി. കൂടുതൽക്കൂടതൽ ബഹുമാന്യനുമായി. വിശാഖത്തോടുള്ള കടപ്പാട് തീർക്കാനാണ് *വിശാഖവിജയം* (സംസ്കൃതകാവ്യം) എഴുതിയത്. അദ്ദേഹത്തിൻെറ ഏറ്റവും മികച്ച കൃതിയായി പണ്ഡിതലോകം അംഗീകരിച്ചിട്ടുള്ളതും ഈ പുസ്തകമാണ്.

1895-ൽ മാത്രമാണ്, *മയൂരസന്ദേശം* പുസ്തകരൂപത്തിൽ പ്രസിദ്ധപ്പെടുത്തിയത്. (ഭാഷാപോഷിണി മാസികയിൽ പ്രസിദ്ധ പ്പെടുത്തിയത് 1894-ലായിരുന്നു.) എ. ആർ. രാജരാജവർമ്മ, കാളിദാസനെപ്പറ്റി 'മേഘസന്ദേശം എന്ന വ്യാജേന' എന്നെഴുതിയി ട്ടുണ്ടല്ലോ. അതേ പ്രയോഗം ഇവിടെയുമാകാം. കേരളവർമ്മ 'മയൂര സന്ദേശം എന്ന വ്യാജേന' ഈ വിശിഷ്ട കൃതി രചിച്ചത് തടവിൽ നിന്നു പുറത്ത് വന്ന പതിനാലുവർഷം കൂടി കഴിഞ്ഞിട്ടാണ്.

തിരുവിതാംകൂർ രാജകുടുംബത്തിനു തന്നെ അപമാനം വരുത്തിവച്ച ഒരു പ്രവൃത്തിയായിപ്പോയി, സാഹിത്യതല്പരൻ കൂടിയായിരുന്ന ആയില്യം തിരുനാൾ രാമവർമ്മയുടേത്. മഹാപണ്ഡിതനായിരുന്ന, ആ മഹാസാഹിത്യകാരനെ അഞ്ചുവർഷ ത്തിലേറെക്കാലം തുറുങ്കിലടച്ച സംഭവം അന്നു കേരളമാകെ കോളിളക്കമുണ്ടാക്കി. 120 വർഷം കഴിഞ്ഞിട്ടും അതേപ്പറ്റിയുള്ള സ്മരണ ചരിത്രത്തിനു മാച്ചു കളയാൻ കഴിഞ്ഞിട്ടില്ല. *മയൂരസന്ദേശ* ത്തിൻെറ കാര്യത്തിൽ അസാധാരണമായ ജനശ്രദ്ധ പതിയാനും ഇതൊക്കെ കൂടുതൽ സഹായിച്ചിട്ടുണ്ട്.

ഈ പരിഗണനകളെല്ലാം കൊണ്ടാണ് *മയൂരസന്ദേശ* ത്തിൻെറ ശതാബ്ദിപ്പതിപ്പ് പുറത്തുകൊണ്ടുവരാൻ ഞങ്ങൾ തീരുമാനമെടുത്തത്. എസ്. ഗുപ്തൻനായരോട് ഇതേപ്പറ്റി സംസാരിച്ച പ്പോൾ എല്ലാ സഹായവും അദ്ദേഹം വാഗ്ദാനം ചെയ്തു. വളരെ പെട്ടെന്ന് അവതാരികയും എഴുതിത്തന്നു. പഴയ പതിപ്പുകളൊക്കെ തരുകയും ചെയ്തു. അദ്ദേഹത്തോട് ഞങ്ങൾക്ക് അതിയായ നന്ദിയുണ്ട്. എ. ആർ. രാജരാജവർമ്മയുടെ വ്യാഖ്യാനവും മുഖവുരയും ഈ പതിപ്പിനെ കൂടുതൽ പ്രയോജനമുള്ളതാക്കിതീർക്കുമെന്നു ഞങ്ങൾ വിശ്വസിക്കുന്നു.

കോട്ടയം

19 ഫെബ്രുവരി '95 — ഡി. സി. കിഴക്കെമുറി

(കേരളവർമ്മയുടെ 150-ാം ജന്മ വാർഷികം)

അവതാരിക

*മയൂരസന്ദേശ*ത്തിന് ശതായുസ്സ് പൂർത്തിയാവുകയാണ്. വലിയകോയിത്തമ്പുരാൻെറ 150-ാം ജന്മദിനവും അടുത്തുവരുന്നു. (1170 കുംഭത്തിലെ പൂയംനക്ഷത്രത്തിൽ) ഈ സന്ദർഭത്തിൽ *മയൂരസന്ദേശ* ത്തിന് ഒരു ശതവത്സരപ്പതിപ്പ് പ്രസിദ്ധീകരിക്കുന്നതിലുള്ള ഔചിത്യം അവിതർക്കിതമാണ്.

ഈ കഴിഞ്ഞ 100 സംവത്സരത്തിനുള്ളിൽ *മയൂരസന്ദേശ*ത്തിൻെറ നിരവധി പതിപ്പുകൾ പുറത്തു വന്നിട്ടുണ്ട്.. അനേകം ആസ്വാദകർ ആ കാവ്യം മനഃപാഠമാക്കിയിട്ടുണ്ട്. ഇംഗ്ലീഷിലും സംസ്കൃതത്തിലും പരിഭാഷകൾ ഉണ്ടായി. *മയൂരസന്ദേശം* പ്രസിദ്ധീകൃതമായപ്പോൾ എങ്ങനെയാണ് സഹൃദയലോകം ആ കൃതിയെ സ്വീകരിച്ചതും അഭിനന്ദിച്ചതും എന്ന പ്രത്യവലോകനം ഈ സന്ദർഭത്തിൽ സമുചിതമാണ്. എന്തൊരുത്സാഹവായ്പാണ് ആ ആസ്വാദകന്മാർ അന്ന് പ്രദർശിപ്പിച്ചത്! അദ്ഭുതം തോന്നും. ദോഷപ്രഖ്യാപന കുതൂഹലനായിരുന്ന 'വിദ്യാവിനോദിനി' പത്രാധിപർ സി. പി. അച്യുതമേനോൻ *മയൂരസന്ദേശ*ത്തെ നിരുപാധികം പ്രശംസിച്ചു. (1069 കർക്കടകം ലക്കത്തിലെ-1894- 'വിദ്യാവിനോദിനി'യിൽ മേനോൻെറ ലേഖനം കാണാം.) അദ്ദേഹം എഴുതുന്നു:

"'വിദ്യാവിനോദിനി' പുതിയ പുസ്തകങ്ങളെക്കുറിച്ച് അഭിപ്രായപ്പെടുന്നതിൽ ദോഷപ്രഖ്യാപനം കുറേ അധികമായിപ്പോകുന്നുണ്ടെന്നു പലരും പറയുന്നതായി ഞങ്ങൾ അറിയുന്നുണ്ട്. ഇതു വാസ്തവമാണെങ്കിൽ അതിൻെറ കാരണവും സ്പഷ്ടമാണ്. പുതിയ പുസ്തകങ്ങളിൽ ദോഷങ്ങൾ ഗുണങ്ങളെ അതിശയിച്ചിരിക്കുന്നതുകൊണ്ട്, അവയെക്കുറിച്ച് നിർദ്ദാക്ഷിണ്യമായും നിഷ്പക്ഷമായും അഭിപ്രായം പറയുന്നതിൽ ദോഷപ്രഖ്യാപനം കുറേ കടന്നുപോകാതെ നിർവാഹമില്ലല്ലോ.... ഈ അവസരത്തിൽ എല്ലാം നിർവിശേഷമായി പ്രശംസിക്കത്തക്കതായ ഒരു കൃതി പുറപ്പെട്ടിരിക്കുന്നതിനെ ഞങ്ങൾ സർവാത്മനാ അഭിനന്ദിക്കുന്നു. *മയൂരസന്ദേശം*...കാളിദാസരുടെ *മേഘസന്ദേശ*ത്തെ അനുകരിച്ചുണ്ടാക്കപ്പെട്ട ഈ കൃതി കുറേക്കാലത്തിനിടയിൽ ഉണ്ടായിട്ടുള്ള ഭാഷാകവിതകളെ ഒക്കെയും എല്ലാ പ്രകാരത്തിലും

അതിശയിച്ചിരിക്കുന്നു എന്നു പറയുന്നതിൽ ഞങ്ങൾക്ക് ഒട്ടുംതന്നെ സംശയമില്ല."

തുടർന്ന്, കവിത സ്വാനുഭവജന്യമായതിലുള്ള മെച്ചം, മാർഗവർണ്ണനയുടെ ആസ്വാദ്യത, സന്ധിസന്ധ്യംഗപ്പൊരുത്തം, അസാമാന്യമായ സുശ്രാവ്യത്വം ഇവയെ പ്രശംസിക്കുന്നു. പല പരിവൃത്തി വായിക്കേണ്ട ഒരു ഉത്കൃഷ്ട കൃതിയാണ് അതെന്ന നിരീക്ഷണത്തോടെ മേനോൻ നിരൂപണം അവസാനിപ്പിക്കുന്നു.

*ഇന്ദുലേഖാ*കർത്താവായ ഒ.ചന്തുമേനോൻ ഈ കൃതി വായിച്ച് ആനന്ദതുന്ദിലനായിപ്പോയി. 'വിദ്യാവിനോദിനി'യുടെ 1070 കന്നി ലക്കത്തിൽ ചന്തുമേനോൻെറ ലേഖനം പ്രസിദ്ധപ്പെടുത്തി. തമ്പുരാൻെറ *ശാകുന്തള*പരിഭാഷ വായിച്ചപ്പോൾപോലും മനസ്സിന് ഇത്രയ്ക്കു 'ചാപല്യം' ഉണ്ടായിട്ടില്ലെന്ന് മേനോൻ. *മേഘസന്ദേശ*ത്തെക്കാൾ ഇതിന് 'യുക്തി' കൂടുതലുണ്ടത്രേ! "ഇങ്ങനെ സൗന്ദര്യമുള്ള മണിപ്രവാളശ്ലോകങ്ങളെ ഇതുവരെ ഞാൻ വായിച്ചിട്ടില്ലെന്നുതന്നെ പറയാം" എന്നു പ്രസ്താവിച്ചുകൊണ്ട് ആവിശ്ചിന്താപരം, കല്യാവേശാൽ കലുഷം, തത്താദൃക്കാം നരപതി, കോടക്കാർകൊണ്ടിരുളിയലും എന്നിങ്ങനെയുള്ള എട്ടു പദ്യങ്ങൾ അവിടവിടെയായി ഉദ്ധരിച്ചു. യതിഭംഗത്തെപ്പററിയുള്ള ചിലരുടെ ആക്ഷേപം അർത്ഥശൂന്യമാണെന്നു സ്ഥാപിച്ചുകൊണ്ടാണ് ചന്തുമേനോൻ തൻെറ ആസ്വാദനം പര്യവസാനിപ്പിക്കുന്നത്. "കൃഷ്ണഃപുഷ്ണാത്വതുലമഹിമാ എന്ന ദിക്കിലുള്ളതുപോലെയല്ലാതെ മലയാളപദങ്ങളുടെ ഉച്ചാരണത്തിനനുസരിച്ചു ശ്ലോകങ്ങൾ നോക്കിയാൽ ഒരു പ്രകാരത്തിലും യതിഭംഗം അഭിനവകാളിദാസരായ കോയിത്തമ്പുരാൻ തിരുമനസ്സിലെ മധുനിഷ്യന്ദികളായ ശ്ലോകങ്ങളിൽ കാണുകയില്ല എന്നുള്ളതു നിർവിവാദമാണ്."

മററൊരു മികച്ച ആസ്വാദനം അപ്രതീക്ഷിതമെന്നു പറയാവുന്ന ഒരു ഭാഗത്തുനിന്നു പുറപ്പെട്ടു. അതാകട്ടെ, 'തമ്പുരാനാര് തലയാരിയാര്' എന്ന നിന്ദാഭാവത്തോടെ കിന്നരിത്തലപ്പാവുകളെ തട്ടിത്തെറിപ്പിച്ച സ്വദേശാഭിമാനി രാമകൃഷ്ണപിള്ളയുടെ പക്ഷത്തുനിന്നാണത്.

"........*മയൂരസന്ദേശം* കാളിദാസൻെറ *മേഘദൂതി*നെ അനുകരിച്ചു രചിക്കപ്പെട്ടതാണെങ്കിലും പല സംഗതികളിൽ അതിനെ അതിശയിച്ചിരിക്കുന്നു. *മയൂരസന്ദേശ*കാവ്യസരസ്സിലെ പദ്യപീയൂഷത്തെ അല്പം അനുഭവിക്കാമെന്നു കരുതി അതിൽ ഇറങ്ങുക. എത്രതന്നെ അനുഭവിച്ചാലും അതിൽ അലംഭാവമുണ്ടാകുന്നില്ലെന്നു കാണാം. അല്പനേരം നിൽക്കാമെന്നു കരുതുന്ന ആൾ അനേക വത്സരം അതിൽ കിടന്നു പോകും. അതിൽ എത്രതന്നെ നീന്തുക, തളർച്ച ഉണ്ടാകുന്നില്ല. അതിൽ എത്രതന്നെ മുക്കുളിയിടുക, ശ്വാസം മുട്ടുന്നില്ല..... എത്ര പരിവൃത്തി വായിച്ചാലും അലംഭാവം തോന്നാത്ത ഒരു കൃതി ആധുനികകാലത്തുണ്ടെങ്കിൽ അത് *മയൂരസന്ദേശ* കാവ്യമാകുന്നു. ഇതിലെ

മണിപ്രവാളരീതിയുടെ വിശിഷ്ടതയും വർണ്ണനകളുടെ ഹൃദയംഗമത്വവും സഹൃദയന്മാരെ എപ്പോഴും ആനന്ദിപ്പിക്കുന്നു..."

ഇതേ കാലത്ത് 'കവനോദയ'ത്തിലൂടെ വെളിച്ചം കണ്ട അപ്പാടൻ വീട്ടിൽ രാമനെഴുത്തച്ഛന്റെ *ഭൃംഗസന്ദേശ*ത്തെപ്പററിക്കൂടി രാമകൃഷ്ണപിള്ള പ്രാസംഗികമായി പരാമർശിക്കുന്നുണ്ട്. ചില പദ്യങ്ങൾ താരതമ്യത്തിനുവേണ്ടി ഉദ്ധരിച്ചശേഷം, *ഭൃംഗസന്ദേശം* താഴേക്കിടയിലുള്ള കൃതിയാണെന്നു രാമകൃഷ്ണപിള്ള സ്ഥാപിക്കുന്നു. മയൂരത്തിൽ നിന്ന് ഉദ്ധരിക്കുന്ന പദ്യങ്ങൾ, 'ഉല്ലാസത്തോടവിടെ മരുവും, മാരക്രീഡാമഹലഹളയിൽ, പ്രത്യഗ്രശ്രീഭരിതമവനീഭർത്ത്രി' എന്നിവയാണ്. (തിരുവനന്തപുരം വഞ്ചിയൂർ ജി.പി.സ്മാരക വായനശാലയിൽ കേരളവർമ്മയുടെ ഷഷ്ടിപൂർത്തി സ്മാരകമായി 1080 കുംഭം ഏഴിനു ചെയ്ത പ്രസംഗമാണിത്.)

സമകാലികവിമർശകന്മാരുടെ 'അഹോരൂപമഹോസ്വരം' എന്ന ഈ അന്ധാളിപ്പിൽ തുടങ്ങി മുണ്ടശ്ശേരി മുതലായ പിൽക്കാല നിരൂപകരുടെ പിച്ചിച്ചീന്തൽ വരെ കണ്ട കൃതിയാണ് *മയൂരസന്ദേശം*. എല്ലാററിനെയും എങ്ങനെയോ അതിജീവിച്ചെങ്കിൽ അതിന് എന്തോ ചില മെച്ചമുണ്ട് എന്നു തീർച്ച. *മയൂരസന്ദേശം* അനുകരണമാണെന്ന് പ്രശംസകന്മാരും 'സമ്മതിക്കുന്നുണ്ട്. എന്നിട്ടും മേന്മ ബാക്കി നിൽക്കുന്നെങ്കിൽ അതെന്താണ്? എന്റെ ദൃഷ്ടിയിൽ അതിന്റെ രൂപസംരചനാപരമായ പൂർണ്ണതയാണ് —ഫോർമൽ എക്സലൻസ്. ഭാവപുഷ്ടി ഒട്ടുമില്ലെന്നല്ല, ഉള്ളത് അത്ര മെച്ചമല്ല. അക്കാര്യത്തിൽ *മേഘസന്ദേശ*ത്തിന്റെ അടുത്തെങ്ങും നിൽക്കാൻ മയൂരത്തിന് ശേഷിയില്ല. എന്നാൽ ശബ്ദഘടനയിൽ വളരെ അടുത്തു നൽക്കും— വൈദർഭിയല്ല രചനാരീതിയെങ്കിലും.

"ഏവം നീതാനമൃതമധുരം
    ചൊല്ലവേ പല്ലവാംഗീ
സാ വന്നീടുംകുതുകമൊടടു-
    ത്തെത്രയും ചിത്രമോടേ
ഭാവം നന്നായ്ത്തെളിയുമളിവേ-
    ണിക്കു വേലായുധൻ താ-
നീവണ്ണം മേ ശുഭമരുളിയെ-
    ന്നാർത്തിവിട്ടോർത്തിടും സാ

(മയൂരം ഉ. 49)

ല്ല, ത്ര, ത്ത എന്നീ വ്യഞ്ജനങ്ങളുടെ ആവൃത്തികൊണ്ടാണ് ഇവിടെ ശബ്ദഭംഗി സൃഷ്ടിച്ചത്. പക്ഷേ "സാ വന്നീടും" എന്ന മട്ടിലുള്ള മണിപ്രവാളഘടന ഇന്നത്തെ വായനക്കാരന് അരോചകമാണ് എന്നും പറയേണ്ടിയിരിക്കുന്നു.

രണ്ട്

ഭാവത്തിനെന്താണ് കോട്ടം പററിയതെന്ന അന്വേഷണം പ്രസക്തമാണ്. സന്ദേശഹരനായി മയൂരത്തെ സ്വീകരിച്ചതിനെപ്പററിത്തന്നെ അല്പം ആലോചിക്കാനുണ്ട്. കാളിദാസൻെറ 'മേഘ'ത്തിന് അനേകം അർത്ഥതലങ്ങളുണ്ട്. "പ്രകൃതി പുരുഷം കാമരൂപം മഘോനഃ" എന്നു പറയുമ്പോൾ, ആ മേഘം ഏതു രൂപത്തിലും സഞ്ചരിക്കുന്നവനാണെന്നു വന്നു. പോരെങ്കിൽ ആദിപ്രകൃതിയുടെ അധീശനായ ഇന്ദ്രൻെറ പ്രകൃതിപുരുഷൻ; മാത്രവുമല്ല, ബാഷ്പം (നീരാവി) ഘനീഭവിച്ചതാണ് മേഘം. ഇവിടെ വിരഹകാതരനായ യക്ഷൻെറ ബാഷ്പം (കണ്ണുനീര്) ഘനീഭവിച്ചതാണെന്ന് വന്നുകൂടുകയുംചെയ്യും. യഥാർത്ഥത്തിൽ ഈ ഘനീഭൂതബാഷ്പത്തെ ആരും എങ്ങും പറഞ്ഞയയ്ക്കേണ്ടതായിട്ടുമില്ല. അനുകൂല പവനനാൽ നീയമാനനായി ശിവമായ പന്ഥാവിലൂടെ അങ്ങനെ പ്രയാണം ചെയ്തുകൊണ്ടുതന്നെയിരിക്കും. നയന സുഭഗങ്ങളായ വലാകപ്പക്ഷികൾ പരിസേവിച്ചുകൊണ്ടുമിരിക്കും.

ഇതൊന്നുമല്ല മയിലിൻെറ സ്ഥിതി. ഉടലിനു ഭാരമേറിയ ആ കമനീയവിഗ്രഹൻ സഞ്ചാരകുതുകിയല്ല. പറക്കൽ ചെറിയ ദൂരത്തിൽമാത്രം. അതിനാൽ മയിലിനെ വഞ്ചിയിൽ കയറ്റി വിട്ടു കവി! വഞ്ചിയാത്രയ്ക്കാണെങ്കിൽ പക്ഷിയെന്തിന്? എങ്ങനെപോയാലും ആളുകൾ വെറുതേ വിടുകയുമില്ല. പക്ഷേ; കേരളവർമ്മയെ ആകർഷിച്ചത് ആ പക്ഷി, സർപ്പത്തിൻെറ (ആയില്യ ത്തിൻെറ) ശത്രുവാണെന്നുള്ളതും വിശാഖൻെറ (സുബ്രഹ്മണ്യൻെറ എന്നും വിശാഖം തിരുനാളിൻെറ എന്നും) ബന്ധുവാണെന്നുള്ളതും ആണ്. ഇതൊക്കെ ആലോചനാബന്ധുരംതന്നെ. പക്ഷേ, മയിൽ പറന്ന് തിരുവനന്തപുരത്തേക്കു പോകുന്നതായി നമുക്കു സങ്കല്പിക്കാൻ കുറച്ചൊന്നുമല്ല ക്ലേശം.

1875-ലാണ് (1050 കർക്കടകം 21-ന്) കേരളവർമ്മ ബന്ധനസ്ഥനായത്. 1880-ൽ 'ആയില്യ'ത്തിൻെറ ചരമാനന്തരം 'വിശാഖ'ത്താൽ വിമുക്തനാവുകയും ചെയ്തു. പിന്നെയും 14 വർഷം കഴിഞ്ഞാണ് സന്ദേശമെഴുതിയത്. ജയിൽവാസകാലത്തനുഭവിച്ച യാതനയുടെ അനുഭവതീവ്രത പകരാൻ കേരളവർമ്മയ്ക്ക് എന്തു കൊണ്ടോ കഴിയുന്നില്ല.* വേഡ്സ്‌വർത്ത് പറഞ്ഞതുപോലെ

* സി.കെ. മൂസ്സത് *ഭൃംഗസന്ദേശം* പുനഃപ്രസിദ്ധീകരിച്ചപ്പോൾ (1973) കവനോദയത്തിൽ *ഭൃംഗസന്ദേശം* കണ്ട കേരളവർമ്മ സ്വല്പം ധൃതിപ്പെട്ട് ദിവസേന ഈരണ്ടു നന്നാലു ശ്ലോകം കണ്ടെഴുതി മുഴുമിച്ച കൃതിയാണ് *മയൂരസന്ദേശം* എന്നു പറഞ്ഞു. ഒട്ടും ധൃതിപ്പെടാതെ വലിയകോയിത്തമ്പുരാന് ദിവസം നാലോ എട്ടോ പദ്യമെഴുതാൻ കഴിയുമെന്നത് സുവിദിതം. എഴുത്തച്ഛൻെറ കൃതി കണ്ടിരിക്കാൻ ന്യായവുമുണ്ട്. അതു കണ്ടിട്ടാണോ ആരംഭിച്ചതെന്നു തീർച്ച പറയുക വിഷമം. 1894 ഫെബ്രുവരി 4-ലെ 'മനോരമ', 'കവനോദയം' കൈപ്പററിയതായി അറിയിക്കുന്നു. 1894 ഏപ്രിൽ 14 - നോ 15- നോ *മയൂരസന്ദേശം* കേരളവർമ്മ എഴുതിത്തുടങ്ങി (മേടം 1-ന്). മൂസ്സതിൻെറ നിഗമനം ശരിയായിക്കൂടെന്നില്ല.

'പ്രശാന്തതയിൽ അനുസ്മരിക്കപ്പെട്ട ഭാവാനുഭൂതി'യാണോ? ആണെങ്കിൽ അതേ വേഡ്സ്‌വർത്ത് മറ്റൊന്നുകൂടി പറഞ്ഞു: "വികാരത്തെ ജീവസ്പന്ദത്തോടെ ഹൃദയാന്തർഭാഗത്തേക്കു കടത്തിവിടൽ (Carried alive into the heart by passion). അതിവിടെ കാണുന്നില്ല.

എന്നിട്ടും ഈ കാവ്യം പ്രശസ്തമായല്ലോ. അത് ആ നവകാല്പനിക കാലഘട്ടത്തിന്റെ സ്വഭാവവിശേഷത്താലാണ്. അന്ന് രസാത്മകതയെക്കാൾ രൂപസൗന്ദര്യമാണ് ആസ്വാദകശ്രദ്ധ ആകർഷിച്ചിരുന്നത്. മറ്റൊന്നുകൂടിയുണ്ട്. വലിയകോയിത്തമ്പുരാനെപ്പോലെ ഒരു രാജന്യനെ രാജാവു ശിക്ഷിച്ചതും മറ്റും അന്നത്തെ സഹൃദയലോകത്തെ വല്ലാതെ ഇളക്കിമറിച്ച സംഭവമാണ്. അതു കാവ്യവിഷയമായി അവതരിച്ചു എന്ന ഒറ്റ സംഗതി മതി, ജനങ്ങളെ വികാരഭരിതരാക്കാൻ. അത് മധുരപദാകലിതമായ മണിപ്രവാളത്തിൽ വാർന്നു വീണൊഴുകുന്നതു കണ്ടപ്പോൾ ജനങ്ങൾക്ക് ആനന്ദമായി. അവർ ആ പദ്യങ്ങൾ നാവിലിട്ടു നീട്ടിയും കുറുക്കിയും ചൊല്ലി. ഔചിത്യാനൗചിത്യങ്ങളെപ്പറ്റിയൊന്നും കാര്യമായി ചിന്തിച്ചില്ല. പാളയവും പള്ളിയും പള്ളിക്കൂടവും ഒക്കെ എണ്ണിയെണ്ണി വർണ്ണിച്ചതെന്തിനെന്നും ആലോചിച്ചില്ല. കാളിദാസനാണെങ്കിൽ എല്ലാം കാമിയുടെ കണ്ണിലൂടെ മാത്രം കാണുന്നു. 'ഉജ്ജയിനിയിലെ സുന്ദരിമാർ തങ്ങളുടെ ഘനനീലനികുഞ്ചിതമായ' ചുരുണ്ട മുടികളെ സുഗന്ധിതമാക്കുന്നതും സ്ത്രീകളുടെ സുരതത്തളർച്ച തീർക്കുന്ന ശിപ്രയിലെ ശീതസമീരൻ ആസ്വദിക്കുന്നതും ത്യക്തവസനയും വിവൃതജഘനയുമായ ഗംഭീരാനദി മണൽത്തിട്ടയിൽ അലസമായി ശയിക്കുന്നതും എല്ലാം കാമിയുടെ കാഴ്ചയാണ്. കേരളവർമ്മയ്ക്ക് അത്തരം നിർബന്ധമൊന്നുമില്ല. ചിട്ടപ്പടി വർണ്ണിക്കുക മാത്രംകൊണ്ട് അദ്ദേഹം സംതൃപ്തനായി. ഇത്രയും പറഞ്ഞതിൽനിന്നു മാർഗ്ഗവർണ്ണന ആകെ വിരസവും നിർലക്ഷ്യവുമാണെന്ന് അർത്ഥമാക്കരുത്. ഭാവവിശിഷ്ടങ്ങളായ പദ്യങ്ങൾ ഇടയ്ക്കിടെ കാണാം. ഇടയ്ക്കിടെ മാത്രം. 'കല്യാവേശാൽ കലുഷമതി' (11) 'കോടക്കാർകൊണ്ടിരുളിയലുമീയംബരം' (13) 'ഇക്കാലത്തെൻ കുശലമതിനായുൾക്കുരുന്നിൽ' (14) 'പ്രേയാനാമെൻചിരവിരഹമാം പ്രൗഢചണ്ഡാതപത്താൽ' (15) എന്നിങ്ങനെ നായികോൽക്കർഷത്തിനുള്ള കാരണങ്ങളെ സരസമായി വർണ്ണിക്കുന്ന പദ്യങ്ങൾ നോക്കുക.

ഉത്തരസന്ദേശത്തിലെ 'പാലിക്കാനായ് ഭുവനമഖിലം' (16) 'പ്രത്യഗ്രശ്രീഭരിതമവനീഭർത്ത്രിതൻ' (23) 'അസ്മാലസ്യം മമ കമനിതാൻ നട്ടു (24) 'അല്പം പാടി ശ്രമമൊടബലാമൗലിരത്നം (43) ഇത്യാദി പദ്യങ്ങളും ആലോചനാമൃതങ്ങളാണ്. അവയിൽ ചിലത് കാളിദാസമേഘത്തിന്റെ സാന്ദ്രച്ഛായയിലാണ് വിലസുന്നതെന്നു വന്നാൽപോലും സന്ദർഭൗചിത്യത്താൽ ശോഭനമായിത്തന്നെ വർത്തിക്കുന്നു.

*മയൂരസന്ദേശ*ത്തിൻെറ എന്നല്ല, വലിയകോയിത്തമ്പുരാൻെറ കാവ്യശില്പത്തിനെ ഒട്ടാകെ ബാധിച്ച ദൗർബല്യം ശയ്യയിലെ പ്രൗഢിപ്രകടനമാണ്. പ്രാസം ഒപ്പിക്കാൻവേണ്ടി തിരഞ്ഞു പിടിക്കുന്ന അപ്രയുക്ത പദങ്ങളുടെ വാരിവിതറലും.

കാളിദാസനെ ശ്ലാഘനീയനാക്കിയ വൈദർഭി കേരള കാളിദാസൻെറ അഭിരുചിക്ക് അന്യമായിരുന്നു. ബന്ധപാരുഷ്യരഹിതവും ശബ്ദകാഠിന്യവർജ്ജിതവും നാതിദീർഘസമാസയുക്തവുമെന്നു പ്രതാപരുദ്രീയകാരൻ നിർവചിച്ച വൈദർഭി കേരളവർമ്മയ്ക്ക് ഒട്ടും വശഗയല്ല. അദ്ദേഹം മണിപ്രവാളം എന്ന വ്യാജേന 'പാരാതീത പ്രതിനവലതാഗാരസൗന്ദര്യമാരാദാരാമം' എന്നും 'പാരേവാഗ്വർത്തിന മുദധിജാധിഷ്ഠിതോരഃസ്ഥലം' എന്നും 'സാധ്വീത്യസദൃശയശോ ലാഭവത്യൈ ഭവത്യ' എന്നും എഴുതുന്നതിൽ എന്തെങ്കിലു മൊരപാകമുണ്ടെന്ന് ഓർമ്മിച്ചതേയില്ല. ഇന്ന് അതൊക്കെ അതീതകാലത്തിൻെറ അസുഖസ്മരണകൾ മാത്രമാണ്. ആ ശൈലി, വാഴ്ച ഒഴിഞ്ഞ വലിയതമ്പുരാൻെറ സിംഹാസനംപോലെ ഇപ്പോൾ പൊടിപിടിച്ചുകിടക്കുന്നു. നേരേമറിച്ച് കേരളവർമ്മയുടെ സമകാലികനായ കുഞ്ഞിക്കുട്ടൻതമ്പുരാൻെറ ശൈലി ഇന്നും കാലത്തെ അതിജീവിച്ച് നിത്യസുഭഗമായി വിലസുന്നു. കേരളവർമ്മയുടെ കവിത ഒരു കാലഘട്ടത്തിൻെറ കാന്തസൂചിയാണ്. നവക്ലാസികീയമായ അഭിരുചിവിശേഷങ്ങളുടെ ഹർഷപീയൂഷ വർഷം.

ജനുവരി 18, '95

എസ്. ഗുപ്തൻനായർ
പ്രസിഡൻറ്
കേരളവർമ്മ അക്കാദമി
തിരുവനന്തപുരം- 5

എ.ആർ. രാജരാജവർമ്മയുടെ മുഖവുര

മഹാകവിയായ കാളിദാസൻ *മേഘസന്ദേശം* എന്നൊരു വ്യാജേന ഗതാനുഗതികന്മാരായ ഭാവികവികളിലുള്ള കാരുണ്യാതിശയത്താലോ എന്നു തോന്നുമാറ് ഒരു നൂതന കവിതാപദ്ധതി കണ്ടുപിടിച്ചതിന്റെ ശേഷം പ്രാചീനരിലും നവീനരിലും എത്രതന്നെ കവികൾ ആ വഴിയേ പുറപ്പെടുകയുണ്ടായിട്ടില്ല? സന്ദേശകാവ്യങ്ങൾ അന്നേ മുതൽ ആണ് നടപ്പായത്. ഇപ്പോൾ തിരുവിതാങ്കോടു കൊട്ടാരം ലൈബ്രറി ഒന്നിൽത്തന്നേ ഇന്നേവരെ പ്രസിദ്ധം ചെയ്യിട്ടില്ലാത്തതായ അഞ്ചു സന്ദേശങ്ങൾ കിടപ്പുള്ളതായി *ശുകസന്ദേശ*ത്തിന്റെ മുഖവുരയിൽ ശ്രീവഞ്ചിവിശാഖമഹാരാജാ തിരുമനസ്സുകൊണ്ടു പ്രസ്താവിച്ചിരിക്കുന്നു. ആ പണ്ഡിതസാർവഭൗമനായ മഹാനുഭാവന് നമ്മുടെ ഈ *മയൂരസന്ദേശം*കൂടി ഗണിക്കാനിടവരാഞ്ഞത് ഇക്കൃതിയുടേയും തല്ക്കർത്താവിൻേറയും ഒരു ഭാഗ്യഹീനതതന്നെ എന്ന് നാം അത്യന്തം വ്യസനിക്കുന്നു. കവിക്കാകട്ടെ,

> 'ഈ ലോകത്തിൽ സുഖമസുഖവും മിശ്രമായ്ത്താനിരിക്കും
> മാലോകർക്കും മതിമുഖി വരാറില്ലയോ മാലനേകം'

എന്ന സ്വന്ത സമാധാനം എവിടേയുമുണ്ടല്ലോ.

എന്നാൽ കവികുലകൂടസ്ഥനായ കാളിദാസരുടെ നവീന പന്ഥാവിന് സാഫല്യം സിദ്ധിച്ചത് ഈ *മയൂരസന്ദേശ*ത്താലാകുന്നുവെന്നു നിർവിവാദമായിത്തന്നെ പറയാം. സന്ദേശരാജ്യത്തിൽ ഇതേവരെ *ശുകസന്ദേശ*ത്തിനായിരുന്നു യൗവരാജ്യം. നമ്മുടെ കവിയെപ്പോലെതന്നെ ലക്ഷ്മീദാസനും ശബ്ദത്തിലും അർത്ഥത്തിലും ഒരുപോലെ ദൃഷ്ടി വച്ചിട്ടുണ്ടായിരുന്നു.

'ദ്വിത്രാഃ പത്രിപ്രവര പരകീയാവധി പ്രപേയേയു-

സ്തംഭേശുമ്ഭന്മരതകമണിച്ഛദ്മനാ പദ്മനാഭഃ'

'ശുക്ലൈഃ പക്ഷൈർവിഹസിരുഹസസന്മല്ലികാ മല്ലികാക്ഷാഃ

തത്സേവാർത്ഥം തരുണസഹിതാസ്ലാമ്രപാദാരവിന്ദ'

ഇത്യാദി ശബ്ദവൈചിത്ര്യങ്ങളും,

'അസ്യ ബ്രൂമഃ കിയദനവധേരുന്നതിര്യാവതീതേ'

വിദ്വദ് ബുദ്ധേരിവ ഹിവിപുലതാം ജ്ഞാസ്യസേതാവതീം ത്വം

പശ്യ ത്യാജ്യഃ കില പടുധിയാ പാക്ഷികോƒ പ്യന്തരായഃ'

ഇത്യാദ്യർത്ഥവൈചിത്ര്യങ്ങളും അതിൽ അതിസുലഭങ്ങളാണ്. ഈ രണ്ടു കാവ്യങ്ങളെ തമ്മിലൊത്തുനോക്കിയതിൽ ഒരു അനുഗതമായ വൈജാത്യം എൻെറ ദൃഷ്ടിയിൽ പെട്ടതെന്തെന്നാൽ, നമ്പൂതിരിക്ക് കല്പിതമായ ഇതിവൃത്തലേശത്തെ അവലംബിച്ചുകൊണ്ട് *മേഘസന്ദേശ*ത്തിനെതിരായി ഒരു *ശുകസന്ദേശ*ത്തെ നിർമ്മിച്ച് അതിന്മുഖേന കാളിദാസനു പ്രതിദ്വന്ദ്വിയായി താൻ ലക്ഷ്മീദാസനായ് ചമയണം എന്നാണുദ്ദേശ്യം. തമ്പുരാനാകട്ടേ, തൻെറ ജീവചരിത്രത്തിൻെറ ഏതാനുമൊരംശം സ്വചിത്തവൃത്തിയിൽനിന്നും ഒരു കാവ്യത്തിലേക്കു പകർത്തിക്കണ്ടു രസിക്കണമെന്നാണു വിചാരം. ലക്ഷ്മീദാസനെപ്പോലെ വലിയകോയിത്തമ്പുരാൻ അസംഭാവ്യവനവർണ്ണനം ചെയ്യ് ഒരിടത്തും അവാസ്തവബുദ്ധിയെ ഉളവാക്കുന്നില്ല.

'കണ്ടിട്ടാശാരികളതു പകർത്തി പ്രതിച്ഛായയാതേ' [ഉ-21]

'കൊട്ടാരത്തിൽ കൊടിയ,പദമായോരു സർവ്വാധികാരം' [ഉ-37]

എന്നും മററും ചില ഭാവികാര്യങ്ങളെ മുൻകൂട്ടി ദിവ്യമായ കവിചക്ഷുസ്സുകൊണ്ടു കണ്ടിട്ടുണ്ടെന്നേ ഉള്ളു. *മയൂരസന്ദേശ* കർത്താവിൻെറ വർണ്ണനകളിൽ "വണ്ടും ഞണ്ടും വടിവൊടു കളിക്കുന്ന കച്ഛരങ്ങളും"; "പിന്നിൽകൂടിപ്പരിചിനൊടണയും മററു ബോട്ടൊന്നു കണ്ടാൽ കൈവർത്തർ തണ്ടുചാണ്ടുന്നതും"; "സച്ചേലത്തെസ്സരസമരയിൽ ചേർത്തു വക്കീലന്മാർ കച്ചേരിക്കായ് ചെരിപ്പിട്ടു പോകുന്നതും "; "നാനാവർണ്ണപ്രകടിതചമത്കാരമാം വേഷമോടെ സേനാവൃന്ദം പെരുവഴി പകർന്നീടുന്നതും"; "കയ്യാലെത്തിക്കുതുകമിയലും കുട്ടികൾക്കും പറിക്കാവുന്ന ഫലശ്രേണി തൂങ്ങുന്ന തൈമാവുകളും"; എന്നുവേണ്ട, ഓരോന്നും പ്രത്യേകം നോക്കിയാൽ വാസ്തവകഥനമാത്രമാകുന്നു. പൗരസ്ത്യകവികൾ ലൗകികവസ്തുക്കളെ നോക്കുന്നത് അതിശയോക്തി എന്ന ഭൂതക്കണ്ണാടിയിൽക്കൂടിയാണെന്നുള്ള അപവാദത്തെ ഈ ഖണ്ഡകാവ്യം നിശ്ശേഷമായ് നിർമ്മാർജ്ജനം ചെയ്യുവെന്നു ലേശം മടി കൂടാതെ ഞാൻ ശപഥംചെയ്യുന്നു.

കാളിദാസകൃതിയോട് താരതമ്യം പരീക്ഷിക്കത്തക്ക യോഗ്യത സമ്പാദിക്കതന്നെ ഒരു കാവ്യത്തിനുണ്ടാകാവുന്ന ഭാഗ്യത്തിൻെറ പരമകാഷ്ഠയാകുന്നു. *മയൂരസന്ദേശ*ത്തിന് ഈ യോഗ്യത സിദ്ധിച്ചിട്ടുണ്ടെന്ന് ഞാൻ മാത്രമല്ല, ഇദാനീന്തനന്മാരായ കാവ്യരസികന്മാരിൽ ഒന്നാമനെന്നു തീർച്ചപ്പെട്ടിട്ടുള്ള *ഇന്ദുലേഖാ* കർത്താവുകൂടി പ്രകടമായി സമ്മതിച്ചിരിക്കുന്നു. "ഈ പുസ്തകത്തിന്മേൽ അദ്ദേഹത്തിനുള്ള അളവില്ലാത്ത വാത്സല്യത്തിൻെറ വ്യാപാരങ്ങൾ പല പ്രകാരങ്ങളിലും തങ്ങളെത്തന്നെ പ്രദർശിപ്പിക്കുന്നതിൽ ഒന്നാണ് മംഗലപുരം ബാസൽ മിഷ്യൻ അച്ചുക്കൂടത്തിൽ" ഇതിനെ നാനാചിത്രോപശോഭിതങ്ങളായ പത്രങ്ങളിൽ സവിശേഷമായി അച്ചടിച്ചു പ്രസിദ്ധംചെയ്തത്. കിംബഹുനാ,

മണിപ്രവാളവ്യാപാരി
മന്നിലിക്കവിപുംഗവൻ
നോട്ടക്കാരിലുമവ്വണ്ണം
നാട്ടോടേ ചന്തുമേനവൻ.

എന്നാൽ *മയൂരസന്ദേശ*ത്തിനു *മേഘസന്ദേശ*ത്തേക്കാൾ ഒരു മാററു കൂടുകയില്ലയോ എന്നാണ് എൻെറ തർക്കം. പ്രാചീനകാളിദാസൻ ശബ്ദഭംഗിയിൽ ലേശം മനസ്സുവച്ചിട്ടില്ല. നവീനകാളിദാസൻെറ സൂക്തികളിലാകട്ടെ ശബ്ദമോ അർത്ഥമോ സരസതരമെന്ന് ഒരുവനും പരിച്ഛേദിക്കാൻ പാടില്ല. ഗുരുജനപക്ഷപാതം എന്നെ വ്യാമോഹിപ്പിക്കുന്നതല്ലെന്ന് ഒന്നു രണ്ട് ഉദാഹരണങ്ങൾ മഹാജനങ്ങളെ ബോധപ്പെടുത്തും.

1. ദൂതനെ ആവർജ്ജനം ചെയ്യുന്നതിൽ —

'ജാതം വംശേ ഭുവനവിദിതേ പുഷ്കലാവർത്തകാനാം
ജാനാമി ത്വാം പ്രകൃതപുരുഷം കാമരൂപം മഘോനഃ
തേനാർത്ഥിത്വം ത്വയി വിധിവശാദ്ദൂരബന്ധുർഗ്ഗതോഽഹം
യാച്ഞാമോഘാ വരമധിഗുണേനാധമേ ലബ്ധകാമാ.'

'ധന്യാത്മാവേ! ഖഗവര! ജയിച്ചാലുമുള്ളം കനിഞ്ഞി-
ട്ടന്യായത്താലഴലിലുഴലുന്നെന്നെ നീതാൻ തുണയ്ക്കു
വന്യാവാസേ വിഹഗനിവഹേ ബാഹുലേയൻ ഗ്രഹിച്ചാ-
നന്യാസാധാരണഗുണഗണം കാൺകയാൽതന്നെ നിന്നേ.' (പു. 6)

2. ദൂതൻെറ കൃത്യം സമഷ്ടിയായ, പ്രസ്താവിക്കുന്നതിൽ —

'മാർഗ്ഗം താവച്ഛൃണു കഥയതസ്ത്വൽപ്രയാണാനുരൂപം
സന്ദേശം മേ തദനു ജലദ! ശ്രോഷ്യസി ശ്രോത്രപേയം
ഖിന്നഃ ഖിന്നഃ ശിഖരിഷു പദം ന്യസ്യഗന്താസി യത്ര
ക്ഷീണഃ ക്ഷീണഃ പരിലഘുപയഃ സ്രോതസാഞ്ചോപയുജ്യ,

'തദ്ദേശം ചെന്നണവതിനു തേ ചൊല്ലുവേൻ മാർഗ്ഗമാദൗ
സന്ദേശം ചൊന്നഥ സപദി ഞാൻ യാത്രയാക്കാം ഭവാനെ
സന്ദേഹം വേണ്ടപരനുപകാരത്തിനാകാത്തതെങ്കിൽ
കിന്ദേഹം കൊണ്ടൊരു ഫലമിഹ പ്രാണിനാം ക്ഷോണിതന്നിൽ
(പൂ. 16)

3. തല്ക്കാലോചിതം പ്രവർത്തിക്കാനുപദേശിക്കുന്നതിൽ —

'ശബ്ദായന്തേ മധുരമനിലൈഃ കീചകാഃ പൂര്യമാണാഃ
സംസക്താഭിസ്ത്രിപുരവിജയോ ഗീയതേ കിന്നരീഭിഃ
നിർഹ്രാദസ്തേ മുരജ ഇവ ചേൽ കന്ദരേഷു ധ്വനിസ്യാൽ
സംഗീതാർത്ഥോ നനു പശുപതസ്തത്ര ഭാവീസമഗ്രഃ'

'പാലിക്കാനായ് ഭുവനമഖിലം ഭൂതിലേ ജാതനായ-
ക്കാലിക്കൂട്ടം കലിതകുതുകം കാത്ത കണ്ണന്നു ഭക്ത്യാ
പീലിക്കോലൊന്നടിമലരിൽ നീ കാഴ്ചയായ് വച്ചിടേണം
മൗലിക്കെട്ടിൽ തിരുകുമതിനെത്തീർച്ചയായ് ഭക്തദാസൻ' (ഉ. 16)

4. ദ്രോഹിപ്പാൻ വരുന്ന കളിക്കൂട്ടരെത്തടുത്തു നിൽക്കാൻ വഴി പറഞ്ഞുകൊടുക്കുന്നതിൽ —

'തത്രാവശ്യം വലയകുലിശോദ്ഘട്ടനോദ്ഗീർണ്ണതോയം
നേഷ്യന്തിത്വാം സുരയുവതയോ യന്ത്രധാരാഗൃഹത്വം
താഭ്യോ മോക്ഷസ്തവ യദി സഖേ ഘർമ്മലബ്ധസ്യ ന സ്യാൽ
ക്രീഡാലോലാഃ ശ്രവണപരുഷൈർഗ്ഗർജ്ജിതൈർഭാവയേസ്താഃ!'

'കൂടിച്ചേർന്നിട്ടൊരു വക കളിക്കൂട്ടർ നിന്നെപ്പിടിക്കാ-
നോടിച്ചെങ്കിൽ പടുതയൊടു നീ പിന്തിരിഞ്ഞന്തികത്തിൽ
ചാടിച്ചെന്നിച്ചതുരതയെഴും പീലിയമ്പാലകന്മാർ
പേടിച്ചോടുംപടി ഝടിതിയൊന്നുച്ചലിപ്പിച്ചിടേണം (പൂ.21)

5. അഭിജ്ഞാനവാക്യത്തിൽ —

'ഭൂയശ്ചാഹ ത്വമപി ശയനേ കണ്ഠലഗ്നാ പുരാമേ

നിദ്രാം ഗത്വാ കിമപി രുദതീ സസ്വരം വിപ്രബുദ്ധാ
സാന്തർഹാസം കഥിതമസകൃൽ പൃച്ഛതേചത്വയാ മേ
ദൃഷ്ടഃ സ്വപ്നേ കിതവ! രമയൻ കാമപി ത്വം മയേതി.'

'ലീലാരണ്യേ വിഹഗമൃഗയാ ലോലനായേകദാ ഞാൻ
നീലാപോംഗേ! കിമപി നിഹനിച്ചീടിനേൻ നീഡജത്തേ
മാലാർന്നാരാൽ മരുവുമിണയേക്കണ്ടു നീ താം ച നേതും
കാലാഗാരം സപദി കൃപയാ കാതരേ! ചൊല്ലിയില്ലേ?' (ഉ. 68)

ആകപ്പാടെ നോക്കുമ്പോൾ വാസ്തവകൃത്രിമങ്ങൾക്കു തമ്മിലുള്ള അന്തരം ആർക്കും അപലപിക്കാവുന്നതല്ലെന്നു നല്ലവണ്ണം ബോധപ്പെടുന്നുണ്ട്. 'ഉള്ളം കവിഞ്ഞു പായുന്ന സാഹിത്യസുധാസമുദ്രത്തിൻെറ തരംഗപരമ്പരകളാലുള്ള തള്ളൽ പൊറുക്കാതെ വലയുന്ന കവികുഞ്ജരന്മാരിലുള്ള വാത്സല്യത്താൽ ആ പരമകാരുണികനായ കവിവൃദ്ധൻ സന്ദേശം എന്ന് ഒരു അച്ച് വാർത്തിട്ടു എന്നാണു പറയേണ്ടത്. ഒരു ബഹിഷ്കൃതനായ യക്ഷൻ ഒരു മേഘത്തോടു യാചിക്കുന്നു, വിരഹിതയായ തൻെറ കാന്തയ്ക്കു ദൂതു ചെന്നു പറയേണമെന്ന്. യക്ഷൻ എന്നാലാരാണ്? ഉദ്യാനവാപീ പർവതാദിവിഹാരസ്ഥാനങ്ങളുടെ അധിഷ്ഠാതൃദേവതകളിലൊന്നെന്നേ പറയാൻ പാടുള്ളൂ. അവൻെറ നാടോ, മനുഷ്യസഞ്ചാരത്തിന് അപ്പുറത്തു കിടക്കുന്ന ഹിമവാൻെറ വടക്കുഭാഗമാകുന്ന അളകാപുരി. ദൂതനായിട്ടു കിട്ടിയത് ഒരു മേഘത്തെ ആണ്. യക്ഷഗന്ധർവാദികൾ ചില സമയം മനുഷ്യസ്ത്രീകളിൽ അധിവാസം ചെയ്യുമെന്നും ആ വിവരം അവരുടെ രാജാവായ വൈശ്രവണൻ അറിഞ്ഞാൽ അവരെ അതിന് ശിക്ഷിക്കുമെന്നും മററും കുഞ്ഞുങ്ങളോട് നാം കഥ പറയാറു പതിവുണ്ട്. ഇപ്രകാരമുള്ള ഒരു കഥയെ എടുത്ത് കാളിദാസൻ ഒരു പ്രൗഢജനമനോഹരമായ കാവ്യമാക്കിച്ചമച്ചുവെന്നോ, അല്ലാത്തപക്ഷം വേശ്യാലമ്പടനായ ഇദ്ദേഹം ഒരു ദിവസം യദൃച്ഛയാ ഒരു സുന്ദരമായ കാർമേഘം തെക്കുനിന്നും വടക്കോട്ടുപോകുന്നതു നോക്കിക്കൊണ്ട് സന്നിഹിതയായ സ്വകാന്തയെ "ഭാതി ശ്രീരമണാവതാരദശകം ബാലേ ഭവത്യാഃ സ്തനേ" എന്നും മററും സമർത്ഥിപ്പിച്ചിട്ടുള്ളതുപോലെ ഇങ്ങനെ ഒരു വിചിത്രമായ കാവ്യം ചമച്ചു വിനോദിപ്പിച്ചു എന്നോ മറേറാ ആയിരിക്കണം *മേഘസന്ദേശ*ത്തിൻെറ ആഗമം.

*മയൂരസന്ദേശ*മാകട്ടെ, അതിൻെറ കവിയായ മഹാനുഭാവന് എന്തോ ഒരു ദുർദ്ദൈവവശാൽ 20 വർഷംമുമ്പു സംഭവിച്ച ഒരു ആപത്തിനെ കഥാവസ്തുവായി അവലംബിച്ചു പ്രവർത്തിച്ചിട്ടു

ള്ളതാകുന്നു. ഈ സംഗതി മലയാളം ഒട്ടുക്കു പ്രസിദ്ധമാകയാൽ അതിനെപ്പററി നാം ഇവിടെ പ്രസ്ഥാവിക്കേണ്ടതില്ല.

'മുട്ടാതെല്ലാം നിയതി മുറപോൽ ചെയ്തിടുമ്പോൾ തടസ്ഥം
തട്ടാതേററു വിരഹമനയോർന്നീലകണ്ഠന്നുമപ്പോൾ
കൊട്ടാരത്തിൽ കൊടിയ പദമായോരു സർവാധികാരം
കിട്ടാനുണ്ടായുടനവസരം ശ്രീവിശാഖപ്രസാദാൽ.'

തിരുവനന്തപുരം,
1070 കുംഭം 5
(1895 ഫെബ്റുവരി 16)

പൂർവ്വഭാഗം

1

ശ്രീമാൻ വഞ്ചിക്ഷിതിപതി ഭുജംഗർക്ഷജൻ ലക്ഷ്മിയാകും
സാമാന്യംവിട്ടെഴുമുരുഗുണാഭോഗയാം ഭാഗിനേയീം
പ്രേമാവാസപ്രിയതമവിയോഗത്തിനാലാർത്തയാക്കി-
സ്സീമാതീതേ കദനജലധൗ കേരളം തള്ളിവിട്ടാൻ.

ശ്രീമാൻ വഞ്ചിക്ഷിതിപതി=ശ്രീവഞ്ചിരാജൻ. ഭുജംഗർക്ഷജൻ = ആയില്യംതിരുനാൾ. 'അശ്വതിക്കശ്വിനീദേവർ ഭരണിക്കു യമൻ തഥാ' ഇത്യാദി നക്ഷത്രദേവതകളിൽ ആയില്യത്തിനു സർപ്പത്താന്മാരാകുന്നു ദേവത. സാമാന്യംവിട്ടെഴുമുരുഗുണാഭോഗയാം സാമാന്യം വിട്ട്, അസാമാന്യമായി എഴുന്ന ഉരുഗുണാഭോഗത്തോട്, ബഹുഗുണമഹിമാവോടുകൂടിയ. ലക്ഷ്മിയാകും ഭാഗിനേയീം = ലക്ഷ്മിയാകുന്ന അനന്തിരവളെ. പ്രേമാവാസപ്രിയതമവിയോഗ ത്തിനാൽ = സ്നേഹത്തിന്നിരിപ്പിടമായ ഭർത്താവിൻെറ വിരഹത്താൽ. ആർത്തയാക്കി = ദുഃഖിതയാക്കീട്ട്. കേരളം = കേരളനെ, തൽഭർത്താവായ കേരളവർമ്മ വലിയകോയിത്തമ്പുരാനെ; കേരളത്തെ, മലയാള ദേശത്തെ, തദ്വാസികളായ ജനങ്ങളെ എന്നും ഒരർത്ഥം സ്ഫുരിക്കുന്നു. സീമാതീതേ കദനജലധൗ = അതിരില്ലാത്ത ദുഃഖമാകുന്ന സമുദ്രത്തിൽ. തള്ളിവിട്ടാൻ = ഉന്തി അയച്ചാൻ. അസാമാന്യഗുണയായ ഭാഗിനേയിയുടെ കഷ്ടദശയെക്കൂടി ഗണിക്കാഞ്ഞതു കഠിനമെന്നും, അവധി നിശ്ചയിക്കാതെ ശിക്ഷ കല്പിച്ചത് അധർമ്മമെന്നും, ഈ വിധം ആപത്ത് അപ്രതീക്ഷിതമെന്നും, ഇതിനാൽ മലയാളത്തിലെ ജനങ്ങൾക്ക് അധികമായ ദുഃഖമുണ്ടായി എന്നും അതതു പദങ്ങളുടെ സ്വാരസ്യത്താൽ ധ്വനിക്കുന്നു. ആദിയിൽ ശ്രീശബ്ദപ്രയോഗത്താൽ കവി അദ്ധ്യേതൃ

ശ്രോതാക്കൾക്കു മംഗളമാശംസിക്കുന്നു. വൃത്തം, സന്ദേശവൃത്തമെന്നു പ്രസിദ്ധമായ മന്ദാക്രാന്ത. പരിപൂർണ്ണമായ ദ്വിതീയാക്ഷരപ്രാസത്തിനും പുറമേ കാവ്യജീവനായ വൃത്യനുപ്രാസം ഈ ഗ്രന്ഥത്തിൽ നിയമേന കാണുന്നുണ്ട്. ദമ്പതിമാർക്ക് അതർക്കിതവും അനിശ്ചിതാവസാനവുമായ വിരഹത്തിനു നിദാനമായിത്തീർന്ന രാജഗതമായ സാഹസത്തിന്റെ വർണ്ണനംകൊണ്ടു ഗ്രന്ഥമാരംഭിച്ചത്, പ്രതിപാദ്യമായ വിപ്രലംഭശൃംഗാരത്തിനു വളരെ അനുഗുണമായി എന്നു കാൺക.

2

ഇഷ്ടപ്രാണേശ്വരിയുടെ വിയോഗത്തിനാലും നരേന്ദ്ര-
ദ്വിഷ്ടത്വത്താലൊരുവനുളവാം മാനനഷ്ടത്തിനാലും
കഷ്ടപ്പെട്ടപ്പുരുഷനൊരു നാലഞ്ചുകൊല്ലം കഴിച്ചാൻ
ദിഷ്ടക്കേടാൽ വരുവതു പരീഹാരമില്ലാത്തതല്ലോ.

'ഒരു നാലഞ്ചു കൊല്ല'മെന്നു ക്ലിപ്തം കൂടാതെ നിർദ്ദേശിക്കുകയാൽ പ്രാണസ്നേഹിതയായ നായകിയുടെ വിരഹവും രാജദ്വേഷംമൂലമുള്ള മാനഹാനിയും സഹിച്ചുകൊണ്ടു കഴിച്ചുകൂട്ടിയ കാലം സ്വല്പമായിരുന്നാലും ഇത്രയെന്നു പരിച്ഛേദിക്കാൻ പ്രയാസമെന്നു കാണിക്കുന്നു. എന്നാൽ ഇക്കഷ്ടമെല്ലാമെങ്ങനെ സഹിച്ചുവെന്നതിലേക്ക് അർത്ഥാന്തരന്യാസംകൊണ്ടു സമാധാനം പറയുന്നു. 'കാലക്കേടുകൊണ്ടു വരുന്നത് സഹിക്കയേ നിർവാഹമുള്ളുവല്ലോ' എന്ന്. 'പുരുഷൻ കഴിച്ചു' എന്നതിനാൽ സ്ത്രീക്കു പ്രകൃത്യാ ഉള്ള അബലത്വനിമിത്തം വിരഹം ദുസ്സഹതരമായിരിക്കണമെന്നും അവളുടെ സ്ഥിതി അതിനാൽ ഏതുവിധമായിരിക്കുമെന്നറിവാനുള്ള ഉൽക്കണ്ഠയും വ്യഞ്ജിക്കുന്നു.

3

ആവിശ്ചിന്താഭരമവനരിപ്പാട്ടു വാണോരു കാലേ
സേവിക്കാനായ് ഗുഹനെയൊരുനാളാസ്ഥയാ പോയനേരം
ഭാവിശ്രേയഃപിശുനശകുനം കണ്ടുപോൽ നീലകണ്ഠം
കോവിൽക്കെട്ടിൽ കാഞ്ചനഭഗവദ്വാഹനം മോഹനാങ്ഗം.

ആവിശ് ചിന്താഭരം വിരഹത്തിനെന്നാണവസാനമെന്ന് ആവിർഭൂതമായചിന്താഭരത്തോടുകൂടുംവണ്ണം, അവൻ (സ്വഗൃഹമായ (അരിപ്പാട്ടു വാണ കാലത്തിൽ ഒരു ദിവസം (ദേശാധിനാഥനായ) കുമാരസ്വാമിയെ വന്ദിപ്പാൻ പോയപ്പോൾ ശ്രേയസ്സു ഭാവിയായിരിക്കുന്നു വെന്നു സൂചിപ്പിക്കുന്ന ശകുനവും (പക്ഷിയുമാണല്ലോ!) സ്വാമിയുടെ വാഹനമാകയാൽ അമ്പലത്തിൽതന്നെ ഒരേടത്തു രക്ഷിക്കപ്പെട്ടതും ആയ ഒരു മയിലിനെ യദൃച്ഛയാ കണ്ടു.

4

കൊണ്ടൽക്കോളാൽ കലിതകുതുകം പീലിയെല്ലാംപരത്തി-
ക്കൊണ്ടക്കേകിപ്രവരനഴകോടാട്ടമാടുന്ന ഭംഗീം
കണ്ടക്കാമീ നിജകമനിയാം നീലവേണീം നിനച്ചി-
ട്ടിണ്ടൽക്കേറം വശഗനവിടെത്തന്നെ മിണ്ടാതെ നിന്നാൻ.

കൊണ്ടൽക്കോൾ = മഴക്കാറ്. മിണ്ടാതെ നായികാസ്മരണത്താൽ പുതുതാക്കിച്ചെയ്യപ്പെട്ട ഉത്കണ്ഠയോടെ. മയിലാട്ടം മുതലായ വർഷർത്തുവിലെ ഉദ്ദീപനങ്ങളെ നായികയെങ്ങനെ സഹിക്കുമെന്നുള്ള ആധിയിലാണ് 'ഇണ്ടൽക്കേറം വശഗ'നായത്. മയിൽപ്പീലി കണ്ടപ്പോൾ നീലവേണിയെ ഓർത്തതുകൊണ്ട് 'സ്മൃതിമാൻ' എന്ന അലങ്കാരം. വാസ്തവമായിട്ട് അക്കാലത്ത് അരിപ്പാട്ട് സുബ്രഹ്മണ്യക്ഷേത്രത്തിൽ ഒരു മയിലിനെ അടച്ചു സൂക്ഷിച്ചിരുന്നു.

5

സന്താപഘ്നം സകലജഗതാം സ്കന്ദനേ വന്ദനംചെ-
യ്തെന്തായാലും വിഷമമിതിനാലൊന്നുമില്ലെന്നുറച്ചു
ചിന്താമഗ്നൻ ചിരമവിടെനിന്നമ്മയൂരത്തൊടേവം
ഹന്താത്യന്തം പരവശതയാലന്തരംഗേണ ചൊന്നാൻ.

ചിന്താമഗ്നനായി നിന്നതിന്റെ ശേഷം എന്തു ചെയ്തുവെന്നു പറയുന്നു. സന്താപഘ്നം എല്ലാ ജനങ്ങളുടേയും താപത്തെ നശിപ്പിക്കുന്നു. ഇതിനാൽ = ഈദൃശനായ ദേവനെ വന്ദിക്കുന്നതുകൊണ്ട് തന്റെ സന്താപം ശമിക്കുമെന്നു സിദ്ധിക്കുന്നു. എന്തായാലും = കാര്യം

ഫലിച്ചാലും ഇല്ലെങ്കിലും മനോരാജ്യം വിചാരിക്കുന്നതിനു വിരോധമില്ലല്ലോ. സന്ദേശം ഏതു മാർഗത്തിലാണ് നിർവഹണം ചെയ്വാൻ എന്ന് ആലോചിക്കുന്നതിനുവേണ്ടിയാണ് ചിന്താമഗ്നനായി ചിരമവിടെത്തന്നെ നിന്നത്! 'അത്യന്തം പരവശതയാ'ലാണ് തിര്യക്കായ മയിലിനോടു സംസാരിക്കാൻ പുറപ്പെട്ടത്. ഇങ്ങനെയും വന്നുപോകുന്നുവല്ലോ എന്ന് ആശ്ചര്യം 'ഹന്ത' ശബ്ദത്താൽ വെളിപ്പെടുന്നു. സ്കന്ദവാഹനമായ മയൂരത്തിന് ദേവസംബന്ധേന ഐശ്വര്യമുള്ളതുകൊണ്ട് അതിനു മനസ്സിൽ ചെയ്യുന്ന പ്രാർത്ഥനയേയും അറിവാൻ കഴിയുന്നതിനാലും തിര്യഗാമന്ത്രണം കണ്ടു തടസ്ഥന്മാർക്കു തന്റെ ചാപല്യത്തെ പരിഹസിക്കാൻ ഇട കൊടുക്കരുത് എന്നുള്ള കരുതലിനാലും ആണ് മനസ്സുകൊണ്ടു ചൊന്നത്.

6

ധന്യാത്മാവേ! ഖഗവര! ജയിച്ചാലുമെന്നിൽ പ്രസാദി-
ച്ചന്യായത്താലഴലിലുഴലുന്നെന്നെ നീതാൻ തുണയ്ക്ക
വന്യാവാസേ വിഹഗനിവഹേ ബാഹുലേയൻ ഗ്രഹിച്ചാ-
നന്യാസാധാരണഗുണഗണം കാൺകയാൽതന്നെ നിന്നേ.

'ഏവം ചൊന്നാൻ' എന്നതിനെത്തന്നെ എങ്ങിനെ എന്ന് ഗ്രന്ഥശേഷംകൊണ്ടു വിവരിക്കുന്നു. മഹാജനാചാരം പ്രമാണിച്ചും ഈശ്വരവാഹനമെന്ന ഭക്തിയാലും ആശിസ്സു ചെയ്യുന്നു, 'ധന്യാത്മാവേ ഖഗവര ജയിച്ചാലു'മെന്ന്. അഴൽ = കത്തിക്കാളുന്നപോലെയുള്ള താപം. ഈവിധം തപിക്കുന്നവനിൽ ധന്യനായ നിനക്ക് കനിവു തോന്നാതിരിക്കയില്ലല്ലോ. ഭഗവാൻ നിന്നെ വാഹനമായിട്ടു തിരഞ്ഞെടുക്കയാൽ നീ അന്യാദൃശഗുണവിശിഷ്ടനാണെന്ന് എനിക്കു ബോദ്ധ്യപ്പെടുകകൊണ്ടാണ് 'നീതാൻ തുണയ്ക്കണം' എന്നു ഞാൻ നിർബന്ധിക്കുന്നത്. വന്യാവാസം വനി അല്ലെങ്കിൽ വന്യാ (വനസമൂഹം) ആകുന്ന ആവാസത്തോടുകൂടിയത്. വിഹഗനിവഹം = പക്ഷിക്കൂട്ടം. സപ്തമിക്ക് അതിൽവച്ച് എന്നർത്ഥം.

7

പാരിൽ പാർത്താലിഹ ഫണികുലംതന്നിൽ നിന്നോടുതുല്യം
വൈരിത്വം പൂണ്ടൊരു പതഗമാം പത്രമേറിച്ചരിക്കും
ശൗരിക്കും ത്വാംപ്രതി മമതയാൽതന്നെ നിൻ പൃഷ്ഠലഗ്നം
ഭൂരിശ്രീചേർന്നൊരു തനുരുഹം മൂർദ്ധ്നി ചൂടുന്നു ദേവൻ.

മയൂരത്തിൻെറ വിശിഷ്ടത്വത്തെത്തന്നെ പിന്നെയും പ്രതിപാദിക്കുന്നു. ഫണികുലം = സർപ്പവംശം. പത്രം = വാഹനം, ഗരുഡൻ. നിൻപൃഷ്ഠലഗ്നം ഭൂരിശ്രീ ചേർന്നൊരു തനുരുഹം = നിൻെറ പൃഷ്ഠത്തിൽ ചേർന്ന പ്രകാശമാനമായ ഒരു തൂവൽ, പീലി. പൃഷ്ഠരോമത്തെ മൂർദ്ധാവിൽ ചൂടുന്നു എന്നു പറഞ്ഞതിനാലും 'നിന്നോടുതുല്യം ഫണികുലത്തിൽ വൈരിത്വം പൂണ്ട പക്ഷി' എന്നു പര്യായോക്തരീതിയിൽ ഗരുഡനെ വർണ്ണിച്ചതിനാലും വിഷ്ണു നിന്നെ ലഭിക്കാത്തതിനാലാണ് ഗരുഡനെ സ്വീകരിച്ചതെന്നും ഇപ്പോഴും അദ്ദേവനു നിന്നെക്കുറിച്ചു ബഹുമാനത്തിനു കുറവില്ലെന്നും ധ്വനിക്കുന്നു.

8

ആകാരത്തിൻ സുഷമയിതുപോലേതു പക്ഷിക്കു പാരിൽ?
കേകാരാവം ശ്രവണസുഖദം കേൾക്കിലോ തൃപ്തിയാകാ
ലോകാനന്ദപ്രദമസദൃശം നൃത്തവും തേ ശകുന്തേ!
ശോകാനാം മേ ശുഭഗുണ! ഭവാനീശനാം നാശനായ.

അനന്തരം 'യത്രാകൃതിസ്തത്ര ഗുണാ വസന്തി' എന്നു സാമുദ്രികലക്ഷണപ്രകാരവും മയിൽ ഗുണവാനെന്നു സാധിക്കുന്നു. ആകൃതിസൗന്ദര്യം ഒരു പക്ഷിക്കും നിന്നെപ്പോലെയില്ല; മധുരമായ നിൻെറ ശബ്ദം (കേകാരാവം) കേട്ടാലോ പിന്നെ ഒരിക്കലും മതിയാവുകയില്ല. ഹേ! ശകുന്തേ അല്ലയോ പക്ഷി! തേ ലോകാനന്ദപ്രദമസദൃശം നൃത്തവും = നിസ്തുല്യമായ നിൻെറ ആട്ടവും ലോകത്തിന് ആനന്ദംകൊടുക്കുന്നതാകുന്നു. (അതിനാൽ) ഇച്ചൊന്ന ലക്ഷണങ്ങളാൽ ശുഭഗുണനായുള്ളോവേ! ഭവാൻ മേ ശോകാനാം

നാശനായ = എന്റെ ദുഃഖനിവൃത്തിക്ക്, ഈശനാം = സമർത്ഥനാകും. മഹാത്മാക്കൾക്ക് എല്ലാം ശക്യമാണല്ലോ.

9

ദൂനം ദൂരസ്ഥിതദയിതനായേതുമാശ്വാസമില്ലാ-
ഞ്ഞേനം ദീനം ജനമനു കനിഞ്ഞൊന്നു ചെയ്യാലുമിപ്പോൾ
സ്യാനന്ദൂരം പുരവരമതിൽ ചെന്നു മൽപ്രാണനാഥ-
യ്ക്കാനന്ദം നീയരുളുക പറഞ്ഞെന്റെ സന്ദേശവാക്യം.

ശോകനാശത്തിനുള്ള ഉപായം പറയുന്നു. ദൂരസ്ഥിതദയിതനായി (ബഹുവ്രീഹി) = ദയിത ദൂരത്തിരിക്കയാൽ. ഏതുമാശ്വാസമില്ലാതെ ദൂതനായ് = ദുഃഖിതനായ്, ദീനനായിരിക്കുന്ന. ഏനംജനം = ഈ ആളെ, എന്നെ. അനു = കുറിച്ച്. കനിഞ്ഞ് = ഇപ്പോൾ. ഒന്ന് = ഈ ഒരു കാര്യം ചെയ്യാലും. എന്തെന്ന് ഉത്തരാർദ്ധത്തിൽ പറയുന്നു. സ്യാനന്ദൂരം = തിരുവനന്തപുരം. അരുളുക = കൊടുക്കുക.

10

പക്ഷിശ്രേഷ്ഠ! സ്വയമവിടെ നീ പോകിലെൻപ്രാണനാഥാം
ലക്ഷിച്ചന്യാദൃശസുഷമകൊണ്ടാശു ഭൂലോകലക്ഷ്മീം
അക്ഷിദ്വന്ദ്വം തവ സഫലമാം; കിഞ്ച തൽ പ്രാണനെസ്സം-
രക്ഷിച്ചുണ്ടാമൊരു ഗുരുതരം പുണ്യവും ഗണ്യമല്ലോ.

കാര്യത്തിന്റെ സ്വഭാവം നോക്കിയാൽ. ഇതു ചെയ്യുന്നതിനു നിനക്കു മടി തോന്നാനും പാടില്ലെന്നു പറയുന്നു. അവിടെപ്പോയാൽ നിനക്കും കാര്യസാദ്ധ്യമുണ്ടാവും. എങ്ങനെ? പ്രധാനമായിട്ടു മഹാലക്ഷ്മിയുടെ അവതാരംപോലെ മഹാത്മാവായ ആ രാജ്ഞിയെ കണ്ടിട്ടുള്ള നയനസാഫല്യം; അതോടുകൂടി അങ്ങിനെയുള്ള ആളിന്റെ ജീവരക്ഷ എന്ന മഹാസുകൃതം; തഥാ ച സ്വാർത്ഥം മാത്രം നോക്കുന്ന പക്ഷവും ഇക്കാര്യം ചെയ്യേണ്ടതുതന്നെ എന്നു താല്പര്യം.

11

കല്യാവേശാൽ കലുഷമതിയാമെൻെറ ചാപല്യമൂലം
കല്യാണാംഗിക്കതികഠിനമാമല്ലലേവം പിണഞ്ഞു
കല്യാ ദൈവാൽ കഥമപി സമുന്മൂലിതസ്വാന്തശല്യാ-
കല്യാ നിന്നാൽ പരമിഹ മമ ക്ഷേമവാർത്താം നിവേദ്യ.

ഇത്ര മഹാഭാഗയായ രാജ്ഞിക്ക് എന്നാലീവിധം ആപത്ത് എങ്ങനെ നേരിടും എന്ന് മയിലിനു തോന്നാവുന്ന ചോദ്യത്തിന് അതിനും നിമിത്തം ഞാനാണ്; അതിനാൽ തന്നെ ആണ് എനിക്ക് ഇത്ര നിർബന്ധവും എന്ന അഭിപ്രായത്തിൽ ഉത്തരം പറയുന്നു. കല്യാവേശം = കലിയുടെ ആവേശം, എനിക്കും എന്തോ തൽക്കാലമുണ്ടായ കലിബാധയാൽ അങ്ങനെ ഒരു ചാപല്യത്തിന് (അവിവേകത്തിന്) ഇടയായി എന്നേ ഉള്ളൂ എന്നു ഭാവം. ദൈവാൽ കല്യാ = ഈശ്വരാനുഗ്രഹംകൊണ്ട് കുശലിനിയായിരിക്കുന്ന അവൾ.ഇഹമമക്ഷേമ വാർത്താം നിവേദ്യ = ഇവിടെ എനിക്കു ക്ഷേമമെന്ന വർത്തമാനം അറിയിച്ചിട്ട്, നിന്നാൽ പരം = നിന്നാൽത്തന്നെ. കഥമപി സമുന്മൂലിതസ്വാന്തശല്യാ കല്യാ = ഏതു വിധേന എങ്കിലും മനശ്ശല്യമില്ലാത്ത വളാക്കിച്ചെയ്യപ്പെടേണ്ടവളാകുന്നു. എൻമൂലമാണാപത്തെങ്കിലും എൻെറ ക്ഷേമവാർത്ത അറിഞ്ഞേ മഹാരാജ്ഞിക്കു മനശ്ശല്യത്തിനു കുറവു വരൂ എന്നു നിർദേശിക്കയാൽ നായികയുടെ അനുരാഗാതിശയവും ക്ഷമയും ഗാംഭീര്യവും മറ്റും ധ്വനിക്കുന്നു.

12

തത്താദൃക്കാം നരപതിഭയംകൊണ്ടു മററാരുമിപ്പോ-
ളെത്താനും തൽപുരമതിൽ മഹാരാജ്ഞിയെക്കാണുവാനും
വൃത്താന്തം മേ പറവതിനുമാളല്ല നീതന്നെ വേണം
ചിത്താശ്വാസം രുചിരചികുരയ്ക്കേകുവാൻ കേകിവര്യ!

'നിന്നാൽ പരം കല്യാ' എന്നു പരിച്ഛേദിച്ചു പറഞ്ഞതിനെ സമർത്ഥിക്കുന്നു. രാജഭയത്താൽ സാധാരണന്മാർക്ക് ഈ അവസരത്തിൽ ഇക്കാര്യം സാദ്ധ്യമല്ല; എന്തുകൊണ്ടെന്നാൽ ഒന്നാമത് അവിടെ ചെല്ലുക ദുർഘടം, ചെന്നാൽ രാജ്ഞിയെക്കാണുക; കണ്ടാൽ

എന്റെ ദൂതു പറക; നിനക്കോ പിന്നെ പക്ഷിയും ഈശ്വരാംശവുമാക യാൽ രാജഭയം വേണ്ടല്ലോ എന്നു ഹൃദയം. അതിനാൽ ആ സുന്ദരിക്കു നീതന്നെ ആശ്വാസമേകണം. കേകിവര്യ മയൂരശ്രേഷ്ഠ എന്നു സംബോധനം.

13

കോടക്കാർകൊണ്ടിരുളിയലുമീയംബരം കാണവേ മാൻ-
പേടക്കണ്ണാൾ വിരഹവിധുരീഭാവമാർന്നെന്റെ നാഥാ
കൂടെക്കൂടെക്കരയുമതിനാലാശു നീയന്തികേ ചെ-
ന്നാടൽക്കെല്ലാമറുതിയുളവാക്കേണമെൻ ക്ഷേമമോതി.

ഈ വർഷർത്തുവിന്റെ സ്ഥിതി നോക്കുമ്പോൾ ആ വിരഹിണിക്ക് ഇപ്പോൾ ദുഃഖം ദുസ്സഹമായിരിക്കുമെന്നു തോന്നുന്നു. അതിനാൽ ശീഘ്രം തന്നെ ആശ്വസിപ്പിക്കുക ആവശ്യമെന്നുപദേശിക്കുന്നു. 'കോട' എന്നാൽ പടിഞ്ഞാറൻ കാറ്റ്. അതിനാൽ കോടക്കാർ = കാലവർഷത്തിലെ മഴക്കാർ. വിരഹവിധുരീഭാവം = വിരഹം കൊണ്ടുള്ള ഉഴൽച്ച. നാഥാ = പ്രാണനാഥാ. അതിനാൽ = സമീപത്തിൽ. ആടൽ = ഉത്കണ്ഠ.

14

ഇക്കാലത്തെൻകുശലമതിനായുൾക്കുരുന്നിൽ കുമാരൻ-
തൃക്കാലേത്താനൊരു ശരണമായോർത്തു നിത്യം ഭജന്തീ
മുക്കാലുംനാൾ വ്രതവുമൊരു തിങ്കൾക്കു കയ്ക്കൊണ്ടിരിക്കു-
ന്നക്കാർവേണിക്കകതളിർ തണുപ്പിക്ക ചിക്കെന്നു ചെന്ന്.

കുമാരൻ തൃക്കാൽ = കുമാരസ്വാമിയുടെ തൃപ്പാദമെന്നു ഷഷ്ഠിതൽപുരുഷൻ. മുക്കാലും നാൾ വ്രതവുമൊരു തിങ്കൾക്കു= മാസത്തിൽ പാതിയിലധികവും ദിവസം വ്രതാനുഷ്ഠാനങ്ങളോടുകൂടി. അകതാർ തണുപ്പിക്ക = മനസ്സിന് ആശ്വാസം കൊടുക്കുക. ഈ മഴക്കാലത്തെ ശൈത്യംകൊണ്ടൊന്നും ആ വിരഹിണിയുടെ മനം കുളുർക്കയില്ലെന്നു ധ്വനിക്കുന്നു. ചിക്കെന്ന്= ഉടൻതന്നെ. ഗുഹവാഹനമായ നിനക്ക് അദ്ദേവന്റെ ഭക്തയായ രാജ്ഞിയെ ആശ്വസിപ്പിക്കുന്നതിൽ ബാദ്ധ്യതയുണ്ടെന്നുകൂടി സ്ഫുരിക്കുന്നു.

15

പ്രേയാനാമെൻ ചിരവിരഹമാം പ്രൗഢചണ്ഡാതപത്താ-
ലായാസപ്പെട്ടതിവിവശയായ് പിച്ചിപോൽ വാടിവാഴും
ജായായാ മേ പ്രിയസഖ! ഭവാനെൻെറ സന്ദേശമാകും
തോയാസാരാൽ ത്വരിതമരുളീടണമുത്താപശാന്തിം.

പ്രേയാൻ = ഏററവും പ്രിയൻ. പ്രൗഢചണ്ഡാതപം = കഠിനമായ വെയിൽ. വാഴും, ജായായാഃ എന്ന ഷഷ്ഠ്യന്തത്തിൻെറ വിശേഷണം. തോയാസാരം = മഴ. ഉത്താപം ദാരുണമായ ദുഃഖം, ചൂടെന്നും. വെയിൽകൊണ്ടു വാടിയ പിച്ചിക്കൊടിക്കു മഴവെള്ളം വീണു വേണമല്ലോ കുളിർമ ഉണ്ടാകുവാൻ. പിച്ചി പൂക്കുന്നത് വർഷകാലത്താകുന്നു. രൂപകസങ്കീർണ്ണമായ ഉപമാലങ്കാരം. 'പ്രേയാനാമെൻ ചിരവിരഹമാം പ്രൗഢചണ്ഡാതപത്താൽ' എന്നു ശിഥിലസമാസം രൂപകഗർഭമായ കർമ്മധാരയൻ. പരിചയംകൊണ്ടുണ്ടായ സൗഹാർദ്ദത്താലാണ് 'പ്രിയസഖ' എന്നു മയിലിനെ സംബോധനം ചെയ്യുന്നത്.

16

തന്ദേശം ചെന്നണവതിനു തേ ചൊല്ലുവേൻ മാർഗ്ഗമാദൗ
സന്ദേശം ചൊന്നഥ സപദി ഞാൻ യാത്രയാക്കാം ഭവാനെ
സന്ദേഹം വേണ്ടപരനുപകാരത്തിനാകാത്തതെങ്കിൽ
കിന്ദേഹംകൊണ്ടൊരു ഫലമിഹ പ്രാണിനാം
ക്ഷോണിതന്നിൽ

തന്ദേശമിത്യാദി പൂർവാർദ്ധം. 'യാത്രയ്ക്കൊത്തൊരു താവളങ്ങളെയുരയ്ക്കുന്നേൻ നിനക്കാദ്യമായ് ദൂതിൻവാചകമങ്ങടുത്തു പുറമേ ചൊല്ലിത്തരാം ഭംഗിയായി' എന്ന മേഘസന്ദേശശ്ലോകാർത്ഥത്തിൻെറ സ്ഥാനത്തിൽ ചെയ്തിരിക്കുന്നു. ഉത്തരാർദ്ധത്തിൽ 'പരോപകാരാർത്ഥമിദം ശരീരം' എന്ന പഴഞ്ചൊല്ലിൻെറ താല്പര്യംകൊണ്ട് മയൂരത്തെ പിന്നെയും സ്വകൃത്യസാധനത്തിനു പ്രോത്സാഹിപ്പിക്കുന്നു. തം ദേശം ചെന്നണവതിന് ആ ദേശത്തു ചെന്നുചേരുന്നതിന്. യാത്രയാക്കുക പറഞ്ഞയയ്ക്കുക എന്നു സമസ്തക്രിയ. കിന്ദേഹം കൊണ്ടൊരു ഫലം = ദേഹംകൊണ്ടെന്തു ഫലം? ഒരു ഫലവും ഇല്ല.

17

പ്രേമം നമ്മോടനുപധി കലർന്നീടുമസ്മൽ പ്രിയായാഃ
ക്ഷേമം നന്നായ് വരുവതിനു നീ തെല്ലു കഷ്ടപ്പെടേണം
ആമന്ത്രിച്ചിത്രിദശപൃതനാധീശനാമീശസൂനും
നീ മന്ദിക്കാതുടനടി പുറപ്പെട്ടുകൊണ്ടാലുമിപ്പോൾ.

പരോപകാരശ്രദ്ധയാൽ വഴിയാത്രയിലുണ്ടാകാവുന്ന കഷ്ടപ്പാട് ഒന്നും കൂട്ടാക്കാതെ ഉടൻതന്നെ പുറപ്പെടാനുപദേശിക്കുന്നു. നമ്മോട് = എന്നോട്. സുഹൃത്തുക്കളുമായുള്ള സങ്കഥകളിൽ ഉത്തമസർവ്വനാമത്തിന് ഏകത്വത്തിലും ബഹുവചനം വരാം. അനുപധി = നിർവ്യാജമായ, പ്രേമം കലർന്നീടുന്ന അസ്മൽപ്രിയയ്ക്കു നന്നായ് ക്ഷേമം വരുവതിനു (വേണ്ടി) നീ സ്വല്പം ശ്രമപ്പെടണം; അവിടെ പോയ്‌വരണം. ആമന്ത്രിച്ചിത്രിദശപൃതനാധീശനാമീശസൂനും = ദേവസേനാനായകനായ സുബ്രഹ്മണ്യസ്വാമിയോടു യാത്രചോദിച്ചുകൊണ്ട്. നീ മന്ദിക്കാതെ = അമാന്തിക്കാതെ. ഉടനടി ഇപ്പോൾതന്നെ. പുറപ്പെട്ടുകൊണ്ടാലും; മയിലിനു യാത്രയ്ക്ക് ഒരുങ്ങാനൊന്നുമില്ലോ. 'ശുഭസ്യ ശീഘ്രം' എന്നല്ലേ പ്രമാണവും. സ്വാമിയെ വന്ദിച്ചുകൊണ്ടു പോയാൽ കാര്യസിദ്ധിയും നിശ്ചയംതന്നെ.

18

നാട്ടിൽക്കൂടിക്കരുതി വഴിപോകേണമല്ലെങ്കിലാർക്കും
കൂട്ടിൽ കൊള്ളിപ്പതിനു കൊതിയാം കോമളാകാര! നിന്നെ
കാട്ടിൽപ്പോകുന്നളവു ധവളാപാംഗിമാർ കണ്ടുകൂടി-
പ്പാട്ടിൽ പാർപ്പിച്ചിടുവരിതവർക്കാകിലുത്സാഹകാലം.

ഇനി സമഷ്ടിയായ് യാത്രയ്ക്കുള്ള മാർഗ്ഗമുപദേശിക്കുന്നു. 'കോമളാകാര!' എന്ന സംബോധനംകൊണ്ട് മയിലിനെ കൂട്ടിൽ പിടിച്ച് ഇടുന്നതിന് ആളുകൾക്ക് കൊതി തോന്നാനുള്ള കാരണം കാണിക്കുന്നു. ധവളാപാംഗി പെൺമയിലുകൾ. മയിലിൻെറ കണ്ണിൻെറ അററം വെളുത്തിരിക്കും, അതിനാൽ ഇപ്പേർ സിദ്ധിച്ചു. പാട്ടിൽ പാർപ്പിക്കുക = സ്വാധീനപ്പെടുത്തുക. ഇത് = ഈ വർഷർത്തു. അവർക്ക് = മയൂരികൾക്ക് ഉത്സാഹകാലവുമാണല്ലോ.

19

ഏടാകൂടം വളരെയിടനാടോടെ പോകുന്നതാകിൽ
കൂടാ, കൂടപ്രകൃതികൾ കുടിക്കാരിടയ്ക്കേറെയില്ല
വാടാവല്യാം വിടപികളിലും പാർത്തു പാരാതെപോകാം
വാടാവള്ളിക്കുടിലുകളിലും വിശ്രമിച്ചശ്രമംതാൻ.

നാട്ടിലും കാട്ടിലും കൂടി പോകാൻ പാടില്ലെങ്കിൽ പിന്നെ ഏതു വഴിയാണു പോകേണ്ടതെന്നു പറയുന്നു. കേവലം നാടും കേവലം കാടും അല്ലാത്ത പ്രദേശം 'എടനാട്'; അവിടെക്കൂടി പോകുന്നപക്ഷം വളരെ ഏടാകൂടം = ദുർഘടം. കൂടാ = സംഭവിക്കുകയില്ല. എന്തുകൊണ്ടെന്നാൽ, കൂടപ്രകൃതികൾ = കപടശീലന്മാരായ കുടിക്കാർ ഇടയ്ക്കേറെ ഇല്ല. അതുതന്നെയുമല്ല വേറെ സൗകര്യങ്ങളുമുണ്ടെന്ന് ഉത്തരാർദ്ധംകൊണ്ടു കാണിക്കുന്നു. വാടാവല്യാം = വാടങ്ങളുടെ ഉദ്യാനങ്ങളുടെ; ആവലി = നിര; അതിലും, വിടപികളിലും = വൃക്ഷങ്ങളിലും; പാരാതെ, സ്വൈരം; പാർത്ത് = താമസിച്ച്; പോകാം, വഴിയാത്ര ചെയ്യാം. അതിൻവണ്ണംതന്നെ വാടാവള്ളിക്കുടിലുകളിലും അമ്ലാനങ്ങളായ ലതാഗൃഹങ്ങളിലും. വിശ്രമിച്ചശ്രമം താൻ = ആയാസംകൂടാതെതന്നെ പോകാം. 'വാടാവള്ളി' എന്നിടത്തു 'വാടാ' എന്ന പേരെച്ചം നിഷേധത്തിലാകയാൽ ലുപ്തം. 'വാടാവിളക്ക്' ഇത്യാദി നോക്കുക.

20

സ്വൈരംപോലേ സുരസരണിയിൽകൂടി നേരേ പറന്ന-
ദ്ദൂരം പോകുന്നതിനു പണിയുണ്ടാക്കുവോന്നാകിലും തേ
പാരം പിന്നിൽ ഘനമിയലുമിപ്പിഞ്ഛികാസഞ്ചയത്തിൻ-
ഭാരം പാർക്കിൽ പരമുപകരിക്കാതിരിക്കാ ചിലപ്പോൾ.

തേ പാരം പിന്നിൽ ഘനമിയലുമിപ്പിഞ്ഛികാസഞ്ചയത്തിൻഭാരം പിൻഭാരമേറുന്ന നിന്റെ പീലിക്കെട്ട്. സ്വൈരംപോലെ സുരസരണിയിൽകൂടി നേരേ പറന്നദ്ദൂരം പോകുന്നതിനു പണിയുണ്ടാക്കുവോന്നാകിലും = സ്വച്ഛന്ദമായിട്ട് ആകാശത്തിലൂടെ ഒന്നിച്ച് അത്രയും ദൂരം പറക്കുന്നതിനു പ്രയാസമുണ്ടാക്കുന്ന ഒരു വസ്തുവാണെങ്കിലും

ചിലപ്പോൾ ഏററമുപകരിക്കാതിരിക്കയില്ല. ഉണ്ടാക്കുവോന്ന് = ഉണ്ടാക്കുന്ന ഒന്ന്; അനുസ്വാരത്തിനു വാദേശവും ഒകാരത്തിനു ദീർഘവും വിശേഷപ്രക്രിയ.

21

കൂടിച്ചേർന്നിട്ടൊരുവക കളിക്കൂട്ടർ നിന്നെപ്പിടിക്കാ-
നോടിച്ചെങ്കിൽ പടുതയൊടു നീ പിന്തിരിഞ്ഞന്തികത്തിൽ
ചാടിച്ചെന്നിച്ചതുരതയെഴും പീലിയെബ്ബാലകന്മാർ
പേടിച്ചോടുംപടി ഝടിതിയൊന്നുച്ചലിപ്പിച്ചിടേണം.

'ചിലപ്പോൾ ഉപകരിക്കാതിരിക്ക' എന്നു പറഞ്ഞതിനുതന്നെ ഒരു ദൃഷ്ടാന്തം കാണിക്കുന്നു. കളിക്കൂട്ടർ കളിച്ചുനടക്കുന്ന പിള്ളർ. ഉച്ചലിപ്പിക്കുക = ഉയർത്തിവിടുക. കുട്ടികളെ പേടിപ്പിക്കാൻ ഇത്രയും മതിയാകുമല്ലൊ. കൺകെട്ടുവിദ്യക്കാർ തങ്ങളുടെ കയ്യിലിരിക്കുന്ന പീലി ഇളക്കുന്നതുകൊണ്ടു വിശേഷവസ്തുക്കളെ ഝടിതി നിർമ്മിച്ച് കാണികൾക്കു ഭയവിസ്മയങ്ങളെ ഉളവാക്കുന്നതുപോലെ എന്നുകൂടി ശബ്ദസ്വാരസ്യത്താൽ സ്ഫുരിക്കുന്നു.

22

നിഷ്കാസിച്ചാലകലെയൊഴിയാതുഗ്രനാഗങ്ങളേറും
മുഷ്കാലെത്തിക്കുടിയിടകളിൽ സഞ്ചരിക്കുന്നതാകിൽ
നിഷ്കാരുണ്യം വഴിയിലവയെ നിഗ്രഹിച്ചഞ്ജസാ നീ
ദുഷ്കാലത്തെക്കളക സുമതേ! തത്ര വാഴും ജനാനാം.

ചേതമില്ലാത്ത ഉപകാരം എപ്പോഴും ചെയ്യേണ്ടതാണെന്ന് ഉപദേശിക്കുന്നു. നിഷ്കാസിക്ക = തള്ളിപ്പുറത്തു കളക. നിഷ്കാരുണ്യം = നിർദ്ദയം. ദുഷ്ടനിഗ്രഹത്തിൽ ദയ വിചാരിച്ചുകൂടല്ലൊ. വഴിയിൽ = നീ പോകുന്ന വഴിക്ക്. അതിനുവേണ്ടി ഇടയിൽ താമസം ആവശ്യമില്ല. അഞ്ജസാ = ഉടൻ. സുമാത! = ബുദ്ധിശാലിൻ! എന്ന സംബോധനം. ഈ വക എണ്ണങ്ങളിൽ സ്വയംതന്നെ ഉചിതം നോക്കി നീ പ്രവർത്തിച്ചു കൊള്ളും എന്നു കാണിക്കുന്നു.

23

രണ്ടും മൂന്നും തവണ കൃഷിയേററുന്ന കണ്ടങ്ങളേയും
വണ്ടും ഞണ്ടും വടിവൊടു കളിക്കുന്ന കച്ഛരങ്ങളേയും
തണ്ടുംകെട്ടിത്തരമൊടു ചരിക്കുന്ന വള്ളങ്ങളേയും
കണ്ടുംകൊണ്ടച്ചെറുപുഴകൾതൻ തീരമാർഗ്ഗേണ പോക.

രണ്ടും മൂന്നും തവണ, അരിപ്പാട്ടു നിന്നു തെക്കുള്ള കണ്ടങ്ങൾ വിരിപ്പു നിലങ്ങളാകുന്നു. കച്ഛരങ്ങൾ = വെള്ളം കെട്ടിനിൽക്കുന്ന താഴ്ന്ന പ്രദേശങ്ങൾ. പ്രായേണ ഈ മാതിരി ഇടങ്ങളിൽ ആമ്പൽ മുതലായ പുഷ്പങ്ങൾ കാണും. അതിനാലാണ് വണ്ടിനിവിടെ പ്രസക്തി. ചെറുപുഴകൾ ഇടത്തോടുകൾ; ഇവയിലൂടെ പ്രഭുക്കന്മാർ സാധാരണയായ് തണ്ടുവച്ച ഓടിവള്ളങ്ങളിൽ സഞ്ചരിക്കാറുണ്ട്. ഈ വർണ്ണനകൊണ്ട് മയിൽ കായംകുളത്തു കായൽവഴി പോകാതെ സ്വല്പം കിഴക്കോട്ടു വന്ന് പത്തിയൂർ മുതലായ ദിക്കിലൂടെ പോകണമെന്നാണ് കവിക്കുദ്ദേശ്യമെന്നു തോന്നുന്നു.

24

വഞ്ചിക്ഷോണിക്കൊരു തിലകമാമപ്പുരത്തേക്കു പോകും
വഞ്ചിക്കൂട്ടം വരുമളവിലത്തോട്ടുവാരത്തൊതുങ്ങി
വഞ്ചിക്കേണം വളരെ മരനീരുള്ളിലുണ്ടാകമൂലം
വഞ്ചിത്തഭ്രാന്തെഴുമരയരാം നാവികക്കയ്യരേ നീ.

വഞ്ചിക്ഷോണിക്കൊരു തിലകമാമപ്പുരത്തേക്ക് = തിരുവനന്തപുരത്തേക്ക്; തോട്ടുവാരം = തോട്ടിൻകര; മരനീർ = മദ്യം; ഇത് നീചന്മാരുടെ ഭാഷയെ അനുകരിച്ചു പറഞ്ഞതാണ്. വഞ്ചിത്ത ഭ്രാന്ത് = വലുതായ മദം, അവർ മദിച്ചിരിക്കയാൽ നീ വള്ളത്തിൽ കയറുന്നത് അവർ അറികയില്ലെന്നു താല്പര്യം. കുടിയന്മാരെ വഞ്ചിക്കുന്നതിൽ ദോഷമില്ലെന്ന് അഭിപ്രായം. നാവികക്കയ്യർ = ദുഷ്ടരായ വള്ളക്കാർ.

25

നീലത്വംചേർന്നെഴുമിലകളാൽ നിൻെറ കണ്ഠാഭയോലും
സാലത്തിന്മേൽ പരിചൊടു പറന്നെത്തിയക്കുല്യതൻെറ
കൂലത്തേവിട്ടൊരു തരണിതൻ പാമരത്തിൽ കരേറി-
ക്കോലത്തേ നൽപ്പടുതിയിലുറപ്പിച്ചു നീ വാണുകൊൾക.

വഞ്ചിക്കാനുള്ള വിധം പറയുന്നു. വള്ളങ്ങൾ കടന്നു പോകുമ്പോൾ നീ തോട്ടുവക്കിൽ ഒരു പച്ചമരത്തിൽ പതുങ്ങിയിരുന്നാൽ അതിൻെറ ഇലയും നിൻെറ സാധാരണ തൂവലുകളും ഒരേ നിറമാകയാൽ അവർ നിന്നെ കാണുകയില്ല. തരം നോക്കി നിനക്കു വള്ളത്തിൻെറ പാമരത്തിൽ പറന്നിരിക്കയുമാം.

26

കണ്ടാലാർക്കും കൃതകപതഗംതന്നെയാണെന്നതല്ലാ-
തുണ്ടാകൊല്ലാ മനമതിൽ മറിച്ചെണ്ണമവ്വണ്ണമായി
മിണ്ടാതേകണ്ടതിനു മുകളിൽ ചേർന്നു ചേണാർന്നനിന്നെ-
ക്കൊണ്ടാടും കണ്ടിരുകരയിലും നോക്കിനില്ക്കുന്ന ലോകം.

കൃതകപതഗം = കൃത്രിമപക്ഷി, അലങ്കാരത്തിനായി ഉണ്ടാക്കിവച്ച പക്ഷിപ്രതിമ. എണ്ണം വിചാരം; വിശ്വാസം, ഈ അർത്ഥത്തിനു തമിഴിലാണ് അധികം പ്രസിദ്ധി. കൊണ്ടാടും കണ്ടിരു കരയിലും നോക്കിനിൽക്കുന്ന ലോകം = നിൻെറ സാമർത്ഥ്യവും വെളിവില്ലാത്ത അരയരുടെ മൂഢതയും ഓർത്ത് വിസ്മയിക്കുകയും നിൻെറ രൂപസൗന്ദര്യത്തെ കണ്ട് അഭിനന്ദിക്കയും ചെയ്യും.

27

ദൂരം മാർഗ്ഗം ദുരധിഗമമായുള്ളതേവം കടക്കു-
ന്നേരം ജാതിപ്രകൃതിയെ നിയന്ത്രിച്ചിടാതന്തരാ നീ
നീരന്ധ്രാംഭോധരനിരയതിന്നാർപ്പുകേട്ടാർഭടിക്കാ-
യാരംഭിച്ചാലതുടനശുഭോദർക്കമാം തർക്കമില്ല.

വഞ്ചിക്കാൻ പുറപ്പെടുന്നവൻ സദാ സൂക്ഷിച്ചിരിക്കേണ്ട താണെന്ന് മയിലിനെ രണ്ടു ശ്ലോകം കൊണ്ട് ഓർമ്മിപ്പിക്കുന്നു. ദുരധിഗമം = കടക്കാൻ പ്രയാസമുള്ളത്; ഇതുകൊണ്ട് കരുതിയിരിക്കാഞ്ഞാൽ തെററുണ്ടെന്നു കാണിക്കുന്നു. ജാതിപ്രകൃതി = ജാതിസ്വഭാവം; മയിൽ മേഘനാദാനുലാസിയാണല്ലോ. നിയന്ത്രിക്ക = അടക്കുക. അന്തരാ = മധ്യേ; നീരന്ധ്രാംഭോധരനിരയതിന്നാർപ്പ് = ഇടിമുഴക്കം; ആർഭട = നൃത്തം, അശുഭോദർക്കം അമംഗളഫലം, നിന്നെ അവർ പിടികൂടിയേക്കും; കായലിൻെറ നടുവിൽ വച്ചാണെങ്കിൽ നിനക്കു പറന്നു പൊയ്ക്കളയാനും തരം കാണുകയില്ല.

28

കോപത്താൽ നീ കുതിതുടരൊലാ പന്നഗത്തെക്കുറിച്ചാ-
ലാപത്തെക്കേട്ടതുമപകടംതന്നെയാം പന്നഗാരേ!
ആപല്ലാഭം ഫലമയി സഖേ! ഭോഗഭുക്കാം വയസ്സിൻ-
ചാപല്യത്തെസ്സപദി നിയമിക്കായ്കിലെന്നാപ്തവാക്യം.

ഇതിലും അധികം സംഭവ്യമായ മറെറാരു അപകടത്തെക്കരുതാൻ പറയുന്നു. പന്നഗത്തെക്കുറിച്ചാലാപത്തെക്കേട്ട് = പന്നഗം എന്നാൽ ഓല, പരമ്പു മുതലായതുകൊണ്ട് ഉണ്ടാക്കുന്ന വള്ളത്തിൻെറ മൂടി; ശ്ലേഷം കൊണ്ടു സർപ്പമെന്നുമർത്ഥം. ‘പന്നഗം പൊക്കിയിടണം, താഴ്ത്തിയിടണം, മാററിവയ്ക്കണം’ ഇത്യാദി വള്ളക്കാരുടെ സംസാരം കേട്ട് പാമ്പിനേപ്പററിയാണ് അവർ പറയുന്നത് എന്നു ഭ്രമിച്ച്, നീ കോപത്താൽ കുതി തുടരൊലാ പരിഭ്രമിക്കരുത്, (എന്തു കൊണ്ടെന്നാൽ) അതുമപകടം തന്നെയാം = അതും വിഷമമായിത്തീരും; പൂർവ്വശ്ലോകത്തിൽ ചൊന്നതിനെ സമുച്ചയിക്കാനായിട്ട് ‘അതും’ എന്നു പറഞ്ഞു. പന്നഗാരേ! = സർപ്പശത്രോ! എന്നു സാഭിപ്രായസംബോധനം. ആപ്തവാക്യപ്രമാണം കൊണ്ട് ഉത്തരാർദ്ധത്തിൽ ഈ ഉപദേശത്തെ ബലപ്പെടുത്തുന്നു. അയിസഖേ! = എടോ ചങ്ങാതി! ഭോഗഭുക്കാം = സുഖങ്ങളെ അനുഭവിക്കുന്ന; വയസ്സിൽ യൗവനത്തിൻെറ ചാപല്യത്തേ. സപദി = ഉടൻ; നിയമിക്കായ്കിൽ = തടുക്കാഞ്ഞാൽ; അതിൻെറ ഫലം ആപല്ലാഭമാകുന്നു എന്നാണ് ആപ്തവാക്യം. യൗവനത്തിലെ ചോരത്തിളപ്പു കൊണ്ടു തോന്നുന്നതൊക്കെയും പ്രവർത്തിച്ചാൽ മേലിൽ അതിൽനിന്നു വളരെ ആപത്തുകൾക്ക് ഇടവരുമെന്നാണ് ഹിതോപദേശം എന്നു താൽപര്യം. അതിനാൽ നീ

സാഹസമായിട്ടൊന്നും പ്രവർത്തിക്കരുതെന്നു ഭാവം. ഇതിനു പുറമേ ഭോഗശബ്ദത്തിനു സർപ്പശരീരമെന്നും ഭുക്കുശബ്ദത്തിനു ഭക്ഷിക്കുന്നവനെന്നും വയസ്സെന്നതിനു പക്ഷി എന്നുംകൂടി അർത്ഥം ഉള്ളതിനാൽ ശ്ലേഷമഹിമാവുകൊണ്ട് ഭോഗഭുക്കാംവയസ്സിൻെറ= പാമ്പുതീനിപ്പക്ഷിയായ മയിലിൻെറ; ചാപല്യത്തെ തടുക്കാഞ്ഞാൽ ആപത്തിന് ഇടയാകുമെന്നുകൂടി അർത്ഥാന്തരം സ്പഷ്ടമായിട്ടുള വാകുന്നു. ഏവഞ്ച മയൂരത്തെ ഒരു കാര്യസിദ്ധിക്കായി പറഞ്ഞയയ്ക്കുന്ന പക്ഷം അതിൻെറ സഹജചാപല്യത്തിനു കൂടി നിവൃത്തി ആലോചി ക്കേണ്ടതാണെന്നാണ് ആപ്തന്മാർ പറയുന്നത്; അതിനാലാണു നിന്നോടു ഞാനിത്രയും നിർബന്ധിക്കുന്നത് എന്നൊരർത്ഥാന്തരം കൂടി ഇവിടെ സ്ഫുടമാകുന്നു. ഒരു ഞെട്ടിൽ തന്നെ ഇരട്ടയായിട്ട് രണ്ട് പഴം ഉണ്ടാ കുന്നതുപോലെ ഒരേ ശബ്ദധാരയിൽ രണ്ട് അർത്ഥത്തിന് അനുഭവം വരുന്നതു ശ്ലേഷാലങ്കാരമെന്ന് ആലങ്കാരികന്മാർ പറയുന്നു. ഇവിടെ രണ്ടർത്ഥവും പ്രകൃതമാകയാൽ ഇത് അതിൽതന്നെ പ്രകൃതശ്ലേഷമെന്ന വകഭേദമാകുന്നു. വള്ളത്തിൻെറ മേൽപ്പുര എന്നർത്ഥമായ പന്നഗശബ്ദം വസ്തുതഃ കകാരാന്തമാണെങ്കിലും സംസ്കൃതത്തിൽ 'ബവയോരഭേദഃ, ലളയോരഭേദഃ' ഇത്യാദി വിനിമയങ്ങളുള്ളതുപോലെ ദ്രാവിഡവംശജാത യായ മലയാളഭാഷയിൽ വർഗ്ഗങ്ങളിലെ പ്രഥമതൃതീയാക്ഷരങ്ങൾക്ക് അഭേദം കൽപിക്കുന്നതിനു വിരോധമില്ലാത്തതിനാൽ പന്നഗമെന്നു ഗകാരാന്തമായിട്ടുമുച്ചരിക്കാം. അല്ലെങ്കിൽ മറിച്ച് സർപ്പാർത്ഥകമായ പന്നഗശബ്ദത്തെക്കൂടി തത്ഭവ പ്രക്രിയാൽ കകാരാന്തമാക്കാം. ഏതു വിധമായാലും ശ്ലേഷം സാധുതന്നെ. സർപ്പവാചി പന്നഗശബ്ദം തത്ഭവമല്ല, തത്സമമേ ആവൂ എന്നു വിചാരിക്കുന്നപക്ഷവും മദ്യപാനികളായ അരയർ പന്നകം എന്നതിനു പകരം പന്നഗം എന്ന് അക്ഷരവ്യക്തി കൂടാതെ പുലമ്പുന്നു എന്നും സമാധാനപ്പെടാമല്ലോ.

29

തോട്ടിൽക്കൂടി ത്വരിതതരമത്തോണി ചൊവ്വായൊഴുക്കിൻ
പാട്ടിൽക്കൂടീട്ടഴകൊടൊഴുകിക്കായലിൽ ചെന്നുചേർന്നാൽ
ബോട്ടിൽക്കേറിബ്ബഹുസരസമായ്പ്പാട്ടു പാടിച്ചു പോകും
നാട്ടിൽ കേൾപ്പുള്ളവർ ചിലർ നിനക്കക്ഷിലക്ഷീഭവിക്കും

പാട്ടു പാടിച്ച് = ബോട്ടുകാർ പാടിക്കൊണ്ടാണല്ലോ തണ്ടുപിടിക്കുന്നത്. നാട്ടിൽ കേൾപ്പുള്ളവർ = പ്രഭുക്കന്മാർ; കവിക്ക് ഈ സംഗതി ബഹുശഃ പരിചിതമാകയാൽ അതിസുന്ദരമായ ബന്ധത്തിൽ അനുഭവരസം തുളുമ്പുന്നതുപോലെ തോന്നുന്നു. ഒരു ദൂതനെ അയയ്ക്കുന്നതിനു പകരം തനിക്കു തന്നേ ബോട്ടിൽ കേറി വർണ്ണിക്കുന്ന മട്ടിൽ പ്രിയാസവിധത്തിലേക്കു പോകുവാൻ എന്നു സാധിക്കും എന്നുള്ള ഉൽക്കണ്ഠയും വ്യഞ്ജിക്കുന്നു. അക്ഷിലക്ഷീഭവിക്ക = കാണു മാറാകുക.

30

വീണയ്ക്കൊക്കും സ്വരമൊടു വിനോദങ്ങളോരോന്നുരയ്ക്കും
പ്രാണപ്രേഷ്ഠപ്രണയിനികളോടൊത്തു ബോട്ടിൻെറ തട്ടിൽ
വാണക്കായൽക്കരകളിലെഴും കാഴ്ചകണ്ടുല്ലസിക്കും
ഹൂണന്മാരേക്ഖഗതിലക!തേ കണ്ടൊരാനന്ദമുണ്ടാം.

പ്രാണപ്രേഷ്ഠപ്രണയിനികൾ = അത്യന്തമിഷ്ടകളായ ഭാര്യമാർ. തട്ടിൽ = മേൽതട്ടിൽ; വാണു; അക്കായൽക്കരകളിൽ എന്നു പദച്ഛേദം. ഹൂണന്മാർ = ധ്വരമാർ, ഈ വിരഹിയായ എന്നെ കണ്ടിട്ടുണ്ടാകുന്ന വൈമനസ്യം നിനക്ക് ഇപ്രകാരം സുഖിക്കുന്ന ആ കാമുകന്മാരെ കാണുമ്പോൾ പോകുമെന്നു താൽപര്യം. ദാമ്പത്യസുഖം പോലും നാട്ടുകാർക്കു യൂറോപ്യന്മാരെപ്പോലെ പാടില്ലാത്തതു ശോചനീയം തന്നെ.

31

മാനാതീതപ്രഥിമ കലരും ബോട്ടു തണ്ടും പിടിച്ച-
ന്യൂനാടോപത്തൊടു വിപുലമാം കായൽ താണ്ടുന്ന കണ്ടാൽ
മൈനാകം തൻ ചിറകുകൾ വിരിച്ചാശു വാരാശിമധ്യ-
സ്ഥാനാദുർവീമണവതിനൊരുമ്പെട്ടിടുന്നെന്നു തോന്നും.

മാനാതീതപ്രഥിമ = അളവറ്റ വലിപ്പം; അന്യൂനാടോപം = വലുതായ ആഡംബരം; താണ്ടുക കടക്കുക; വാരാശിമധ്യസ്ഥാനാൽ = സമുദ്രത്തിൽ നിന്ന്; ഉർവീം = ഭൂമിയെ; പണ്ട് ഇന്ദ്രൻ പർവതങ്ങളുടെ ചിറകു മുറിച്ച കാലത്തു സമുദ്രരാജാവിൻെറ സഖ്യത്താൽ മൈനാകം

മാത്രം ആഴിയിൽ മുങ്ങിക്കിടന്ന് ആ ആപത്തിൽ നിന്നും പിഴച്ചു എന്നു പുരാണം പ്രമാണിച്ച് വലിയ ബോട്ടു താളത്തിൽ തണ്ടും പിടിച്ചു വേഗത്തിൽ പായുന്നതിനെ മൈനാകം ചിറകു വിരിച്ചു കൊണ്ടു സമുദ്രമധ്യത്തിൽ നിന്നും കരകയറാനായി പറന്നുവരുന്നതിനോടുൽ പ്രേക്ഷിച്ചിരിക്കുന്നു.

32

പിന്നിൽക്കൂടിപ്പരിചൊടണയും മററു ബോട്ടൊന്നു കണ്ടാൽ
മുന്നിൽപ്പോകുന്നതിനു മുറുകിത്തണ്ടു ചാണ്ടിത്തുടങ്ങും
തെന്നിച്ചംഭസ്സതിലതിരയം ബോട്ടു പായിക്കുമുള്ളം
തന്നിൽത്തിങ്ങുന്നഹമഹമികയ്ക്കൊത്തു
കൈവർത്തരപ്പോൾ.

അനന്തരം രണ്ടു ശ്ലോകംകൊണ്ട് ബോട്ടുകാരുടെ സ്വഭാവം വർണ്ണിക്കുന്നു. അഹമഹമിക = 'ഞാൻ മുമ്പേ ഞാൻ മുമ്പേ' എന്നുള്ള തിരക്ക്; എന്റെ ബോട്ട് മുമ്പിൽ നിൽക്കണമെന്നുള്ള സ്പർദ്ധ. കൈവർത്തർ = അരയർ.

33

കള്ളം കൈവിട്ടരയരളവററുള്ള കയ്യൂക്കു കയ്ക്കൊ-
ണ്ടുള്ളന്തന്നിൽ സ്മയഭരിതരായ് മത്സരിക്കുംദശായാം
വെള്ളം തള്ളിത്തകൃതിയിൽവരും ബോട്ടുതാൻകൂട്ടുമോളം
വള്ളം മുക്കുന്നതിനു മതിയാമായതോർത്തീടണം നീ.

സ്മയഭരിതർ ഗർവിഷ്ഠന്മാർ. തകൃതിയിൽ തകർത്തുംകൊണ്ട്, ആർഭാടത്തോടെ.

34

കാണിക്കേണം കിമപിസഹജം പാടവം നീ വസിക്കും
തോണിക്കേതെങ്കിലുമപകടം നേരിടുന്നാകിലപ്പോൾ

ത്രാണിക്കാകുംവിധമൊടു വിചിത്രം പതത്രം പരത്തി
ക്ഷീണിക്കാതക്ഷണമണയണം കായലിന്നക്കരയ്ക്ക്.

സഹജം പാടവം പക്ഷിക്കു മനുഷ്യാപേക്ഷയാ ഉള്ള വിശേഷസാമർത്ഥ്യം; ആ സാമർത്ഥ്യത്തെത്തന്നെ ഉത്തരാർദ്ധംകൊണ്ടു വിവരിക്കുന്നു. ത്രാണി = ശേഷി; പതത്രം = ചിറക്; "സർവ്വേഃ സ്വാർത്ഥം സമീഹതേ" എന്നു പ്രമാണമുണ്ടല്ലോ.

35

പൊങ്ങിപ്പോയിപ്പരിചൊടു പറന്നക്കരക്കുന്നിലെത്തി-
ത്തിങ്ങിച്ചേർന്നുള്ളൊരു തരുകുലേ തങ്ങി നീയങ്ങിരിക്കേ
മുങ്ങിപ്പാഥസ്സതിൽ വലയുമത്തോണിതൻ ഛായ കാണാം
മങ്ങിദ്ദൂരത്തതിനു ഭവതാ ഭാവുകം പ്രാർത്ഥനീയം.

പൊങ്ങിപ്പോയി = പക്ഷികൾക്കു ദൂരത്തേക്കു പറക്കണമെങ്കിൽ ഇങ്ങനെ ആയാലേ സൗകര്യമുള്ളു. ഛായ = വടിവ്; അതിന് ഭവതാ ഭാവുകം പ്രാർത്ഥനീയം അത്തോണിക്ക് നീ ശ്രേയസ്സിനെ പ്രാർത്ഥിക്കണം. മുങ്ങിപ്പോയതെങ്കിലും തനിക്ക് ഉപകരിച്ച തോണിക്ക് ആളപായം മുതലായ ആപത്ത് ഒന്നും വരരുതെന്നു പ്രാർത്ഥിച്ച് തന്റെ കൃതജ്ഞതയെ പ്രകാശിപ്പിക്കണമെന്നു താൽപര്യം.

36

ചാരത്തോടിച്ചകിതശശപോതങ്ങൾ ചാടുന്ന കായൽ-
ത്തീരത്തോടേ സമധരണിയിൽ സത്വരം ചെന്നിറങ്ങി
കേരത്തോട്ടം പനസവനവും പുക്കു നാലഞ്ചു നല്വം
ദൂരത്തോളം നട തുടരുകിൽ ദൃശ്യമാം കൊല്ലമഗ്രേ.

ഇനി കുറഞ്ഞൊന്നു ദൂരം കരവഴി പോകാൻ പറയുന്നു. ചകിതശശപോതങ്ങൾ = ഭീരുക്കളായ മുയൽക്കുട്ടികൾ; കായൽക്കര മലംപ്രദേശമാകുന്നു. കുന്നു കഴിഞ്ഞാൽ സമഭൂമിയിൽ തെങ്ങിൻ തോട്ടവും പ്ലാവിൻകൂട്ടവും ധാരാളമുണ്ട്. നാലഞ്ചു നല്വം = ഉദ്ദേശം രണ്ടു

നാഴിക. ഒരു നല്വം നാനൂറ് (400) മുഴമാകുന്നു. രണ്ടു നാഴികയോളം ചെല്ലുമ്പോൾ കൊല്ലം കാണാമെന്നു പറഞ്ഞതിനാൽ വള്ളം മുങ്ങുമെന്നു പറഞ്ഞത് അഷ്ടമുടിക്കായലിൽ പൊഴിക്കടുത്തെങ്ങാനുമായിരിക്കണം.

37

തത്രാനൽപം മഹിമകലരും മന്ദിരേ ഹൂണവര്യൻ
സത്രാ മിത്രങ്ങളൊടു സരസം വാണിടുന്നാകിലപ്പോൾ
ചിത്രാകാരം കൊടിമരമതിൽ കൂറൊടക്കൂറ കാണാം
സുത്രാമാവിൻ സുഷമതമമാം വില്ലുതൻ തെല്ലുപോലെ.

ഇനി 17 ശ്ലോകംകൊണ്ട് കൊല്ലത്തെ വർണ്ണിക്കുന്നു. തത്രാനൽപം മഹിമകലരും മന്ദിരേ = റസിഡൻസിയിൽ. ഹൂണവര്യൻ = ധ്വരമാരിൽ മുഖ്യൻ, റസിഡൻറ്. സത്രാമിത്രങ്ങളോട് = ബന്ധുക്കളൊരുമിച്ച്; അപ്പോൾ = ആ അവസരത്തിൽ, വാഴുന്നെങ്കിൽ. സുത്രാമാവിൻ സുഷമതമമാം വില്ലു തൻ തെല്ലുപോലെ = ഏററവും സുന്ദരമായ ഇന്ദ്രചാപഖണ്ഡം പോലെ; ചിത്രാകാരമായ. അക്കൂറ = പതാക; കൊടിമരത്തിൽ കൂറോടെ കാണാം. വർഷചിഹ്നമായ ഇന്ദ്രധനുസ്സ് മയിലിന് ഇഷ്ടമാണല്ലോ. റസിഡൻറ് അവിടെ താമസിക്കുമ്പോഴേ കൊടിക്കൂറ ധ്വജത്തിൽ തൂക്കാറുള്ളു.

38

മധ്വാസക്തഭ്രമരമുഖരാരാമമദ്ധ്യത്തിലുള്ളോ-
രധ്വാവിൽ പുക്കനവഹിതനായങ്ങുമിങ്ങും നടന്നാൽ
വധ്വാ ചേർന്നിട്ടതുവഴി വരും വല്യസായിപ്പു നിന്നെ-
ബ്ബധ്വാ പാർപ്പിച്ചിടുമദയമായഞ്ജസാ പഞ്ജരത്തിൽ

റസിഡൻസിതോട്ടത്തിൽ സൂക്ഷിച്ചു വേണം നടക്കാൻ എന്നു പറയുന്നു. മധ്വാസക്തഭ്രമരമുഖരാരാമമധ്യത്തിലുള്ളോരധ്വാവിൽ = തേൻ കുടിക്കുന്ന വണ്ടുകളാൽ ശബ്ദായമാനമായ തോട്ടത്തിൻെറ നടുവിലുള്ള വഴിയിൽ. പുക്കു = ചെന്ന്. അനവഹിതനായ കരുതൽ കൂടാതെ അങ്ങുമിങ്ങും നടന്നാൽ. വധ്വാ ചേർന്നിട്ടതുവഴി വരും വല്യസായിപ്പ് =

ഭാര്യയുമൊരുമിച്ച് അവിടെ നടക്കാൻ വരുന്ന റസിഡൻറ്; നിന്നെ ബദ്ധ്വാ = പിടിച്ചുകെട്ടി. പാർപ്പിച്ചിടുമദയമായഞ്ജസാപഞ്ജരത്തിൽ = ദയ കൂടാതെ വേഗത്തിൽ കൂട്ടിൽ പാർപ്പിക്കും; ധ്വരമാർക്ക് ഈ വകയിൽ വളരെ കൗതുകമുണ്ട്.

39

തോക്കുതാങ്ങിത്തദനുചരരാം ഹൂണരൊന്നിച്ചു നേരം-
പോക്കും തീററിക്കൊരുവകയുമായെന്നു വേട്ടയ്ക്കു തക്കം
നോക്കുന്നേരത്തകലെയുമിരുന്നീടൊലാ നീയകാലേ
ചാക്കുണ്ടാകാമൊരു ശകലവും ലാക്കുതെററില്ലവർക്ക്.

റസിഡൻറിൻെറ ആൾക്കാരായ ധ്വരമാർ അപ്പോൾ അവിടെ വേട്ടയ്ക്കു ഭാവിക്കുന്ന അവസരമാണെങ്കിൽ അടുക്കലെങ്ങുമേ നിൽക്കരുത്. എന്തുകൊണ്ടെന്നാൽ അവർ ദൂരത്തിരിക്കുന്ന പക്ഷിയെയും വെടിവയ്ക്കാൻ സമർത്ഥന്മാരാണ്. അതിനാൽ അപമൃത്യുവരാതെ സൂക്ഷിക്കണം. തെററില്ല = തെററുകയില്ലെന്ന് വടക്കൻ പ്രയോഗം.

40

ഹൃദ്യാനന്ദം നിരുപമതമം നൽകുമദ്ദിവ്യമായോ-
രുദ്യാനത്തിൽ സുഖമനുഭവിക്കേണമെന്നെണ്ണമെങ്കിൽ
ഹൃദ്യാകാര! സ്ഥിതിയൊരു നികുഞ്ജത്തിലാക്കീടണം നീ
പദ്യാപാർശ്വസ്ഥലികളിലിറങ്ങാതെയന്തർഹിതാത്മാ.

പദ്യാപാർശ്വസ്ഥലികളിലിറങ്ങാതെയന്തർഹിതാത്മാ = നടക്കാനുള്ള വഴികളുടെ ഇരുപുറവും ഇറങ്ങാതെ മറഞ്ഞിരുന്നുകൊണ്ട്, അവിടയേ സായ്പന്മാർ അധികം നടക്കുക പതിവുള്ളു. ഹൃദ്യാകാര! = സുന്ദരാകൃതേ! എന്നു സാഭിപ്രായസംബോധനം. വിരൂപമായ കാക്കയ്ക്കും മററും ഇപ്പേടി വേണ്ടല്ലോ.

41

മല്ലീജാതിപ്രഭൃതികുസുമസ്മേരമായുല്ലസിക്കും
സല്ലീലാഭിഃ കിസലയകരംകൊണ്ടു നിന്നെത്തലോടും
വല്ലീനാം നീ പരിചയരസം പൂണ്ടു കൗതൂഹലത്താ-
ലുല്ലീഢാത്മാചിരതരമിരുന്നങ്ങമാന്തിച്ചിടൊല്ലാ.

മുല്ല, പിച്ചി മുതലായ പുഷ്പങ്ങളാൽ പുഞ്ചിരി തൂകുംപോലെ പ്രകാശിക്കുകയും നല്ല വിലാസങ്ങളോടുകൂടി കരംപോലിരിക്കുന്ന തളിർകൊണ്ട് (ഉപമിതസമാസം) നിന്നെ തലോടുകയും ചെയ്യുന്ന വല്ലികളുടെ, പരിചയരസം = സഹവാസസൗഖ്യം, പൂണ്ട് = അധികമായി രസിച്ച്; വളരെ നേരമിരുന്നമാന്തിക്കരുത്. 'കുസുമസ്മേരം', 'കിസലയകരംകൊണ്ടു തലോടും', 'പരിചയരസം പൂണ്ട', ഇത്യാദി വാചകങ്ങളിലെ അർത്ഥസ്വാരസ്യംകൊണ്ടും, വല്ലീനാം എന്നു സ്ത്രീലിംഗംകൊണ്ടും വിലാസിനിമാരൊരുമിച്ചു രമിക്കുന്ന ഒരു ദക്ഷിണനായകന്റെ വൃത്താന്തം സ്ഫുടമായി സ്ഫുരിക്കയാൽ സമാസോക്തിയലങ്കാരം. അതിൽ നിന്നും താൻ ഇതുപോലെ സുഖിച്ചിരുന്നിട്ടുള്ള അവസരങ്ങളുടെ സ്മരണത്തിനു പ്രതീതിയുണ്ടാകയാൽ സ്മൃതിമദലങ്കാരം വ്യഞ്ജിക്കുന്നതുകൊണ്ട് അലങ്കാരേണാലങ്കാരധ്വനി.

42

തഞ്ചംനോക്കിപ്പുനരഥ പുറപ്പെട്ടു താർത്തേൻ കുടിച്ചും
ചഞ്ചൽപത്രാഹതിപതിതമാം ചാരുപക്വം ഭുജിച്ചും
അഞ്ചന്നഞ്ചിക്കണമരികിലാശ്രാമധാമത്തിലെത്തീ-
ട്ടഞ്ചമ്പൻതന്നുടെ ജനകനാമംബുജാക്ഷം സമക്ഷം.

തഞ്ചംനോക്കിപ്പുനരഥ പുറപ്പെട്ടു സായിപ്പും മററും അടുക്കലില്ലാത്ത തരം നോക്കി ലതാഗൃഹത്തിനു വെളിയിലിറങ്ങി താർത്തേൻ കുടിച്ചും ചഞ്ചൽ പത്രാഹതിപതിതമാം ചാരുപക്വം ഭുജിച്ചും = ഇളകുന്ന ചിറകുകൾ അടിക്കുമ്പോൾ വീഴുന്ന നല്ല പഴങ്ങളെ തിന്നും. അഞ്ചൻ = സഞ്ചരിച്ചുംകൊണ്ട്; അരികിലാശ്രാമമെന്ന ക്ഷേത്രത്തിലെ

ത്തീട്ട്; അഞ്ചമ്പൻതന്നുടെ ജനകനാമംബുജാക്ഷം സമക്ഷം = കൃഷ്ണസ്വാമിയെ പ്രത്യക്ഷമായി; അഞ്ചിക്കണം പൂജിക്കണം; റസിഡൻസിയുടെ നേരേ വടക്കു വശത്തു തന്നെ ആണ് ആശ്രാമക്ഷേത്രം. മയൂരം കായലിൻെറ കിഴക്കെക്കരയിൽകൂടി വരുന്നതിനാലാദ്യം റസിഡൻസിയിൽ വന്നിറങ്ങുന്നു.

43

വിശ്രാന്തിക്കായ് വിരവൊടിവിടെത്തന്നെ നീ താമസിച്ചാൽ
വിശ്രാണിക്കും തവ വിതതമാം കൗതുകം കാതുകൾക്ക്
സുശ്രാവ്യത്വം കലരുമനവധ്യാനകധ്വാനധാടീ-
മിശ്രാ നാഗസ്വരവിസൃമരാ കാകളീ കേകിരാജ!

നീ വിശ്രമിക്കാനായിട്ട് അവിടെത്തന്നെ താമസിക്കുന്ന പക്ഷം സുശ്രാവ്യത്വം കലരുമനവധ്യാനകധ്വാനധാടീമിശ്രം = ശ്രുതിമധുരമായ അനവധി ആനകവാദ്യങ്ങളുടെ ധ്വാനധാടിയോടു (ശബ്ദഘോഷത്തോടു) മിശ്രാ = കലർന്നും. നാഗസ്വരവിസൃമരാ = നാഗസ്വരത്തിൽ നിന്നും പുറപ്പെടുന്ന; കാകളീ മധുരമായ സൂക്ഷ്മശബ്ദം; തവ = നിൻെറ; കാതുകൾക്ക് വിതതമാം കൗതുകം വിശ്രാണിക്കും = ചെവിക്ക് അധികമായ ആനന്ദം നൽകും.

44

നന്ദന്നാനാസുജനനയനാനന്ദിയായ് പിന്നെയും സ്വ-
ച്ഛന്ദം നാഗാശനവര!പറന്നക്കരച്ചെന്നവശ്യം
മന്ദസ്മേരാനനകമലയാം മാതുരാനന്ദവല്യാഃ
വന്ദസ്വ ത്വം ചരണയുഗളം ചന്ദ്രചൂഡാമണേശ്ച.

പിന്നെയും നീ, നന്ദന്നാനാസുജനനയനാനന്ദിയായ് = കൊണ്ടാടുന്നവരായ അനേകം സുജനങ്ങളുടെ കണ്ണുകളെ ആനന്ദിപ്പിക്കുന്നവനായ്. മയിലിനെ കാണുക എല്ലാവർക്കും നയനോത്സവകരമാണെങ്കിലും ദുർജ്ജനങ്ങൾക്ക് അതിനെ കാണുമ്പോൾ പിടിച്ചു കൂട്ടിലാക്കണമെന്നോ വെടിവയ്ക്കണമെന്നോ ഉള്ള ഉത്സാഹമാണ് നയനാനന്ദത്തെക്കാൾ

അധികം ജനിക്കുന്നത് എന്ന അഭിപ്രായത്തിൽ 'സുജനനയനാനന്ദി'യെന്നു പ്രത്യേകിച്ചു പറഞ്ഞു. സ്വച്ഛന്ദം = സ്വൈരം. പറന്നു = അവശ്യമക്കരെച്ചെന്നു. മന്ദസ്മേരാനനകമലയാം = മന്ദസ്മിതസുന്ദരമുഖിയായ; ആനന്ദവല്യാഃ മാതുഃ ആനന്ദവല്ലീദേവിയുടെയും, ചന്ദ്രചൂഡാമണിയുടെയും ചരണയുഗളം വന്ദസ്വ. കായലിൻെറ പടിഞ്ഞാറേക്കരയിലാണ് ആനന്ദവല്ലീശ്വരമെന്ന ക്ഷേത്രം. ഇവിടെ പേർകൊണ്ടുതന്നെ വെളിപ്പെടുംപ്രകാരം ദേവനെയും ദേവിയെയും പ്രതിഷ്ഠിച്ചിട്ടുണ്ട്.

45

സത്തന്മാരപ്പൊഴുതഹിഭുജം നീലകണ്ഠം ഖഗാനാ-
മുത്തംസത്വം ദധതമരികിൽ കണ്ടു സന്തുഷ്ടരാകും
നൃത്തം ചെയ്യുന്നതിനിഹ യഥാകാലമുത്സാഹവന്തം
ചിത്തംതന്നിൽ ഗുഹനൊടധികപ്രേമവന്തം ഭവന്തം.

സത്തന്മാർ അപ്പൊഴുതു ഭവന്തം കണ്ടു സന്തുഷ്ടരാകുമെന്നന്വയം. എങ്ങനെയിരിക്കുന്നു ഭവാനേ? അഹിഭുജം = പാമ്പുതീനിയായ. നീലകണ്ഠം = കഴുത്തു നീലിച്ചവനായ. ഖഗാനാമുത്തംസത്വം ദധതം = പക്ഷിശ്രേഷ്ഠനായ, നൃത്തംചെയ്യുന്നതിനിഹ യഥാകാലമുത്സാഹവന്തം = വർഷഋതുവിൽ നൃത്തം ചെയ്യാനുത്സാഹിയായ; ചിത്തംതന്നിൽ ഗുഹനൊടധിക പ്രേമവന്തം തൻെറ സ്വാമിയായ വേലായുധനിൽ അധികസ്നേഹമുള്ളവനായ. ശ്ലേഷംകൊണ്ടു വേറെ ഒരു അർത്ഥവുംകൂടിയുണ്ട്. എങ്ങിനെ? ഭവം തം എന്നു പദച്ഛേദം. തം ഭവം = ആ ശ്രീപരമേശ്വരനെക്കണ്ട്; സത്തന്മാർ (അവിടെ) 'സന്തുഷ്ടരാകും' = സന്തോഷിക്കാറുണ്ട്, എന്നു ശീലഭാവി. അവിടെ സജ്ജനങ്ങൾ എന്നും ശിവദർശനം ചെയ്ത് സുഖിക്കുന്നു എന്ന് ക്ഷേത്രവർണ്ണന. എവ്വണ്ണമെല്ലാമിരിക്കുന്ന ഭവാനേ? അഹിഭുജം; അഹി = സർപ്പം. ഭുജത്തിൽ = കൈത്തണ്ടിൽ ഉള്ളവൻ, നീലകണ്ഠം സ്പഷ്ടം. ഗഗനാമുത്തംസത്വം ദധതം ഖഗന്മാർ, ദേവന്മാർ, നൃത്തംചെയ്യുന്നതിനിഹ യഥാകാലമുത്സാഹവന്തം ഭഗവാനു നിത്യം സന്ധ്യയ്ക്കു നൃത്തമുണ്ടല്ലോ; ചിത്തം തന്നിൽ ഗുഹനൊടധികപ്രേമവന്തം = ഗുഹൻ പുത്രനാണല്ലോ, രണ്ടർത്ഥവും പ്രകൃതമാകയാൽ പ്രകൃതശ്ലേഷം.

46

സച്ചേലത്തെസ്സരസമരയിൽ ചേർത്തുടുത്തിട്ടുടുപ്പി-
ട്ടച്ചേലൊത്തുള്ളൊരു കുടയുമായത്തലക്കെട്ടുമായി
കച്ചേരിക്കായ് പരിചൊടു ചെരിപ്പിട്ടു പോകുന്ന ലോകം
ത്വച്ചേതസ്സിൽ കുതുകമുളവാക്കീടുമപ്പട്ടണത്തിൽ.

ഇനി ക്ഷേത്രത്തിനടുത്തുതന്നെയുള്ള കച്ചേരിക്കു പോകുന്ന വക്കീലന്മാരെയും മററും വർണ്ണിക്കുന്നു. ലോകം = ആളുകൾ. ഇവരുടെ വേഷം വർണ്ണിച്ചിട്ടുള്ളതിൻെറ സ്വാരസ്യം നോക്കുമ്പോൾ 'കോലം' എന്നു മറിച്ചു വായിച്ചാലും തരക്കേടില്ലെന്നു തോന്നുന്നു. 'അക്കുട' അത്തലക്കെട്ട് എന്നു ചൂണ്ടിച്ചൊല്ലുകയാൽ അവയുടെ വൈലക്ഷണ്യം വെളിപ്പെടുന്നു. ഈ വേഷമെല്ലാംകൂടി കണ്ടാൽ വേഷധാരി ഒരു വക്കീലാണെന്നു പറയാതെതന്നെ ഗ്രഹിക്കാം.

47

കൊല്ലം കണ്ടാലൊരുവനവിടെത്തന്നെ പാർക്കാൻ കൊതിച്ചി-
ട്ടില്ലം വേണ്ടെന്നതു കരുതുമെന്നുള്ള ചൊല്ലുള്ളതത്രേ
കൊല്ലംതോറും പല പല പരിഷ്കാരമേററപ്പുരം കേ-
ളുല്ലംഘിക്കുന്നഹഹ! വിഭവംകൊണ്ടു താം രാജധാനീം.

'കൊല്ലംകണ്ടാലില്ലം വേണ്ട' എന്നുള്ള പഴഞ്ചൊല്ലുള്ളതു സത്യംതന്നെ. എന്തുകൊണ്ടെന്നുത്തരാർദ്ധം കൊണ്ടു സമർത്ഥിക്കുന്നു. താം രാജധാനീം പ്രധാന പട്ടണമായ തിരുവനന്തപുരത്തെ. ഉല്ലംഘിക്കുന്നു = അതിക്രമിക്കുന്നു.

48

മങ്ങാതെങ്ങും മഹിതതരയാം മന്ദിരശ്രേണികൊണ്ടും
മുങ്ങാനേററം മുദമരുളിടും മുഗ്ധപാഥസ്സുകൊണ്ടും
അങ്ങാടിക്കുള്ളനുപമിതയാം പുഷ്ടികൊണ്ടും നിനച്ചാ-
ലങ്ങാവാസത്തിനു ബഹുസുഖംതന്നെ സന്ദേഹമില്ല.

പഴഞ്ചൊല്ലിനെത്തന്നെ സ്പഷ്ടമായിട്ടു സമർത്ഥിക്കുന്നു. പാർക്കാൻ നല്ല ഗൃഹങ്ങളും കുളിപ്പാൻ നല്ല വെള്ളവും, ആവശ്യപ്പെട്ടതൊക്കെയും വാങ്ങാൻ വലിയ ഒരു അങ്ങാടിയും ഉണ്ടെങ്കിൽ ഇതിലധികമെന്താണ് ദേശസുഖത്തിനു വേണ്ടുന്നത്?

49

ശൃംഗാഗ്രംകൊണ്ടുപരി ഗഗനം ലേഖനംചെയ്തു നിൽക്കും
തുംഗാഗാരങ്ങളിലതുലമാം കൗതുകത്തോടജസ്രം
അംഗാഭിഖ്യാ ജിതരതികളാമംഗനാഭിസ്സലീലം
ശൃംഗാരംപൂണ്ടവിടെ മരുവും യോഗ്യരേ ഭാഗ്യവാന്മാർ.

ശൃംഗാഗ്രങ്ങൾകൊണ്ടു മാളികകൾ ആകാശത്തിൽ ഉരസുമെന്നും അംഗശോഭകൊണ്ട് അംഗനമാർ രതീദേവിയെ ജയിക്കുമെന്നും, കൊല്ലവാസികളേ ഭാഗ്യവാന്മാരാകുന്നുള്ളു എന്നും സംബന്ധമില്ലാത്തിടത്തു സംബന്ധമുണ്ടാക്കിയതിനാൽ അതിശയോക്തി.

50

പള്ളിക്കൂടം പലതു വലുതാം പാളയം പള്ളി കള്ള-
പ്പുള്ളിക്കാരെത്തടവിലിടുവാനുള്ള ജേലാശുപത്രി
തള്ളിക്കേറി ദ്വിജരണയുമായൂട്ടുമപ്പട്ടണത്തി-
ന്നുള്ളിൽ കാണാമൊരുകുറി പറന്നൊക്കെ നീ നോക്കിയാലും.

ആ നഗരത്തിൽ കാണ്മാനുള്ള കാഴ്ചകളെ വിവരിക്കുന്നു. ജേൽ = കാരാഗൃഹം; (ഇംഗ്ളീഷ് വാക്ക്) ആശുപത്രി ആതുരശാല, 'ഹോസ്പിററൽ' എന്ന ഇംഗ്ലീഷിന്റെ തദ്ഭവം.

51

പട്ടാളക്കാരതിപരുഷരായങ്ങുമിങ്ങും നടക്കും
മുട്ടാളന്മാർ മതിമുഖികളേ മുക്കിൽ മുട്ടുന്ന കണ്ടാൽ

തട്ടാതപ്പോളവമതിയവർക്കായവറേടെ കർണ്ണം
പൊട്ടാറാകും പടി രട സകൃദ്ധീര! മാർജ്ജാരകണ്ഠ!

അതിപരുഷർ നിഷ്കണ്ടകന്മാർ. മുക്കിൽ മുട്ടുക = വല്ല മൂലയിലും തനിച്ചു കണ്ടെത്തുക; കണ്ടെത്തി സാഹസം പ്രവർത്തിക്കാനാരംഭിക്കുക എന്നേടത്തോളമർത്ഥമുണ്ട്. തട്ടാതെ = തട്ടാതിരിക്കാൻ വേണ്ടി എന്നു താല്പര്യം. സകൃൽ രട = നീ ഒന്നു ശബ്ദിച്ചാലും; ബലവാന്മാരും ദുഷ്പ്രവൃത്തിക്കു ഭാവിക്കുമ്പോൾ ദുർബലന്മാരെ പേടിക്കുമല്ലോ. 'മാർജ്ജാരകണ്ഠ, കേകാളിവിഷ്കിരോ നർത്തനപ്രിയഃ' എന്നു വൈജയന്തീകോശപ്രകാരം 'മാർജ്ജാരകണ്ഠ' പദം മയൂരപര്യായമാകുന്നു. ഇതിന്റെ ആഗമം കേകയ്ക്കും മാർജ്ജാരശബ്ദത്തിനും ഉള്ള സാമ്യമായ്ിരിക്കണം. പൂച്ചയുടെ കരച്ചിലിന് ഭാഷയിലെ അനുകരണം 'ഇങ്ങേയാവോ' എന്നാണല്ലോ. അതിനാൽ കേകയ്ക്ക് 'ഇങ്ങേ = ഈ പരസ്ത്രീകളുടെ അടുക്കലേ; ആവോ; ഈവക പ്രവൃത്തി പാടുള്ളു എന്ന് അർത്ഥം കല്പിക്കാവുന്നതിനാൽ മയിലിന് ഇവരെ തടുക്കാൻ സൗകര്യാതിശയവും കൂടി ഉണ്ടാക്കിത്തീർക്കാമെന്നു തോന്നുന്നു. പട്ടാളക്കാർ ഈവിധം അന്യായം പ്രവർത്തിക്കാറുണ്ടെന്നുള്ളത് വർത്തമാനപ്പത്രങ്ങൾ വായിക്കുന്നവരുടെ ചെവിക്ക് ഒരിക്കലും പുത്തരിയാവുന്നതല്ല.

52

ചാകുന്നേറെജ്ജനമഹികളാലാസ്ഥലത്തെന്നു കേൾപ്പു-
ണ്ടാകുന്നേടത്തറുതിയതിനാലായവററയ്ക്കു ചെയ്ക
ഏകുന്നേവൻ ബഹുജനഹിതം മററു കാര്യത്തിനായി-
പ്പോകുന്നേരം നിയതമവനേ ബുദ്ധിമാനിദ്ധരണ്യാം.

ചാകുന്നു ഏറെ എന്നു പദച്ഛേദം. ഇവിടെ ലോപസന്ധി വരികയില്ലെന്നു ചിലർ. ഈ മാതിരി പ്രയോഗങ്ങൾക്ക് സാധുത്വം കേരളപാണിനീയത്തിൽ സമർത്ഥിച്ചിട്ടുണ്ട്.

53

ശ്രീമത്ത്വത്താൽ മദമൊടു ജഗൽപ്രാണനെത്തിന്നു നന്നായ്
സാമർത്ഥ്യത്തോടഹിഭയമുദിപ്പിച്ചു ഭൂമീപതിക്കും
കേമത്വംപൂണ്ടനൃജുഗതിയാമബ്ഭുജംഗദ്വിജിഹ്വ-
സ്തോമത്തോടസ്ത്വയി തവ സഖേ! സാധ്വബാധം വിരോധം.

സർപ്പദ്വേഷം ശ്ലാഘ്യംതന്നെ ആണെന്നു സമർത്ഥിക്കുന്നു; അയി സഖേ! തവ നിനക്ക്. അബ്ഭുജംഗദ്വിജിഹ്വസ്തോമത്തോട് ആ ഇഴഞ്ഞുനടക്കുന്ന സർപ്പക്കൂട്ടത്തോട്. സാധുവിരോധം = നല്ല വൈരം; അബാധം = നിർബ്ബാധം, ധാരാളം. അസ്തു = ഭവിക്കട്ടെ. ഭുജംഗദ്വിജിഹ്വാ ശബ്ദങ്ങൾ രണ്ടും സർപ്പപര്യായങ്ങളാണെങ്കിലും അവയവാർത്ഥത്തിൽ ഭേദമുള്ളതിനാൽ പൗനരുക്ത്യദോഷത്തിനു പ്രസക്തിയില്ല; ഭുജംഗമെന്നതിനാൽ വൈലക്ഷണ്യവും ദ്വിജിഹ്വമെന്നതിനാൽ പരദ്രോഹത്തിനു സൗകര്യവും ദ്യോതിക്കുന്നു. ഇവ വിരോധാർഹങ്ങളാണെന്നു സാഭിപ്രായവിശേഷണങ്ങളെക്കൊണ്ടു സമർത്ഥിക്കുന്നു. ശ്രീമത്ത്വത്താൽ വിഷമുള്ളതിനെ; മദമൊടു ജഗൽപ്രാണനെ നന്നായ്ത്തിന്ന് = വായുവിനെ യഥേഷ്ടം ഭക്ഷിച്ച്, പാമ്പ് വിഷംകൊണ്ടു ജനങ്ങളുടെ പ്രാണഹാനി വരുത്തുമല്ലോ. സാമർത്ഥ്യത്തോട് രാജാവിനും സർപ്പഭയമുണ്ടാക്കി. ഇതരന്മാരിൽനിന്നും ഭയം വേണ്ടാത്ത രാജാവിനും പാമ്പിനെ പേടിക്കണമല്ലോ. വിശേഷിച്ചും ആയില്യം തിരുനാൾ മഹാരാജാവിനു സർപ്പഭയമസാമാന്യമായുണ്ടായിരുന്നു. ഈ വിശേഷണത്താൽ സർപ്പം പണ്ഡിതപാമര നിർവിശേഷം പരോപദ്രവിയെന്നു വന്നുകൂടുന്നു. കേമത്വം പൂണ്ട് = ഇതൊക്കെയും മിടുക്കാണെന്നു നിനച്ച്; അനൃജുഗതിയാം = വക്രമായിത്തന്നെ നടക്കുന്നതായ. ശ്ലേഷംകൊണ്ട് ഇവിടെ അർത്ഥാന്തരവും ഉളവാകുന്നു. തഥാഹി ഭുജംഗന്മാരായ വിടവൃത്തികളായ. ദ്വിജിഹ്വന്മാരുടെ = ഏഷണിക്കാരുടെ കൂട്ടത്തോട് നിനക്കു നല്ല വിരോധമുണ്ടാകട്ടെ. അവർ എങ്ങനെയുള്ളവർ? ധനമദംകൊണ്ട് വളരെ ആളുകൾക്ക് പ്രാണഹാനിക്കു തുല്യമായ ഉപദ്രവങ്ങൾ ചെയ്തും ഏഷണിയിലുള്ള സാമർത്ഥ്യത്താൽ രാജാവിനും സ്വപക്ഷഭയം ജനിപ്പിച്ചും മഹാകേമന്മാരെന്നുള്ള നാട്യത്തോടെ ദുർമ്മാർഗ്ഗങ്ങളിൽ പ്രവർത്തിക്കുന്ന എന്ന്. രാവണനു വിഭീഷണനിൽനിന്നുണ്ടായ പോലുള്ള ഭയമാണ് അഹിഭയം. "മഹീഭുജാമഹി ഭയം സ്വപക്ഷപ്രഭവം ഭയം' എന്ന് അമരമുണ്ട്. തനിക്ക് ഈ അനർത്ഥത്തിന് ഇടയായത് ഈവക

ഏഷണിക്കാർ നിമിത്തമാകയാൽ അവരുടെനേരെ സോപകാരിയായ നിനക്കു ദ്വേഷം തോന്നട്ടേ എന്നു കവിഹൃദയം. 'സ്വാധ്വബാധം' എന്ന് ഒററപ്പദമാക്കിയിട്ട്, അധ്വബാധത്തോടുകൂടിയ വിരോധം എന്നു വ്യാഖ്യാനിക്കാം. പിശുനന്മാരുടെ വഴി അടച്ചേ കാര്യസിദ്ധി വരുവുള്ളല്ലോ. ഇത്യലമതിപ്രസംഗേന.

54

ചുററിക്കണ്ടാ നഗരമവിടം വിട്ടു വള്ളത്തിലൊന്നിൽ
പററിക്കൂടിപ്പുനരപി കടന്നശ്രമം ഭൂരിദൂരം
കുററിക്കാടും വയലുമതിലംഘിച്ചു നീ പോകിൽ മാർഗ്ഗം
തെററിക്കൂടാ, വടിവൊടുടനേ വർക്കലെച്ചെന്നുചേരാം.

മാർഗ്ഗം തെററിക്കൂടാ വഴി പിഴയ്ക്കാൻ പാടില്ല. കൊല്ലത്തുനിന്നും വർക്കല നേരെ തെക്കുതന്നെ ആകുന്നു.

55

ഒന്നിച്ചോരോ വിടപികൾ വളർന്നുന്നമിച്ചുല്ലസിക്കും
കുന്നിൽ ചക്രായുധനുടെ മഹാക്ഷേത്രമത്യന്തഹൃദ്യം
ഇന്നിദ്ധാത്രീതലമതിലതിഖ്യാതിമൽ തത്ര കാണാ-
മുന്നിദ്രാണാഭയൊടു കനകസ്തൂപികാദീപിതാശം.

ഉന്നമിക്ക ഉയരുക. ചക്രായുധൻ ജനാർദ്ദനസ്വാമി. ഉന്നിദ്രാണാഭ = മാഴ്കാതെ വിലസുന്ന പ്രകാശം.

56

നല്ലോരൂററുണ്ടമലജലമക്കുന്നിൽനിന്നൂറിടുന്നു
കല്ലോലാസ്ഫാലനമുഖരമാമാഴിതൻ തീരമാരാൽ

സല്ലോകർക്കസ്സലിലമധികം നല്ലതാണെന്നു തോന്നീ-
ട്ടല്ലോ പാരം പ്രിയതയതിലിന്നോർക്കിലുണ്ടായിടുന്നൂ.

ഊററുണ്ട് ഊറിടുന്നു = ഊററ് ഊറിടുന്നുണ്ട് എന്നു യോജന. 'മേൽക്കുമേലും വ്യവഹിതമായുമാമനുപ്രയോഗം' എന്നു സൂത്രത്താൽ കാലാനുപ്രയോഗത്തിന് വ്യവധാനം വന്നിരിക്കുന്നു. തീരമാരാൽ = തീരത്തിനടുത്ത്.'അന്യാരാദിതരർത്തേ' എന്ന് പാണിനിസൂത്രത്താൽ തീരാൽ എന്നു പഞ്ചമി വരേണ്ടതാണെങ്കിലും അപ്സരസ്തീർത്ഥമാരാൽ (ശാകുന്തളം) ഇത്യാദി മഹാകവിപ്രയോഗ സ്വാരസ്യത്താൽ വ്യാകരണാന്തരേണ ഇപ്രയോഗം സാധുതന്നെ. സല്ലോകർക്കസ്സലില മധികം നല്ലതാണെന്നു തോന്നീട്ടല്ലോ പാരം പ്രിയതയതിലിന്നോർക്കി ലുണ്ടായിടുന്നു കടപ്പുറത്തുള്ള പുണ്യതീർത്ഥമെന്നും ആരോഗ്യ കരമെന്നും കരുതി പല പ്രകാരത്തിലും ആളുകൾ ഇതിനെ ആദരിക്കുന്നു.

57

നോക്കേണം നീ മലമുകളിൽനിന്നാഴിയീ വർഷകാല-
ത്തൂക്കേറീടുന്നൊരു തിരയടിച്ചെത്തിടുന്നത്തടത്തേ
തൂക്കേയുള്ളക്കൊടുമുടിയിടിഞ്ഞങ്ങു വീണിട്ടു കഷ്ടം!
ചാക്കേകീട്ടുണ്ടനവധിജനങ്ങൾക്കു പണ്ടപ്രദേശം.

നീ മലമുകളിൽ നിന്ന് തടത്തെ നോക്കണമെന്ന് അന്വയം. ഈ വർഷകാലത്ത് ആഴി ഏറെയൂക്കുള്ള തിരമാലയടിച്ച് എത്തുന്ന എന്ന് തടവിശേഷണം. 'എത്തിടുന്ന' എന്ന് അധികരണമർത്ഥത്തിൽ പേരച്ചം. ഏതിൽ എത്തുന്നോ അങ്ങനെയുള്ള എന്ന് അർത്ഥം. ഉത്തരാർദ്ധം കൊണ്ട് അവിടെ നടക്കുന്നതു സൂക്ഷിച്ചുവേണമെന്നു പറയുന്നു. വീണിട്ട് = വീഴുകയാൽ എന്നു ഹേത്വർത്ഥത്തിൽ മുൻ വിനയച്ചം. 'എത്തിടുന്ന അത്തടം' എന്നിടത്തു പേരച്ചപ്രത്യയമായും ഒററയായും രണ്ടു ചുട്ടെഴുത്തു ചേർന്നു വരുമ്പോൾ ഒന്നിനു ലോപം.

58

വേഗത്തിൽപ്പോയഥ മധുരിപോർമന്ദിരംപുക്കു പുണ്യാ-
ഭോഗത്തെപ്പൂണ്ടഹിശയനനാം ദേവനെസ്സേവചെയ്ക

നാഗത്താന്മാർ വലിയവടമൂലത്തിലങ്ങൊത്തുവാഴു-
ന്നാഗസ്സുണ്ടാക്കരുതവരെ നീ ഹന്ത! ബാധിച്ചു സാധൂൻ.

ഉടനേ ക്ഷേത്രത്തിൽ ചെന്നു പുണ്യത്തിൻെറ പരിപൂർത്തിയെ പ്രാപിച്ച് ജനാർദ്ദനസ്വാമിയെ വന്ദിക്കണം. മുൻ ചൊന്നതോർത്ത് അവിടെയുള്ള സർപ്പങ്ങളെ ദ്രോഹിക്കാൻ പുറപ്പെടരുത്. എന്തുകൊണ്ടെന്നാൽ അവർ പരോപദ്രവികളല്ല; സാധുക്കളാണ്. വാസ്തവത്തിൽ അവിടെ കല്ലുകൊണ്ടുണ്ടാക്കിയ നാഗപ്രതിമകളാണല്ലോ അധികം.

59

നീഹാരാഭം നിരുപമരസം നീരമാസ്വാദ്യ നൽപ്പു-
ല്ലാഹാരം ചെയ്തഹരഹരപക്ലേശമായ് കേശവൻെറ
ഗേഹാസന്നസ്ഥലിയതിലതിസ്വൈരമായ് സഞ്ചരിക്കും
മാഹാസംഘം മനസി നിതരാമേകുമാനന്ദമാർക്കും

നീഹാരാഭം = മഞ്ഞുപോലെ വെളുത്ത; ഗേഹാസന്നസ്ഥലി = മതിലകം. മാഹാസംഘം പശുക്കൂട്ടം; വർക്കലപ്പശുവെന്നു പ്രസിദ്ധമാണ്.

60

കാന്തിക്കാതൽക്കൊലുമ കലരും കഞ്ജനേത്രൻെറ ബിംബം
ശാന്തിക്കാരൻ ക്ഷിതിസുരവരൻ ഭംഗിയോടുത്തമാംഗേ
ഏന്തിപ്പോകുന്നൊരു പുതുമയെക്കാൺകിലാനന്ദസിന്ധൗ
നീന്തിസ്വാന്തം തവ നിരവധൗ താന്തമാകും നിതാന്തം

കൊലുമ = അതിശയം, ആഡംബരം; 'കൊലു എന്ന ധാതുവിൽനിന്നു തന്മാത്രതദ്ധിതൻ. ഉത്തമാംഗേ ഏന്തി = ശിരസ്സിൽ എടുത്ത്; 'വെണ്മഴുവേന്തിയ രാമൻ' ഇത്യാദി പ്രയോഗം നോക്കുക. നിത്യമുള്ള ശീവേലിയിൽ ശാന്തിക്കാരൻ ബിംബം തലയിൽ വെച്ചാണ് എഴുന്നള്ളിക്ക പതിവ്. അവധിയില്ലാത്ത ആനന്ദസിന്ധുവിൽ നീന്തീട്ട് നിൻെറ സ്വാന്തം = മനസ്സ്; നിതാന്തം താന്തമാകും =ഏററം ക്ഷീണിക്കും;

സമുദ്രത്തിൽ നീന്തുവോർ എളുപ്പത്തിൽ കുഴയുമല്ലോ. നിനക്ക് ആനന്ദപാരവശ്യമുണ്ടാകുമെന്നു താൽപര്യം.

61

പുണ്യക്ഷേത്രത്തിനു പുറമെയങ്ങൊണ്ടു സാന്ദ്രപ്രരോഹ-
ത്തൃണ്യക്ഷോണീപരിസരമതിൽ സാരമാമഗ്രഹാരം
ഗുണ്യന്മാരായ് ഗുരുവിനയരായ് ശ്രോത്രിയന്മാരിലഗ്രേ-
ഗണ്യന്മാരായ് ഗതകലുഷരായുള്ള ധാത്രീസുരാണാം.

സാന്ദ്രപ്രരോഹത്തൃണ്യക്ഷോണീപരിസരം നിബിഡമായ് മുളച്ചുനിൽക്കുന്ന പുൽത്തകിടിയോടു കൂടിയ ഭൂഭാഗം. ഗുണ്യന്മാർ = ഗുണവാന്മാർ. ശ്രോത്രിയന്മാർ = വേദാദ്ധ്യായികൾ. ഗതകലുഷന്മാർ = പാപമില്ലാത്തോർ. ധാത്രീസുരാണാം ബ്രാഹ്മണരുടെ. ക്ഷേത്രത്തിൻെറ മുൻവശത്ത് അല്പം തെക്കു മാറി ഒരു അഗ്രഹാരമുണ്ട്.

62

കല്യൻ ഹൂണപ്രവരനൊരുവൻ കാരുധൗരേയനാരാൽ
കുല്യയ്ക്കായിഗ്ഗിരിനിര തുരക്കുന്നതും ചെന്നു കാൺക
തുല്യം മററില്ലുലകിലതിനോടത്തുരങ്കങ്ങൾ തീർന്നാൽ
ശല്യം വേണ്ടാ സരണിമുഴുവൻ തോണിയിൽത്തന്നെ
പോകാം.

കല്യൻ ഹൂണപ്രവരനൊരുവൻ കാരുധൗരേയൻ ഹെഡ് ഇഞ്ചിനീയർ സായ്പ്പ്. ആരാൽ = അടുത്തു. കുല്യാ = തോട്; ഇക്കാലം തുരങ്കങ്ങളുടെ വേല നടക്കുന്ന അവസരമായിരുന്നു. ഇതുപോലെ തോടായുള്ള തുരങ്കം ഇൻഡ്യയിൽ മറെറങ്ങുമില്ല. ഇതു രണ്ടും തീർന്നതിൻെറ ശേഷം ഇപ്പോൾ തിരുപ്പാണ്ടി മുതൽ തിരുവനന്തപുരം വരെ ഒന്നായി ജലമാർഗ്ഗേണ സഞ്ചരിക്കാമെന്നുള്ളത് അനുഭവമാണല്ലോ.

63

എല്ലാമീക്ഷിച്ചവിടെ വഴിയേ തെല്ലുദൂരം പറന്നി-
ട്ടുല്ലാസത്തോടൊരു തരണിയിൽ ചാടി നീ കൂടിയെന്നാൽ

ഇല്ലായാസം ത്രിചതുരമണിക്കൂറിനുള്ളിൽ സഖേലം
ചെല്ലാമെല്ലാവരുമറിയുമാ വേളിയാം കായൽതന്നിൽ.

വർക്കലനിന്നു പുറപ്പെടാൻ പറയുന്നു. തരണി=വള്ളം; ത്രിചതുരം=മൂന്നു നാല്; വർക്കലനിന്നു വേളിയിലേക്കു 18 മൈലേ ഉള്ളു. 'എല്ലാവരുമറിയും' എന്നു വിശേഷണം ചെയ്തത് അതിന്റെ സൗന്ദര്യാതിശയത്താലാകുന്നു. നഗരവാസികൾ ഇവിടെ വള്ളം കളിക്കാനും മററും പോകാറുണ്ട്. കവിക്ക് ഈ കായൽക്കര വളരെ പ്രിയമായ വിനോദസ്ഥലമായിരുന്നുവെന്ന് അടുത്ത ശ്ലോകത്താൽ വെളിപ്പെടുന്നു.

64

പാറക്കൂട്ടം പരമവിടെയുണ്ടുന്നതം ചേർന്നുകൂടി-
ക്കാറംഭസ്സേക്കവരുവതിനായ് വന്നിറങ്ങുന്നവണ്ണം
കൂറത്യന്തം മനസി കലരും കൂട്ടരോടൊത്തു ഞാൻ പ-
ണ്ടേറെക്കൗതൂഹലമൊടു കളിച്ചീടുമാറുണ്ടതിന്മേൽ.

അവിടെ പരമുന്നതം=ഏററമുന്നതമായ; പാറക്കൂട്ടം, കാർമേഘം വെള്ളമെടുക്കാൻ വന്നിറങ്ങുന്ന മാതിരിയിൽ ചേർന്നു കൂടീട്ടുണ്ട്. 'കളിച്ചീടുമാറുണ്ടു പണ്ട്' എന്നുകൂടി പറഞ്ഞിരുന്നതിനാൽ കളിക്കാറുണ്ടായിരുന്നുവെന്നു താല്പര്യം.

65

കുന്നിന്നങ്ങേപ്പുറമടവിയാണായതിൽ പോയതന്ദ്രം
കുന്നിച്ചീടും കുതുകമൊടു ഞാൻ കൂട്ടി നായാട്ടുകാരെ
പന്നിക്കൂട്ടം പുലിയതുകളെ വേട്ടയാടീട്ടയത്നം
കൊന്നിട്ടുണ്ടതിലൊരു രസം സ്വൽപമില്ലിപ്പൊഴുംമേ

സ്പഷ്ടം. വാച്യാർത്ഥചർവണക്ഷണത്തിൽ കവിഗതമായ ഉൽക്കണ്ഠയ്ക്ക് പ്രതീതി വരുന്നതിനാൽ ഭാവധ്വനി.

66

വഞ്ചിക്ഷോണീവലരിപുപുരീപ്രാന്തദേശത്തിലെത്താൻ
കിഞ്ചിദ്ദൂരേ കിലികിലരവംപൂണ്ട താലങ്ങൾ കണ്ടാൽ
വഞ്ചിക്കാമന്ത്രണമതുകഴിച്ചിട്ടു നീ വിട്ടതേററം
നെഞ്ചിൽക്കൗതൂഹലമൊടു തടാദ്ധ്വാവിലൂടേ ഗമിക്ക.

കിലികിലരവം എന്ന് അനുകരണം. ആമന്ത്രണം=യാത്രപറയൽ; വടക്കുനിന്ന് വരുന്നവർക്ക് തിരുവനന്തപുരം അടുത്തു എന്നുള്ളതിലേക്ക് ഒരു ലക്ഷണം തോട്ടുവക്കിൽ കാണുന്ന പനക്കൂട്ടമാകുന്നു.

67

മേളിപ്പേറും പനകളുടെയും മററു വൃക്ഷങ്ങടേയും
മോളിൽക്കേറിപ്പരിചൊടു പറന്നൊന്നിൽനിന്നൊന്നണഞ്ഞും
കേളിഷ്ടംപോലയിമരുവിയും കേളിസൗധോപരിഷ്ടാൽ
കോളിൽച്ചെന്നീടുക തിരുവനന്താഖ്യമാമപ്പുരത്തിൽ.

'വൃക്ഷങ്ങടെ' എന്നും 'മോളിൽ' എന്നുമുള്ളത് വൃക്ഷങ്ങളുടെ എന്നും മുകളിൽ എന്നും പറയേണ്ടതിൻെറ സങ്കോചിത രൂപങ്ങളാകുന്നു. മോളിൽ, അതുവഴി, ക്രമേണ, സൗകര്യത്തിൽ എന്ന വിഭക്തിപ്രതിരൂപകമവ്യയം. തിരുവനന്താഖ്യമാമപ്പുരം= തിരുവനന്തപുരമെന്നു പേരുള്ള അപ്പുരം, തിരുവനന്തപുരം.

68

ഭംഗംകൂടാതനിശമരവിന്ദേക്ഷണൻതന്നുരസ്സാം
രംഗംതന്നിൽ കൃതനടനയാമിന്ദിരായാ വിലാസാൽ
മംഗല്യശ്രീമഹിതവിഭവഭ്രാജിതാം രാജധാനീ-
മംഗ,സ്വൈരം പ്രവിശ, പലതും തത്ര കാണാം വിശേഷം.

(പൂർവ ഭാഗം സമാപ്തം)

വിഘ്നം കൂടാതെ എന്നും താമരക്കണ്ണനായ ശ്രീപത്മനാഭന്റെ മാർവിടമാകുന്ന രംഗത്തിൽ നൃത്തം ചെയ്യുന്ന ലക്ഷ്മിയുടെ വിലാസത്തിൽ മംഗലരൂപങ്ങളായ വിഭവങ്ങളെക്കൊണ്ടു ശോഭിക്കുന്ന അപ്പുരിയിൽ നീ സ്വച്ഛന്ദം പ്രവേശിച്ചാലും. 'അംഗ' എന്ന അവ്യയം സംബോധനാർത്ഥകം. ശ്രീപദ്മനാഭസാന്നിദ്ധ്യത്താൽ അവിടെ സമ്പത്ത് എന്നും പരിപൂർണ്ണമായിരിക്കുന്നുവെന്നു താത്പര്യം.

മർമ്മപ്രകാശമെന്ന മയൂരസന്ദേശവ്യാഖ്യാനത്തിൽ
പൂർവസന്ദേശവ്യാഖ്യാനം സമാപ്തം.

ഉത്തരഭാഗം

1

ശ്രീലാസ്യത്താലെഴുമഴകുദഞ്ചിച്ചുമുൾപ്പുക്കു വാഴും
ലോലാക്ഷീണാമണികുഴലതിൽപ്പീലിപോലുല്ലസിച്ചും
നീലാശ്മശ്രീതഴുകിന തളം നിൻഗളച്ഛായമായും
ലീലാസൗധപ്രകരമെതിരാം തത്ര തേ ചിത്രപത്ര!

'പലതും തത്ര കാണാം വിശേഷം' എന്ന് പൂർവരംഗാന്തത്തിൽ സമഷ്ടിയായ് സൂചിപ്പിച്ചതിനെത്തന്നെ വിസ്തരിക്കുന്നു. (ഹേ) ചിത്രപത്ര! തത്ര ലീലാസൗധപ്രകരം തേ (നിനക്ക്) എതിരാം=അവിടുത്തെ മേടകൾ നിന്നോടു തുല്യമായിരിക്കും; എതിരായ്ക്കാണാം എന്നുമർത്ഥമാവാം. ശേഷം മൂന്നു പാദംകൊണ്ട് തുല്യതയെ സാധിക്കുന്നു. ശ്രീലാസ്യത്താൽ=മയൂരപക്ഷത്തിൽ ശ്രീലമായ =ശ്രീമത്തായ; ആസ്യത്താൽ=മുഖത്താൽ; മറേടത്ത് ശ്രീയുടെ ലാസ്യത്താൽ=നൃത്തത്താൽ, നീലാശ്മശ്രീ=നീലക്കല്ലിൻശോഭ; ശ്ലേഷസങ്കീർണ്ണമായ കല്പിതോപമ. ഈ ഉത്തരസന്ദേശ പ്രാരംഭം മേഘസന്ദേശത്തെ അനുകരിക്കുന്നു. 'മിന്നൽക്കാമ്പിനു തനിമാർ' ഇത്യാദി അതിലെ ശ്ലോകം നോക്കുക.

2

ഉല്ലാസത്തോടവിടെ മരുവും പൂർണ്ണചന്ദ്രാസ്യമാരാം
മല്ലാക്ഷീണാംഗണമുപവനസ്തോമമസ്തോകശോഭം
എല്ലാമോർക്കിൽ പ്രതിഫലിതമായ് പശ്ചിമാംബോധിതന്നിൽ
ചൊല്ലാർന്നീടും സുരനഗരിതാൻ കണ്ടിടുന്നെന്നു തോന്നും.

അവിടെയുള്ള സ്ത്രീകളുടെ വിസ്മയനീയമായ രൂപലാവണ്യവും പൂന്തോട്ടങ്ങളുടെ അഴകും മററും ഓർത്തുനോക്കുമ്പോൾ അമരാവതിതന്നെ അടുത്തുള്ള പടിഞ്ഞാറേ സമുദ്രത്തിൽ പ്രതിഫലിച്ചു കാണുന്നതാണോ ഇപ്പുരി എന്നു തോന്നിപ്പോകുമെന്ന് ഉൽപ്രേക്ഷ.

3

കന്നൽക്കണ്ണാൾമണികളവിടെക്കള്ളമോടേ കടാക്ഷ-
ക്കന്നക്കോലാൽ തരുണരുടെയുൾത്തട്ടിനെബ്ഭിന്നമാക്കി
സന്നദ്ധം തൽഗതമഥകവർന്നാശു ധൈര്യം സമസ്തം
ഖിന്നത്വം ചേർത്തതനുവിവശീഭാവമേകുന്നു തേഷാം.

കടാക്ഷമാകുന്ന കന്നക്കോലെന്നു രൂപകം. കന്നക്കോലെന്നാൽ കള്ളന്മാർ ഭിത്തി തുരക്കാനുപയോഗിക്കുന്ന യന്ത്രം. ഉൾത്തട്ടിനെ= ഉൾത്തട്ടാകുന്ന, മനസ്സാകുന്ന അന്തർഗൃഹം എന്നു ശ്ലിഷ്ടരൂപകം. സന്നദ്ധം=ബലേന ബന്ധിക്കപ്പെട്ടത്; ഒരാക്കം തയ്യാറുള്ളത് എന്നും; തൽഗതം=ആ ഉൾത്തട്ടിലിരിക്കുന്ന; ധൈര്യം=ധനസ്ഥാനീയം; അതനു=കാമൻ; അനല്പമെന്നും. സ്ത്രീകൾ കടാക്ഷങ്ങളെക്കൊണ്ട് മനസ്സിളക്കി ധൈര്യം പോക്കുന്നതിനെ കവർച്ചക്കാർ കന്നക്കോലാൽ ഭിത്തി തുരന്നു വീട്ടിനുള്ളിലുള്ള ദ്രവ്യത്തെ അപഹരിക്കുന്നതിനു സദൃശമാക്കി വർണ്ണിച്ചിരിക്കുന്നു. ദ്രവ്യം മോഷണം പോയാൽ ഉടമസ്ഥർക്കു വരുന്നതുപോലെ ധൈര്യഹാനിയിൽ ഇവർക്കും 'അതനുവിവശീഭാവം' ഉണ്ടാകുന്നു.

4

വൃത്രാരാതേരധിവസതിയാം പത്തനം തന്നിലോർത്താൽ
ചിത്രാകാരാ ചിരതരമിരിക്കുന്നതേകൈവ രംഭാ
പത്രാവല്യാ പരിലസിതമായ് പന്നഗാധീശപുര്യാം
തത്രാസംഖ്യം പ്രതിനവമതായുണ്ടു രംഭാകദംബം

ഇന്ദ്രനഗരിയായ അമരാവതിയിൽ വളരെ നാളായിട്ടും ഒരു രംഭയേ ഉണ്ടായിട്ടുള്ളു; ഇത്തിരുവനന്തപുരത്തോ പുത്തൻ പുത്തനായിട്ട്

അനവധി രംഭകളുണ്ടായിക്കൊണ്ടിരിക്കുന്നുവെന്ന് അമരാവതിയെക്കാൾ ഇപ്പുരിക്ക് ഉൽക്കർഷം ശ്ലേഷഭംഗ്യാ പ്രതിപാദിച്ചിരിക്കുന്നു. 'പത്രാവല്യാ പരിലസിക്കുക' എന്നു വിശേഷണത്താൽ രണ്ടുതരം രംഭകൾക്കും സാധർമ്മ്യവും സിദ്ധിക്കുന്നു. രംഭ, ഒരിടത്ത് അപ്സരസ്ത്രീ, മറേറടത്തു വാഴ; അതിൻവണ്ണം പത്രാവലി; പത്തിക്കീററ്; ഇലക്കൂട്ടമെന്നും.

5

തങ്കത്താർതൻതതിലളിതമാം ദന്തശില്പോല്ലസല്പ-
ല്യങ്കത്തിന്മേൽ പരിചൊടുപവേശിച്ചു പങ്കേരുഹാക്ഷീം
അങ്കത്തിൽച്ചേർത്തനുകനനുകമ്പിച്ചു ബാലാമണച്ച-
ക്കൊങ്കത്തട്ടേത്തഴുകുമഴകും തത്ര കാണേണ്ടതത്രേ.

തങ്കത്താർതൻതതിലളിതമാം ദന്തശില്പോല്ലസല്പല്യങ്കത്തിന്മേൽ=പൊൽത്താമരകൊണ്ട് അലങ്കരിച്ചതും ദന്തവേലകൊണ്ടു ശോഭിക്കുന്നതുമായ കട്ടിലിന്മേൽ. അനുകൻ=കാമുകൻ, ഭർത്താവ്. അനുകമ്പിച്ച്=ദയചെയ്തു. നായിക ബാലയാകയാൽ നിർദ്ദയ വിഹാരത്തെ സഹിക്കയില്ലല്ലോ. പക്ഷിയായ മയൂരത്തിന് ഇതൊക്കെയും നേരെ ചെന്നു നോക്കി രസിക്കാമല്ലോ. ഈ വർണ്ണന പുരിയിലെ ഐശ്വര്യ പുഷ്ടിക്കും വാസസൗഖ്യത്തിനും ഉപലക്ഷണമാകുന്നു.

6

മാരക്രീഡാമഹലഹളയിൽ ജാലമാർഗ്ഗേണ ലീലാ-
ഗാരക്രോഡേ നിഭൃതഗതിയായെത്തി നിത്യം നിശായാം
വാരസ്ത്രീണാം വപുഷിവിലസും സ്വേദബിന്ദുക്കളാകും
ഹാരസ്തോമം ഹരതി വിരുതേറുന്ന ചോരൻ സമീരൻ

മഹം=ഉത്സവം, ജാലമാർഗ്ഗം=കിളിവാതിൽ, ഗൂഢമാർഗ്ഗമെന്നും. ക്രോഡം=അന്തർഭാഗം. നിഭൃതഗതി=മന്ദഗതി, ഒളിച്ചെന്നും. ഹാരസ്തോമം=മുത്തുമാല. ഹരതി=അപഹരിക്കുന്നു, നശിപ്പിക്കുന്നു, കവരുന്നുവെന്നും. ചോരൻ സമീരൻ=വായുവാകുന്ന കള്ളൻ; ഉത്സവധൃതികളിലാണല്ലോ കള്ളന്മാർക്കു കവർച്ചയ്ക്കു തരം. വായു സുരതശ്രാന്തകളായ സ്ത്രീകളുടെ ദേഹത്തിലുള്ള വിയർപ്പുതുള്ളികളെ ശമിപ്പിക്കുന്നത് കവിദൃഷ്ട്യാ ചോരൻ മുത്തുമാല കവരുന്നതിനോടു

തുല്യമാക്കിയിരിക്കുന്നു. ഈ രൂപകാലങ്കാരത്തിൽ അവിടെ ഈമാതിരിയേ കവർച്ചക്കേസുകളുള്ളു; മററു പട്ടണങ്ങളിലെപ്പോലെ ചോരഭയമില്ലെന്നു ധ്വനിക്കുന്നതിനാൽ അലങ്കാരേണ വസ്തുധ്വനി.

7

നാളീകാക്ഷീമണികൾ നവസൗരഭ്യ നൽ കൈതകാളീ-
ധൂളീകൂടം ധുതമനിലനാൽ കൂടിടും നിഷ്കുടത്തിൽ
ആളീലോകപ്രകൃതദയിതോദന്തമാകർണ്ണ്യ മന്ദം
കേളീലോലാശയകൾ നടകൊള്ളുന്നതും തത്ര കാണാം.

യുവതികളവിടെ തോഴിമാരുമൊരുമിച്ചു തോട്ടങ്ങളിൽ നേരംപോക്കു സംസാരിച്ചുകൊണ്ടുലാത്തുന്നതിനെ വർണ്ണിക്കുന്നു; നാളീകാക്ഷീമണികൾ=സുന്ദരികൾ. നവസൗരഭ്യനൽകൈതകാളീ ധൂളീകൂടം=പുതുമണമുള്ള നല്ല കൈതപ്പൂവിന്റെ പൊടി കൂട്ടമായി പറന്നുനടക്കുന്നത്. ധുതമനിലനാൽ=വായുവിനാൽ അടിച്ചുപറത്തപ്പെട്ടതെന്ന് ധൂളീകൂടത്തിന്റെ വിശേഷണം. നിഷ്കുടം=ഉദ്യാനം. ആളീലോകപ്രകൃതമയിതോദന്തം=സഖിമാരാൽ പ്രസ്താവിക്കപ്പെട്ട നായകവൃത്താന്തം.

8

കോട്ടംതീർന്നോരുടൽ വടിവെഴും കോമളാംഗീജനത്തിൻ-
കൂട്ടംതിങ്ങും കുതുകമതിനാൽ കൂടുമുത്സാഹമോടേ
തോട്ടംതന്നിൽ തുടരെ വിലസും പൂച്ചെടിത്തട്ടിനൊട്ടും
വാട്ടംതട്ടാതുചിതമുപചാരങ്ങൾ ചെയ്യുന്നു ചട്ടം.

തിങ്ങും കുതുകമതിനാൽ = നിബിഡകൗതൂഹലത്താൽ വെള്ളം കോരി നനയ്ക്ക, വളമിടുക, തടം നന്നാക്കുക, കള പറിക്കുക മുതലായതിന് തോട്ടക്കാരുണ്ടെങ്കിലും പൂച്ചെടികളെ സ്വയമുപചരിക്കുന്നതു കൗതുകത്താൽ മാത്രമെന്നു താല്പര്യം. ചട്ടം=നിത്യമായ്.

9

ആതങ്കത്താലധികവിധുരീഭാവമുൾക്കൊണ്ടു പാന്ഥ-
വ്രാതം ഗാഢത്വരയൊടു ഗൃഹാഭ്യന്തരംതന്നിലാക്കും
മാതംഗൗഘം മദതരളിതം മാർഗ്ഗമദ്ധ്യേ വരുമ്പോൾ
സ്ഫീതം കൗതൂഹലമുദിതമാം കാളികാശങ്കയാ തേ.

ഇനി രാജാവിൻെറ ആന, കുതിര, തേർ, കാലാൾ എന്ന സേനാസാമഗ്രിയെ പ്രത്യേകം വർണ്ണിക്കുന്നു. ആതങ്കത്താലധികവിധുരീഭാവമുൾക്കൊണ്ടീ=ഭീരുക്കളായ (നഗരത്തിലേക്കു നടാടെ വരുന്ന ഗ്രാമീണന്മാരും മററും ആനക്കൂട്ടം കണ്ടിരിക്കയില്ലല്ലോ) പാന്ഥവ്രാതം=വഴിക്കാരുടെ കൂട്ടത്തെ. ഗാഢത്വരയോട്=അതിവേഗേന. ഗൃഹാഭ്യന്തരംതന്നിലാക്കും=വീട്ടിനകത്തേക്കോടിക്കുന്നതായ (ആനയെ ഭയന്ന് വഴിക്കാർ ഇരുപുറത്തുമുള്ള വീടുകളിലേക്കു സ്വയം കേറുന്നു. അതിലേക്കു കാരണമായ എന്നർത്ഥം). മദതരളിതം മാതംഗൗഘം=മദയാനക്കൂട്ടം; മാർഗ്ഗമദ്ധ്യേ വരുമ്പോൾ തേ=നിനക്ക്. കാളികാശങ്കയാ=മേഘമാല എന്നുള്ള ശങ്കയാൽ സ്ഫീതം കൗതൂഹലമുദിതമാം=വളരെ കൗതുകമുളവാകും. ആനയ്ക്കും മേഘത്തിനും ആകൃതിസാമ്യമുള്ളതിനു പുറമേ പൂർവ്വാർദ്ധത്തിലെ വിശേഷണംകൊണ്ടു ക്രിയാസാമ്യവും ശ്ലേഷദ്വാരാ സമ്പാദിച്ചിരിക്കുന്നു. മേഘം വിരഹവിധുരന്മാരായ പാന്ഥന്മാരെ സ്വഗൃഹത്തിലേക്ക് ഉന്തിഅയയ്ക്കുമെന്നും കവിപ്രസിദ്ധമാണല്ലോ. 'കാന്താകാർകുഴൽ ചിക്കിടാതെ വഴിയിൽ കേഴുന്ന മാലോകരെഗ്ഗാംഭീര്യത്തൊടു മുളിയില്ലമതിലേക്കോടിപ്പവൻ ഞാനെടോ'എന്നു മേഘം തന്നെ തൻെറ സ്വഭാവത്തെ വർണ്ണിക്കുന്നു. (*മേഘദൂത്* ഉത്തരം 33)

10

യോജിക്കുന്നോരമലകവചോഷ്ണീഷഭംഗ്യാ കരത്തിൽ
ഭ്രാജിക്കും നല്ലസിലതയുമായുൽഭടാടോപമോടേ
ആജിക്കൂർജ്ജസ്വലതകലരും സാദിസംഘേന നീതം
വാജിക്കൂട്ടം വരുവതു തവാമന്ദമാനന്ദമേകും

കവചം=ചട്ട, ഉഷ്ണീഷം=തൊപ്പി. അസിലതാ=ഖഡ്ഗം. ആജി=യുദ്ധം. ഊർജ്ജസ്വലത=ചാതുര്യം. സാദിസംഘം=തുറുപ്പുകാർ.തിരുവനന്തപുരത്തുള്ള തുറുപ്പുകാരുടെ ആകൃതിയും മററും ഭംഗിയായി വർണ്ണിച്ചിരിക്കുന്നതിനാൽ സ്വഭാവോക്തി അലങ്കാരം.

11

ചന്ദ്രപ്രഖ്യം മുഖമബലമാർ കാട്ടവേ ജാലമാർഗ്ഗേ-
ഷ്വിന്ദ്രശ്രീയുള്ളൊരു രസികരാം ലോകരേറിച്ചരിക്കും
മന്ദ്രധ്വാനാനുകൃതഘനനിർഘോഷമാം സ്യന്ദനൗഘം
ത്വന്ദ്രഷ്ടാസി പ്രസൃമരമുദാ മേഘനാദാനുലാസിൻ

മന്ദ്രധ്വാനാനുകൃതഘനനിർഘോഷമാം=ഗംഭീരശബ്ദംകൊണ്ട് ഇടിമുഴക്കത്തെ അനുകരിക്കുന്ന. സ്യന്ദനൗഘം=തേർക്കൂട്ടത്തെ. പ്രസൃമരമുദാ=ഏററം കൗതുകത്തോടെ. ത്വം ദ്രഷ്ടാസി=നീ കാണും. ചരിക്കുമെന്ന പേരെച്ചം സ്യന്ദനൗഘവിശേഷണം. മേഘനാദാനുലാസിൻ! എന്നു സാഭിപ്രായസംബോധനം; മേഘനാദത്തിനു ചേർന്ന നൃത്തം ചെയ്യുന്നവൻ എന്നർത്ഥം. ഇതു മയിലിൻെറ സംജ്ഞയുമാണ്. 'ശിഖാവലശ്ശിഖീ കേകീ മേഘനാദാനലാസ്യപി' എന്ന് അമരം.

12

നാനാവർണ്ണപ്രകടിത ചമൽക്കാരമാം വേഷമോടേ
സേനാവൃന്ദം പെരുവഴി പകർന്നീടവേ പാർത്തുകണ്ടാൽ
ശൗനാസീരം സപദി നഭസശ്ചാപമിങ്ങാപതിച്ചോ?
ജാനാമ്യേവം ജനമനമതിൽ ജാതമാകും വിതർക്കം.

ചുവന്ന കുപ്പായവും വെളുത്ത വാറുകളും, കറുപ്പുകലർന്ന കോൽചട്ടയും മററുംകൊണ്ട് ചിത്രവർണ്ണമുള്ള പട്ടാളക്കാർ തെരുവുകളുടെ മുക്കിൽ വളഞ്ഞുവിളങ്ങുന്നതു കണ്ടാൽ, ശൗനാസീരംചാപം=ഇന്ദ്രചാപം. നഭസഃ=ആകാശത്തുനിന്നും. സപദി ഇങ്ങാപതിച്ചോ=ഭൂമിയിലേക്ക് ഇറങ്ങിവന്നുവോ. ഏവം=എന്ന്. ജനമനമതിൽ ജാതമാകും വിതർക്കം=ജനങ്ങൾക്കു സംശയം തോന്നും.

ജാനാമി എന്ന് ഞാൻ ഉൽപ്രേക്ഷിക്കുന്നു. സ്വഭാവോക്തിക്കും ഉൽപ്രേക്ഷയ്ക്കും കൂടി സംസൃഷ്ടി.

13

നേരേ കോട്ടയ്ക്കരുകുവഴിയായ് പോയി നീയങ്ങു പൂർവ-
ദ്വാരേണ ദ്രാക്പുരമതിനകം പുക്കു പൂരിച്ച ഭക്ത്യാ
പാരേവാഗ്വർത്തിനമുദധിജാധിഷ്ഠിതോരഃസ്ഥലം പാ-
രീരേഴിന്നും പരിവൃഢമുപാസിക്ക പാഥോജനാഭം

ഇങ്ങനെ 12 ശ്ലോകം കൊണ്ടു നഗരവർണ്ണനചെയ്തിട്ട് അവിടെ ആദ്യമേ ശ്രീപദ്മനാഭനെ വന്ദിക്കാനുപദേശിക്കുന്നു. പൂർവദ്വാരേണ=കിഴക്കേ കോട്ടവാതിൽവഴിയേ; ഇതു ശിഷ്ടാചാരാനുരോധേന ചെയ്ത ഉപദേശമാകുന്നു: പാരേവാഗ്വർത്തിനം=വാക്കുകൾക്ക് അവിഷമായയ ഉദധിജാധിഷ്ഠിതോരഃസ്ഥലം=ലക്ഷ്മി മാറിലുള്ളവൻ.

14

കാരാഗാരാകലിതസുരനാം ദൈത്യനേ നിഗ്രഹിക്കാൻ
ഘോരാകാരാധികഭയദനായ് പാരിലാത്താവതാരം
പാരാവാരാദുരുതരരവം ഭക്തലോകാനുകമ്പാ-
പൂരാധാരായിതഹൃദയമാരാധയാരാന്നൃസിംഹം.

കാരാഗാരാകലിതസുരനാം=ദേവകളെ കാരാഗൃഹത്തിൽ ബന്ധിച്ചവനായ. ദൈത്യനെ=അസുരനെ, ഹിരണ്യകശിപുവിനെ. നിഗ്രഹിപ്പാൻ (വേണ്ടി) ഘോരാകാരാധികഭയദനായ് പാരിലാത്താവതാരം=ഘോരമായ ആകൃതികൊണ്ട് ഭയങ്കരനായിട്ടു ഭൂമിയിൽ അവതരിച്ചവനും; പാരാവാരാദുരുതരരവം=സമുദ്രത്തേക്കാൾ ഗംഭീരതരമായ അട്ടഹാസമുള്ളവനും. ഭക്തലോകാനുകമ്പാപൂരാധാരായിതഹൃദയം=ഭക്തന്മാരെപ്പററിയുള്ള ദയാപൂരത്തിന് ആധാരമായ മനസ്സുള്ളവനും ആയ; നൃസിംഹം ആരാൽ ആരാധയ=അടുത്തുതന്നെയുള്ള നൃസിംഹസ്വാമിയെ സേവിച്ചാലും.

15

സംസാരാംഭോനിധികര കടന്നീടുവാൻ കാംക്ഷയേറും
പുംസാ രാഗാദികളകലെവിട്ടെപ്പൊഴും സേവ്യമാനം
തം സാരാർത്ഥം നിഗമവചസാം തത്ത്വമസ്യാദിമാനാം
കംസാരാതിം കലയ കലുഷം തീർത്തു കാത്തീടുവാനായ്

പുംസാ=പുരുഷനാൽ, ആളാൽ. തം സാരാർത്ഥം നിഗമവചസാം തത്ത്വമസ്യാദിമാനാം='തത്ത്വമസി ശ്വേതകേതോ' ഇത്യാദി ശ്രുതിവാക്യങ്ങളുടെ പൊരുളായവൻ. കംസാരാതിം കലയ=ശ്രീകൃഷ്ണനെ വന്ദിച്ചാലും.

16

പാലിക്കാനായ് ഭുവനമഖിലം ഭൂതലേ ജാതനായ-
ക്കാലിക്കൂട്ടം കലിതകുതുകം കാത്ത കണ്ണന്നു ഭക്ത്യാ
പീലിക്കോലൊന്നടിമലരിൽ നീ കാഴ്ചയായ് വച്ചിടേണം
മൗലിക്കെട്ടിൽ തിരുകുമതിനെത്തീർച്ചയായ് ഭക്തദാസൻ

ശ്രീകൃഷ്ണന് അമ്പാടിയിൽ പശുക്കളെ മേയ്ച്ചു നടന്ന കാലത്തിൽ മയിൽപീലി ചൂടുന്നതു വളരെ പ്രിയമായിരുന്നു. സ്വാമിദർശനം ചെയ്യുമ്പോൾ കാണിക്ക ഇടേണ്ടതാവശ്യമാണല്ലോ. ഭക്തദാസൻ എന്ന് സാഭിപ്രായവിശേഷണം. ഭക്തി രസം പരിപൂർണമായ ഈ ശ്ലോകത്തിന്റെ ബന്ധഭംഗിയും, അനായാസപ്രസൃമരമായ പ്രാസവിലാസവും അർത്ഥൗചിത്യപരിപൂർത്തിയും ലാളിത്യപരമകാഷ്ഠയും സംസ്കൃതപദവൈരള്യവും എല്ലാംകൂടി നോക്കുമ്പോൾ മണിപ്രവാളശ്ലോകത്തിന് ഇതിലധികം ജാത്യം വരാനില്ലെന്നു തീർച്ചപ്പെടുന്നു. ഇച്ചൊന്ന ഗുണങ്ങളെല്ലാം ഇക്കാവ്യത്തിലെ മിക്ക ശ്ലോകങ്ങളിലും നിരന്തരം കാണുന്നതാകയാൽ പ്രകൃതപദ്യത്തെ സ്ഥാലീപുലാകന്യായേന മദ്ധ്യേ പ്രത്യേകിച്ച് എടുത്തു കാണിച്ചതേ ഉള്ളു എന്ന് വായനക്കാരെ അറിയിച്ചുകൊള്ളുന്നു.

17

സ്വച്ഛന്ദം നീ തദനുഭഗവന്മന്ദിരത്തിൻ പുറത്തായ്
സ്വച്ഛശ്രീയാമനവധി ഗൃഹം കാണുമധ്വാവിലൂടെ
ഗച്ഛൻ കൂപക്കരമഠമതിൽ ചെന്നു കൂപ്പും ജനങ്ങൾ-
ക്കിച്ഛയ്ക്കൊക്കും വരമരുളുമദ്ദുർഗ്ഗയേയും നമിക്ക.

ഭഗവന്മന്ദിരത്തിൻപുറത്തായ്=മതിൽക്കു വെളിയിൽ; സ്വച്ഛശ്രീയാമനവധിഗൃഹം കാണുമധ്വാവിലൂടെ ഗച്ഛൻ= പടിഞ്ഞാറെ ഗോപുരം ഇറങ്ങി വടക്കോട്ടു വന്ന്; 'കൂപക്കരമഠം' എന്ന ക്ഷേത്രത്തിൽ ചെന്നിട്ട് കൂപ്പും ജനങ്ങൾക്കിച്ഛയ്ക്കൊക്കും വരമരുളുമദ്ദുർഗ്ഗയേയും നമിക്ക=ഭക്തന്മാർക്കു വരദയായ ദുർഗ്ഗാദേവിയെയും വന്ദിക്കണം.

18

ദേവാരാതിക്ഷപണചണയാം ദേവിതൻ സേവചെയ്തി-
ട്ടാവാക്കേ നീ വടിവൊടു പടിഞ്ഞാട്ടു കിഞ്ചിൽ ഗമിച്ചാൽ
തേവാരത്തെന്നഭിധ കലരുന്നോരു കോയിക്കൽ കാണാ-
മാവാസം മൽപ്രിയയുടെയതാണെന്നു ബോധിച്ചുകൊൾക.

ദേവാരാതിക്ഷപണചണ=അസുരവിനാശിനി. വടിവൊടു പടിഞ്ഞാട്ടു കിഞ്ചിൽ ഗമിച്ചാൽ = നേരേ സ്വല്പം പടിഞ്ഞാട്ടു പോയാൽ. തേവാരത്തെന്നഭിധ കലരുന്നൊരു കോയിക്കൽ=തേവാരത്തു കോയിക്കൽ എന്ന കൊട്ടാരം; ആവാസം=വാസസ്ഥലം; കവി ഇവിടെ മയൂരത്തിനു ദേവാരാധനക്രമമുപദേശിച്ചത് തന്റെ പതിവനുസരിച്ചാകുന്നു.

19

ചാരത്തോരോവശമതിലെഴും ചന്ദ്രശാലാന്തരാളേ
ദ്വാരത്തിന്മേലസമസുഷമാഢംബരം കംബുരത്നം
ശൂരത്വംപൂണ്ടൊരു ഹരിയുഗത്തിന്റെ മദ്ധ്യത്തിലദ്ധാ
ധീര! ത്വം കണ്ടറിക നരലോകേന്ദിരാമന്ദിരത്തേ.

ഇനി തെററിപ്പോകാതിരിക്കാൻവേണ്ടി നായികാഗൃഹത്തിനു ലക്ഷണം പറയുന്നു. ചന്ദ്രശാല=മട്ടുപ്പാവ്. അസമസുഷമാഡംബരം കംബുരത്നം=അസാധാരണശോഭയുള്ള ശംഖമുദ്ര. ഹരിയുഗം=രണ്ടു സിംഹങ്ങൾ. അദ്ധാ=നേരേ. ഹേ ധീര! അചഞ്ചലബുദ്ധേ! എന്നു സംബുദ്ധി; നിനക്ക് ഈ ഒരു ലക്ഷണംകൊണ്ടുതന്നെ അക്കൊട്ടാരം തിരിച്ചറിവാൻ കഴിയുമെന്നു താല്പര്യം. നരലോകേന്ദിരാമന്ദിരത്തേ= ഭൂലോകലക്ഷ്മിയായ രാജ്ഞിയുടെ വാസഭവനത്തെ; കൊട്ടാരത്തിൻെറ തെക്കേമതിലിലാണ് ഈ ചിത്രമുള്ളത്.

20

സമ്യക്കായ്ത്താൻ നിയതസമയേ തോയസേകംനിമിത്തം
തിമ്യത്താകും തടമൊടഭിശോഭിച്ചിടും പുഷ്പവാട്യാ
രമ്യത്വം പൂണ്ടവിടെവലഭിത്തിൻെറ ഹർമ്മ്യത്തിനാലും
നമ്യശ്രീയായ് വിലസതി മഹാരാജ്ഞിതൻ സൗധവര്യം

തിമ്യത്ത്=നനവുള്ളത്. അഭിശോഭിച്ചിടും. പുഷ്പവാട്യാ=ചുററും ശോഭിക്കുന്ന പൂന്തോട്ടത്താൽ. വലഭിത്തിൻെറ ഹർമ്മ്യം=വൈജയന്തം. സൗധവര്യം=ഉത്തമമായ മാളിക. വിലസതി=ശോഭിക്കുന്നു.

21

മണ്ടിച്ചെന്നങ്ങതിനുമുകളിൽച്ചേർന്നിരിക്കുന്ന നിന്നെ-
ക്കൊണ്ടിന്ധാനം ശിഖിപരിവൃഢ! ശ്രീഭരം ശീഭരം തം
കണ്ടിട്ടാശാരികളതു പകർത്തി പ്രതിച്ഛായയാ തേ
പണ്ടില്ലാത്തോരഴകിനിയനേകാലയങ്ങൾക്കു ചേർക്കും

ഇന്ധാനം=ജ്വലിച്ചിയങ്ങുന്നത്. ശ്രീഭരം=പ്രവൃദ്ധം. പ്രതിച്ഛായയാതേ=മയൂരപ്രതിമകൊണ്ട്. പണ്ടില്ലാത്തോരഴകിനിയനേകാലയങ്ങൾക്കു ചേർക്കും=നീ മുകളിൽ ചെന്നിരിക്കുന്നത് ആ മാളികയ്ക്ക് ഒരു നല്ല അലങ്കാരത്തിനായിത്തീരുന്നതിനാൽ ശില്പികൾ അതുകണ്ട് ഇനിമേൽ പണിയുന്ന മേടകൾക്ക് ഈ ഒരു വൈചിത്ര്യംകൂടി ചെയ്യേണ്ടതാണെന്നു ഗ്രഹിച്ച് അതിൻവണ്ണം പ്രവർത്തിക്കും.

വാസ്തവത്തിൽ പിന്നീട് പണിചെയ്യിട്ടുള്ള മഹാരാജാതിരുമനസ്സിലെ ശ്രീകൃഷ്ണവിലാസം മാളികയിലും മററും മയിൽ പാവകളെ ഉണ്ടാക്കിവെച്ചിട്ടുണ്ട്. അതിനാൽ ഇവിടെ ഹേതൂൽപ്രേക്ഷ ധ്വനിക്കുന്നു.

22

വാസായാസ്മദ്ദയിത ഹിതമൊപ്പിച്ചു തീർപ്പിച്ചതാമ-
പ്രാസാദത്തിൽ ശബളമുകുരശ്രേണിക്ലിപ്തം കവാടം
ഭാസാമുച്ചൈസ്സരവിസരണംകൊണ്ടു നിൻ ബർഹഭാര-
ശ്രീസാദൃശ്യം കലരുമതിസൗന്ദര്യചാതുര്യധുര്യം.

ശബളമുകുരശ്രേണി ക്ലിപ്തം=പല നിറമുള്ള കണ്ണാടികളാൽ ചമയ്ക്കപ്പെട്ടത്. ഭാസാമുച്ചൈസ്സരവിസരണം=ഉയരുന്ന കാന്തിക്കതിരുകൾ; അതിസൗന്ദര്യചാതുര്യധുര്യം=വളരെ അഴകും വേലയ്ക്കു വൃത്തിയുമുള്ള എന്ന കവാടവിശേഷണം. കണ്ണാടിവാതിലിൽനിന്നു നെടുകെ പുറപ്പെടുന്ന നാനാവർണ്ണങ്ങളായ രശ്മിസൂത്രങ്ങൾ മയൂരബർഹത്തിനൊത്തിരിക്കണമല്ലോ. ഇതിനാൽ ആ വാതിൽ വഴിയേ ചെന്നാൽ നിനക്കു ഗൂഢമായിത്തന്നെ ദൗത്യം നടത്താമെന്ന് ഒരുപദേശം ധ്വനിക്കുന്നു. മീലിതാലങ്കാരരൂപമായ ഈ വ്യംഗ്യാർത്ഥം കവാടം ബർഹതുല്യമാകുമെന്നുള്ള ഉപമയിൽനിന്നു ജനിക്കുന്നതാകയാൽ അലങ്കാരേണാലങ്കാരധ്വനി.

23

പ്രത്യഗ്രശ്രീഭരിതമവനീഭർത്ത്രിതൻ പത്തനത്തിൻ-
പ്രത്യഗ്ഭാഗത്തതിരുചിരമായുണ്ടു നീരാഴിയാരാൽ
നിത്യം തന്വീമണിയുടെ തനുസ്പർശഭാഗ്യാതിരേകാ-
ലത്യന്തം തത്സലിലമതിനൊടുണ്ടെനിക്കഭ്യസൂയ.

ഇനി രാജ്ഞിദർശനം കാത്തിരിക്കുന്ന മയിലിനു നേരംപോക്കിനായി അവിടെയുള്ള കാഴ്ചകൾ നോക്കാൻ പറയുന്നു. പുതുശോഭകൊണ്ടു നിറഞ്ഞതായ ആ രാജ്ഞീപ്രാസാദത്തിൻെറ പടിഞ്ഞാറുവശത്ത് അടുക്കൽതന്നെ ഒരു ഭംഗിയുള്ള നീരാഴിയുണ്ട്.

ഉത്തരാർദ്ധംകൊണ്ട് നായികയ്ക്കു നിയമേന സ്നാനം ഈ നീരാഴിയിലാണെന്നുള്ള ഒരു സാധാരണസംഗതിയെ കവിദൃഷ്ട്യാ വർണ്ണിച്ചിരിക്കുന്നു. അചേതനമായ ജലത്തോട് അസൂയയുണ്ടെന്ന് അസംബന്ധ സംബന്ധകല്പനം ചെയ്കയാൽ ഉളവായ അതിശയോക്ത്യലങ്കാരത്തിൽ നിന്ന് അനുരാഗാതിശയവും വിരഹാസഹനതയും ധ്വനിക്കുന്നു.

24

അസ്താലസ്യം മമ കമനിതാൻ നട്ടു വാത്സല്യമോടേ
ഹസ്താബ്ജത്താലരുളുമുപചാരങ്ങളാൽ പുഷ്ടശോഭം
ശസ്താഭിഖ്യം പരിമളമിളൽപുഷ്പവല്ലീസമൂഹം
വിസ്താരംപൂണ്ടൊരു തടമതിൽ കാണുമന്നിഷ്കുടത്തിൽ.

അസ്താലസ്യം=മടിയെന്നിയേ, വളമിടുക മുതലായ ഉപചാരങ്ങൾ. ശസ്താഭിഖ്യം പരിമളമിളൽ പുഷ്പവല്ലീ സമൂഹം, ശസ്തമായ= പ്രശസ്തയായ; അഭിഖ്യയോടും=ശോഭയോടും, പരിമളത്തോടും=ഗന്ധത്തോടുമിളത്തുകളായ പുഷ്പങ്ങളോടുകൂടിയതായ വല്ലീസമൂഹം=വള്ളിക്കൂട്ടം, കർത്താവ്, കാണും=കാണാകും. നിഷ്കുടം=ഉദ്യാനം.

25

കയ്യാലെത്തിക്കുതുകമിയലും കുട്ടികൾക്കും പറിക്കാൻ
വയ്യാതല്ലാതുരുതരഫലശ്രേണി തൂങ്ങിക്കിടക്കും
തയ്യായുള്ളോരനവധി രസാലാളി വിസ്മേരമാക്കി-
ച്ചെയ്യാതേകണ്ടവിടെയൊരുവൻേറയുമില്ലന്തരംഗം.

കൗതുകമുള്ള കുട്ടികൾക്കുകൂടി കൈകൊണ്ടെത്തിപ്പറിക്കത്തക്ക വിധത്തിൽ വലിയ മാങ്ങകൾ തൂങ്ങിക്കിടക്കുന്നതായ അനവധി മാന്തയ്യിൻകൂട്ടം അവിടെ എല്ലാ ജനങ്ങളുടെയും മനസ്സിൽ വിസ്മയം ഉണ്ടാക്കുന്നു. മാളികയുടെ കിഴക്കുവശത്ത് അനവധി ഒട്ടുമാവുകൾ നില്പുണ്ട്.

26

മൂലത്തിൽത്തൊട്ടുപരി വിടപശ്രേണിയോളം ഫലത്തിൻ-
ജാലത്തേക്കൊണ്ടതിനിബിഡമായ് ഭംഗിയോടുല്ലസിക്കും
ബാലത്വംപൂണ്ടൊരു പനസവൃക്ഷൗഘവും കാണുമങ്ങി,-
ക്കാലത്തന്യസ്ഥലമതിലതിന്നൊപ്പമുണ്ടാകയില്ല.

മാവിനെ വർണ്ണിച്ചതുപോലെ പ്ലാവിനെയും വർണ്ണിക്കുന്നു. അവിടെയുള്ള പ്ലാവുകളിൽ വർഷകാലത്തും ധാരാളം കായ്കൾ കാണും.

27

ചാരുത്വത്താൽ പുരുതരമദംപൂണ്ടു പൂമേനിയാൾ ത-
ന്നൂരുദ്വന്ദ്വത്തൊടു പൊരുതുവാനാഞ്ഞടുത്താത്തഭംഗം
ആരൂഢംസൽ ബഹിരുപവനംതന്നിൽ മോചാകദംബം
ഭീരുത്വത്തോടവിടെ മരുവുന്നേററവും ജാതജാഡ്യം.

അവിടെ,മോചാകദംബം=വാഴക്കൂട്ടം. ബഹിരുപവനം തന്നിൽ=പുറന്തോട്ടത്തിൽ. ആരുംഢംസൽ=നാട്ടപ്പെട്ടതായിട്ട്. (തടവിൽ പാർപ്പിക്കപ്പെട്ടതെന്നും.) ഏററവും ജാതജാഡ്യം=അധികം തണുപ്പുള്ള തായിട്ട്. വളം നല്ലവണ്ണം ചെയ്കയാൽ കുളുർത്തു എന്നു താല്പര്യം. (അവമാനം സിദ്ധിച്ചതായിട്ടെന്നും.) ഭീരുത്വത്തോടു മരുവുന്നു=ചെടി കളുടെ ഇടയിൽ അങ്ങുമിങ്ങും നിൽക്കുന്നു. (പേടിച്ചു നിൽക്കുന്നു വെന്നും.) ഇങ്ങനെ നിൽക്കുന്നതിലേക്ക് പൂർവ്വാർദ്ധത്തിൽ ഹേതുവിനെ ഉൽപ്രേക്ഷിക്കുന്നു. ശോഭാമദം കൈക്കൊണ്ട മൃദുലഗാത്രിയായ രാജ്ഞിയുടെ തുടകളുമായി പടവെട്ടാൻ ഒരുമ്പെട്ടു മടങ്ങിപ്പോയിട്ടാണോ എന്നു തോന്നുമാറ്. യുദ്ധത്തിൽ പരാജിതന് ഈ അവസ്ഥയെല്ലാം വരുമല്ലൊ. ഊരുവിനും വാഴയ്ക്കും ആകൃതിസാമ്യവും പ്രസിദ്ധ മാണല്ലൊ. വാചകശബ്ദപ്രയോഗമില്ലാത്തതിനാൽ ഗമ്യോൽപ്രേക്ഷം. 'പൊരുതുവാൻ' എന്നത് 'പൊരുതു' എന്നുള്ള നവീനധാതുവിൻെറ പിൻവിനയെച്ചം. 'മന്മഥൻ നിർമ്മൂലം നമ്മെ പൊരുതുന്നത്' എന്ന് കൃഷ്ണഗാഥയിലും 'ഒന്നു പൊരേണം നമുക്കിന്നു' എന്നു നളചരിതത്തിലും കാണുംപോലെ ധാതു 'പൊരു' എന്നാണെങ്കിലും നവീനന്മാർ 'പൊരുതുക' കൂടി സ്വീകരിച്ചിട്ടുണ്ട്. 'രാമനും രാവണനും

പൊരുതുംവണ്ണം' എന്നു ഭാരതത്തിൽ എഴുത്തച്ഛൻ. 'പൊരുതുവാൻ' എന്നുതന്നെ വായിച്ചാൽ വിരോധമില്ല.

28

സാരാമോദപ്രസവനികരം സഞ്ചരത്സത്സമീരം
ധാരാളോദ്യൽസുമധുരഫലം കീരസംരാവരമ്യം
പാരാതീതപ്രതിനവലതാഗാരസൗന്ദര്യമാരാ-
ദാരാമം തേ സുഖമതിതരാമിന്ദ്രിയങ്ങൾക്കു നൽകും.

ആരാദാരാമം=അടുത്തുള്ള ആ തോട്ടം. തേ=നിന്റെ, ഇന്ദ്രിയങ്ങൾക്ക്=ചക്ഷുശ്രോത്രത്വഗ്ജിഹ്വാഘ്രാണങ്ങൾ എന്ന അഞ്ചു ജ്ഞാനേന്ദ്രിയങ്ങൾക്ക്. അതിതരാം=ഏററം, സുഖം നൽകും. ഓരോ ഇന്ദ്രിയത്തിനും സുഖം ഉണ്ടാകുന്നതിനെ ഓരോ വിശേഷണം കൊണ്ടു സമർത്ഥിക്കുന്നു. സാരാമോദപ്രസവനികരം= സുഗന്ധി പുഷ്പസമൂഹമുള്ള, എന്നു മൂക്കിന്; സഞ്ചരത്സത്സമീരം=നല്ല കാററു വീശുന്നു എന്നു ത്വക്കിന്; ധാരാളോദ്യൽസുമധുരഫലം= മധുരഫലസമൃദ്ധിയുള്ള എന്നു ജിഹ്വയ്ക്ക്; കീരസംരാവരമ്യം= കിളികളുടെ നാദംകൊണ്ട് മനോഹരം, എന്നു ചെവിക്ക്; പാരാതീതപ്രതിനവലതാഗാരസൗന്ദര്യം=പാരാതീതമായ (അതിരില്ലാത്തതായ) പ്രതിനവലതാഗാരസൗന്ദര്യത്തോട് (പുതുലതാഗൃഹചമൽക്കാരത്തോട്)കൂടിയ എന്നു കണ്ണിന്.

29

സൈ്വരം വാണീടുകിലവിടെ നീ സായമുള്ളൂരിൽനിന്നെൻ
സാരംഗാക്ഷീമണിരമണി സാ ഷണ്മുഖസ്വാമിതന്നേ
പാരം ഭക്ത്യാ പരിചൊടു ഭജിച്ചാഗമിക്കും തിരിച്ച-
ന്നേരം നേത്രത്തിനു തവ സഖേ! ജന്മസാഫല്യമുണ്ടാം.

സായം=സന്ധ്യയ്ക്ക്. ഉള്ളൂർ=ഇതു നഗരത്തിൽനിന്നും മൂന്നുനാഴിക വടക്കുള്ള ഒരു വേലായുധക്ഷേത്രമാകുന്നു. സാരംഗാക്ഷീമണിരമണി സാ=മാൻകണ്ണിമാരിൽ ഒന്നാമതായ ആ

സ്ത്രീ=രാജ്ഞി, അന്നേരം നേത്രത്തിനു തവ സഖേ! ജന്മസാഫല്യമുണ്ടാം=ആ രാജ്ഞിയെ കാണുമ്പോൾ നിനക്കു കണ്ണുണ്ടായതിന്റെ ഫലം സിദ്ധിക്കും.

30

വേഗാലെത്തും രഥമതിലെഴുന്നള്ളിയെൻ പ്രാണനാഥാ
സ്വാഗാരത്തിൻ നടയിലിറങ്ങീടുമായന്തരത്തിൽ
നാഗാരാതേ! തിരുവുടൽ നഭോവീഥിയെ വിട്ടു ഭൂമീ-
ഭാഗായാനസ്പൃഹയൊടു വരും മിന്നൽപോലൊന്നു കാണാം.

തിരുവുടൽ 'കാണാം' എന്നതിന്റെ കർമ്മം; മധ്യേ ആകാശം വിട്ട് ഭൂമിയിലേക്കു വരുന്ന മിന്നലുപോലെ എന്നുപമ. ഇത്രയും പരിഭവിക്കുന്നതിനുള്ള കാരണം അടുത്ത ശ്ലോകത്തിൽ വ്യക്തപ്പെടുത്തും.

31

സൂക്ഷിച്ചംഗംപ്രതി സുരുചിരസ്ഫാരസൗന്ദര്യസാരം
ഭൂക്ഷിദ്വംശത്തിനു തിലകമാം പ്രേയസീമസ്മദീയാം
വീക്ഷിക്കാനപ്പൊഴുതവസരം കിട്ടുകില്ലൊട്ടുമംഭോ-
ജാക്ഷിക്കോരോ നിയമമതിനായാശുപോകേണ്ടതുണ്ടാം.

സുരുചിരസ്ഫാരസൗന്ദര്യസാരം=അതിരമ്യമായും പ്രവൃദ്ധമായും ഉള്ള സൗന്ദര്യസാരത്തോടുകൂടിയ എന്ന് അംഗത്തിന്റെ വിശേഷണം. ഭൂക്ഷിദ്വംശം=രാജകുടുംബം.

32

പള്ളിക്കെട്ടിൻദിനമതുമുതൽ പുള്ളിമാൻകണ്ണിയെന്നിൽ
കൊള്ളിച്ചീടും കൊടിയമമതയ്ക്കൊത്തു മംഗല്യപൂജാം
ഉള്ളിൽ ശ്രദ്ധാഭരമൊടു കഴിച്ചുററഭക്ത്യാ പ്രമീളാം
തള്ളിസ്സേവിച്ചിടുമഥ വിനാ ഛത്മനാ പത്മനാഭം

പ്രമീളാം=മദിയെ. വിനാ ഛത്മനാ=കള്ളമെന്നിയേ

33

സേവിച്ചംബാമഖിലജഗതാം സേവകാഭീഷ്ടദാത്രീ-
മാവിർഭക്ത്വിത്രിഭുവനപിതാവായ തൽകാന്തനേയും
ഭൂവിണ്ണോരാൽ പരിചരിതയായ് ഭക്ഷിചെയ്താശു ഭൂയ-
സ്സാവിശ്വസ്തപ്രിയസഖികളോടൊത്തു സൗധത്തിലെത്തും.

അഖിലജഗതാമംബാം=ജഗദംബയായ ദേവിയെ. ആവിർഭക്ത്വി= ഭക്തിയോടെ. ഭൂവിണ്ണോരാൽ പരിചരിതയായ് ഭുക്തിചെയ്തു=ഭോജന കാലത്തിലുള്ള പരിചാരങ്ങളെല്ലാം ബ്രാഹ്മണരാണല്ലോ ചെയ്ക പതിവ്.

34

മെല്ലേ മെല്ലെക്ഷണ മണിയറയ്ക്കുള്ളിലെത്തിക്കഴിഞ്ഞാൽ
ചെല്ലേണം നീ സമവഹിതനായ് സൗധവാതായനത്തിൽ
അല്ലേശും തദ്വിവരമതിൽനിന്നപ്രതീഘാതമഗ്രേ
ചൊല്ലേറുന്നക്ഷിതികമലയെക്കാൺക ദീപാന്തികത്തിൽ

സമവഹിതനായ്=സാവധാനമായിട്ട്, സംഭ്രമിക്കാതെ. സൗധവാതായനം =മുൻചൊന്ന ജനൽ വാതിൽ, അല്ലേശും=അകത്തുള്ള ദീപത്തിൻെറ നിഴലാൽ ഇരുളടഞ്ഞു. തദ്വിവരമതിൽ=ആ വാതായനദ്വാര ത്തിൽ. അപ്രതീഘാതം=തടവുകൂടാതെ. വിളക്കിനടുത്തുനിൽക്കുന്ന വരെ നിഴലിൽ നിൽക്കുന്നവർക്ക് ഇങ്ങോട്ടു കാണാതെ അങ്ങോട്ടു കാണുമല്ലോ.

35

പെണ്ണില്ലുർവ്വീതലമതിൽ മഹാരാജ്ഞിയെപ്പോലെയിപ്പോൾ
വിണ്ണിൽപ്പോലും വിപുലഗുണസൽക്കീർത്തി
സമ്പൂർത്തിയോർത്താൽ
എണ്ണിക്കൂടാത്തൊരു സുഷമയുള്ളോരു തൻമൂർത്തിയാർക്കും
കണ്ണിൽച്ചേർക്കും ഖഗവര! പരം ഹർഷപീയൂഷവർഷം

എണ്ണിക്കൂടാത്ത=അനിർവചനീയമായ. ഹർഷപീയൂഷവർഷം=ആനന്ദമാകുന്ന അമൃതത്തിന്റെ വർഷം. പൂർവ്വാർദ്ധംകൊണ്ട് ആഭ്യന്തരഗുണങ്ങളെയും ഉത്തരാർദ്ധംകൊണ്ട് ബാഹ്യമായ രൂപസൗന്ദര്യത്തെയും വർണ്ണിച്ചിരിക്കുന്നു.

36

ഓജസ്സൂർജ്ജസ്വലമുലകിലില്ലേവമന്യാംഗനാനാം,
തേജസ്സോടൊത്തുടലിനിതുപോലാർക്കു
സൗന്ദര്യമോർക്കിൽ?
സൗജന്യത്തെപ്പറകിലതസാധാരണംതന്നെയാണേ,
രാജന്യസ്ത്രീമണിയുടെ ഗുണൗഘങ്ങളന്യാദൃശങ്ങൾ.

ഊർജ്ജസ്വലം=ബലവത്ത്, ഉറപ്പുള്ളത്, തീക്ഷ്ണം. രാജന്യസ്ത്രീമണി=ക്ഷത്രിയസ്ത്രീകളിൽ ഉത്തമയായ രാജ്ഞി. അന്യാദൃശങ്ങൾ=മറ്റൊരാൾക്കും ഇതുപോലെ കാണാത്ത മട്ടിൽ അപൂർവ്വങ്ങൾ. 'ഗുണൗഘങ്ങളന്യാദൃശങ്ങൾ' എന്നുള്ള നാലാം പാദത്തെ ശിഷ്ടം മൂന്നു പാദങ്ങളെക്കൊണ്ട് സമർത്ഥിക്കുന്നതിനാൽ കാവ്യലിംഗാലങ്കാരം.

37

ഹന്താനന്താപരിവൃഢ മഹൈശ്വര്യസത്ത്വേഽപ്യപാസ്താ-
ഹന്താ ദന്താവളഗതി ദയാധീനചേതാ വിനീതാ
സന്താപാന്താർമധുമൊഴിയകറ്റീട്ടഭീഷ്ടങ്ങളെല്ലാം
സന്താനന്താനടിമലർപണിഞ്ഞീടുവോർക്കേകിടുന്നു.

മഹൈശ്വര്യസത്ത്വേ അപി അപാസ്താഹന്താ=മഹത്തായ ഐശ്വര്യം ഇരിക്കിലും അഹങ്കാരത്തെ ത്യജിച്ചവൾ. ദന്താവളഗതി=ആനനടയാൾ, ദയാധീനചേതാ=ദയാലും വിനീതാ=വിനയവതി. താർമധുമൊഴി=പൂന്തേൻവാണി. അടിമലർപണിഞ്ഞീടുവോർക്കു സന്താനംതാൻ=ആശ്രിതന്മാർക്ക് ഒരു കല്പവൃക്ഷംതന്നെ ആയുള്ളവൻ. ഈവണ്ണമെല്ലാമായിരിക്കുന്ന അനന്താപരിവൃഢ=രാജ്ഞീ. സന്താപമകറ്റീട്ട് (അർത്ഥാൽ അടിമലർ പണിഞ്ഞീടുവോർക്ക്, അല്ലെങ്കിൽ എല്ലാവർക്കുംതന്നെ) അഭീഷ്ടങ്ങളെല്ലാമേകിടുന്നു.

38

ദുർമ്മാർഗ്ഗത്തിൽ ക്ഷണമപി മനോവൃത്തിയെത്താതെ നിത്യം
ധർമ്മാസക്ത്യാ ധരണിരമയായീടുമെൻ ധർമ്മപത്നീ
നിർമ്മായംസൽപഥനിരതയായ്ത്തന്നെ വർത്തിച്ചിടുമ്പോൾ
മർമ്മാവിത്താം വിരഹകദനം വന്നതെൻകർമ്മമത്രേ.

എത്താതെ=പ്രവേശിക്കാതെ. ധർമ്മാസക്ത്യാ=ധർമ്മങ്ങളിൽ ശ്രദ്ധയോടെ; 'വർത്തിച്ചിടുമ്പോൾ' എന്നതിൽ അന്വയം. ധരണിരമ= ഭൂലോലക്ഷ്മി. ധർമ്മപത്നി=അഗ്നിസാക്ഷികമായ് വേൾക്കപ്പെട്ട ഭാര്യ. ഇതിനാൽ എന്റെ പുണ്യപാപങ്ങൾക്കു രാജ്ഞിയും അംശഭാഗിനി എന്നു സമർത്ഥിക്കുന്നു. നിർമ്മായം=നിർവ്യാജം. സൽപഥനിരത=സന്മാർഗ്ഗ പ്രവൃത്ത. മർമ്മാവിത്ത് = മർമ്മങ്ങളെ വേധിക്കുന്നത്. അതിദുസ്സഹമെന്നർത്ഥം. വിരഹകദനം=വിരഹദുഃഖം. കർമ്മം=ദുർഭാഗ്യം.

39

തണ്ടാർപൊയ്കയ്ക്കശിശിരകരൻതന്റെസാന്നിദ്ധ്യമില്ലാ-
തുണ്ടായീടും ദശയൊടു സമാവസ്ഥയാ മദ്വിയോഗേ
വണ്ടാർപൂവേണികൾ പണിയുമെൻ കാന്ത വാഴുന്നതയ്യോ!
കണ്ടാലാരും കരയു,മലിയും കല്ലിനൊത്തോരു ഹൃത്തും

സൂര്യവിരഹാതുരയായ പത്മിനിക്കൊപ്പം ഉഴലുന്ന വിരഹിണിയായ എൻ കാന്തയെക്കണ്ടാൽ കഠിനഹൃദയന്മാർക്കും ദയതോന്നിപ്പോകും. പിന്നെയാണോ നിന്നെപ്പോലുള്ള ദയാലുക്കൾക്ക്. സാന്നിധ്യമില്ലാതെ, ഇല്ലാഞ്ഞിട്ട് എന്ന് ഹേത്വർത്ഥത്തിൽ നിഷേധവിനയെച്ചം .

40

ആർത്താ താർത്തേൻമൊഴിയരികിലുള്ളിഷ്ടയാം
തോഴിയോടെൻ*
വാർത്താമാവർത്തനമൊടനുയോഗിക്കുമുൽക്കണ്ഠമൂലം
പാർത്താലാരുള്ളൊരുതരുണിയിന്നിത്തരം ഭർത്തൃഭക്താ?
മൂർത്താ പുണ്യോൽക്കരപരിണതിഃ കേവലം സാ മദീയാ.

* 'ചേടിയോടെൻ' എന്നു പാഠാന്തരം

ഇഷ്ടയാം തോഴിയോട്=ഗാംഭീര്യത്താൽ മററാരോടും ചാപല്യം പ്രകാശിപ്പിക്കുന്നില്ല എന്നു ഭാവം. ആവർത്തനമൊട് =ചോദിച്ചതുതന്നെ പിന്നെയും ചോദിക്കും. അതിലേക്കു കാരണം ഉൽക്കണ്ഠ; പ്രിയവൃത്താന്തശ്രവണത്തിലുള്ള അത്യാസക്തി. എന്നാൽ രാജ്ഞിയായ നായികയ്ക്ക് ഇത്രയും ഭർത്തൃഭക്തി വരുമോ എന്നു മയൂരത്തിനു തോന്നാവുന്ന സന്ദേഹത്തെ മൂന്നാംപാദംകൊണ്ടു നിരാകരിച്ചിട്ട് നാലാംപാദംകൊണ്ട് ഈദൃശനായികാലാഭം തന്റെ പൂർവപുണ്യ ഫലംതന്നെ എന്നേ പറവാൻ കാണുന്നുള്ളു എന്ന് ഉപസംഹരിക്കുന്നു. മൂർത്താ=മൂർത്തിമതി. പരിണതി=പരിണാമം.

41

വാണീദേവീ പരമുദിതമായോരു കൗതൂഹലത്താൽ
ക്ഷോണീലോകേ സ്വയമവതരിച്ചെന്നൊരാശങ്കയേകും
ഏണീശാബേക്ഷണനിപുണമായ് വീണവായിക്കുമപ്പോൾ
വാണീടും നീയവിടെയമിതാനന്ദനിഷ്പന്ദനായി

ഇങ്ങനെ നായികയുടെ സ്വഭാവത്തെ സാമാന്യരീത്യാ വർണ്ണിച്ചിട്ട് തല്ക്കാലാവസ്ഥയെ ഊഹിക്കുന്നു. സരസ്വതിയുടെ അവതാരം തന്നെയോ എന്നു ശങ്കിക്കപ്പെടാവുന്ന ആ സുന്ദരി ഒരുവേള ആ സമയത്ത് വീണവായിക്കുകയായിരിക്കും. എന്നാൽ അപ്പോൾ നീയതുകേട്ട് ആനന്ദനിശ്ചലനായി അവിടെ നിന്നുപോകും. ആശങ്കഏകും=ഏകുന്നവളായ എന്നു പേരെച്ചം. 'ഏണീശാബേക്ഷണ'യുടെ വിശേഷണം. വായിക്കും=വായിക്കുക സംഭാവ്യമാണ് എന്നു ശീലഭാവി.

42

ദൂനം ചിത്തം ദുരിതഹരമാം നാമപാരായണത്താ-
ലാനന്ദിപ്പിച്ചതിവിദുഷിതാൻ കീർത്തനം തീർത്തനേകം
ഗാനംചെയ്യുന്നളവിലളവില്ലാത്തൊരാനന്ദപൂരേ
നൂനം മജ്ജിച്ചിടുമയി മയൂരേന്ദ്ര! കർണ്ണേന്ദ്രിയം തേ.

വീണവായനയോടു ചേർന്നു പാടുകയും ചെയ്യുമെന്നു പറയുന്നു. ദൂനം=ദുഃഖിതം. ദുരിതഹരം=പാപഹരം. നൂനം=നിശ്ചിതം, ഉറപ്പായിട്ടും രാജ്ഞിക്കു പാട്ടിലും വീണവായനയിലും ഉള്ള പാണ്ഡിത്യം അന്യാദൃശമാകുന്നു. അതിനാൽ ഇവിടെ കവി അതിശയോക്തിക്കു ലേശം അവസരം കൊടുത്തിട്ടില്ല.

43

അല്പം പാടി ശ്രമമൊടബലാമൗലിരത്നം ത്യജിച്ചാ-
കല്പം മൽപ്രേയസി മനസി മാമോർത്തു നിശ്വസ്യദീർഘം
തല്പംതന്നിൽ പരിചൊടുപവേശിച്ചു തൽപാണിയാൽ താൻ
ശില്പം കല്പിച്ചെഴുമൊരു മദാലേഖ്യമാലോക്യവാഴും.

ത്യജിച്ചാകല്പം=ആകല്പത്തെ (അലങ്കാരത്തെ) ത്യജിച്ചിട്ട് വിരഹാവസ്ഥയിലും സ്ഥാനത്തിനു ചേർന്നതായ ഏതാനും അലങ്കാരം ആവശ്യമാണല്ലോ. തൽപാണിയാൽതാൻ ശില്പം കല്പിച്ചെഴും= ചിത്രമെഴുത്തിലും, തുന്നൽപ്പണിയിലും മററും നായികയ്ക്ക് അസാധാരണമായ വാസനയുണ്ട്. മദാലേഖ്യം=എന്റെ പടം. ആലോക്യ=നോക്കീട്ട്, നോക്കിക്കൊണ്ട് എന്നു താല്പര്യം.

44

കാര്യംനോക്കേണ്ടതും പലതുമുണ്ടാകകൊണ്ടും സ്വഭാവ-
സ്ഥൈര്യംകൊണ്ടും പകലതു പണിപ്പെട്ടു സന്ധിച്ചുകൂട്ടും
ധൈര്യംപോക്കുന്നതു നിശയിലാണെൻ
പ്രിയയ്ക്കെൻവിയോഗം,
സൂര്യൻ പോകുന്നതു സുസഹമായീടുമോ പദ്മിനിക്ക്?

സന്ധിച്ചുകൂട്ടും=ഒരുവിധം കഴിച്ചുകൂട്ടും. 'അവൾ' എന്ന് കർത്താവർത്ഥസിദ്ധം. നാലാം പാദം ദൃഷ്ടാന്തം. "ഓരോരോ ഗൃഹജോലിയാൽ പകൽ പൊറുത്തീടാം വിയോഗാർത്തിയെ സ്വൈരം വിശ്രമകാലമാമിരവിലാണമ്മാലിനേററം ബലം" എന്ന് മേഘദൂതിലെ അർദ്ധത്തിന് ഇതിനോടു സാദൃശ്യം കാണുക.

45

പാപംമൂലം പരവശതയാ പാർത്തിടുന്നിജ്ജനത്തെ
സ്വാപം തന്നിൽ കമലമിഴിയാൾ കാണുമെന്നാശയോടെ
താപംപൂണ്ടത്തൃണകടമതിൽ പള്ളികൊണ്ടീടു, മെന്നാൽ
കോപംകൊണ്ടക്കുടിലവിധി ഹാ! നിദ്രയും നീക്കിവയ്ക്കും.

ദുരദൃഷ്ടത്താൽ പരാധീനനായ് വസിക്കുന്ന എന്നെ സ്വപ്നത്തിൽ കാണാമെന്നുള്ള ആശയാൽ താപത്തോടെ പുല്ലുപായയിൽ ആ വിരഹിണി കിടന്നുനോക്കും. എന്നാൽ ദുർദ്ദൈവം നിദ്രയ്ക്കേ ഇടം കൊടുക്കുകയില്ല. ഹാ, കഷ്ടം! നിദ്രാഛേദം എന്ന അവസ്ഥ ഇതിനാൽ പ്രതിപാദിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. 'തൃണകടമതിൽ പള്ളികൊണ്ടീടു'മെന്നാൽ വിരഹവ്രതാനുഷ്ഠാനം ഉക്തമായി, ദൈവത്തിൻെറ നേരെ അസൂയ വ്യഞ്ജിക്കുന്നതിനാൽ ഭാവധ്വനി.

46

നിദ്രാസൗഖ്യം നിയതി നിരസിച്ചീടവേ നീലവേണീ
മുദ്രാഹീനവ്യഥയൊടു മുഹുർമ്മുഞ്ചതീ മഞ്ചമദ്ധ്യം
ഭദ്രാ സാ മൽപ്രിയതമയെഴുന്നേററു ലാത്തും ഗവാക്ഷ-
ച്ഛിദ്രാഭ്യർണ്ണേ തദനു തരുണാർണ്ണോജകർണ്ണേജപാക്ഷീ

നിയതി=ദൈവം. മുദ്രാഹീനവ്യഥ=നിരർഗ്ഗളമായ ദുഃഖം. മുഹുഃ=കൂടക്കൂടെ. മഞ്ചം=കട്ടിൽ. ഗവാക്ഷഛിദ്രാഭ്യർണ്ണേ=ജനൽവാതിലിൻെറ രന്ധ്രത്തിനു സമീപത്ത്. കാററുകൊണ്ട് താപശാന്തി ചെയ്യാനാണ് ജനൽവാതിലിനു കുറുക്കെ ലാത്തുന്നത്. തരുണാർണ്ണോജകർണ്ണേജപാക്ഷി=നല്ല തൊടമുള്ള താമരയിതളിനു തുല്യമായ കണ്ണുകൾ. കർണ്ണേജപൻ=ഏഷണിക്കാരൻ; കർണ്ണത്തിൽ ജപിക്ക സൗഹാർദ്ദം അധികം ആയാലേ സാധിക്കൂ എന്നുവച്ച് ലക്ഷണയാ അന്തരംഗസഖി എന്നർത്ഥം. അല്ലെങ്കിൽ നേരേമറിച്ച്, ഏഷണികൂട്ടുക അസൂയമൂലം പരശ്രീ സഹിക്കവഹിയായ്കകൊണ്ടാകയാൽ വിരോധി എന്നർത്ഥം. രണ്ടുവിധമായാലും സാദൃശ്യത്തിൽ പര്യവസാനം കവിസങ്കേതപ്രസിദ്ധമാകുന്നു. യഥാ, തരുണാർണ്ണോജങ്ങൾ പോലുള്ളവയും കർണ്ണേജപങ്ങളും (ചെവിയോളം നീണ്ടവയും) ആയുള്ള

അക്ഷികളോടുകൂടിയവൾ എന്ന് കർമ്മധാരയോത്തരപദമായ ഉപമാസമാസം.

47

കോകീവാർത്താ പ്രിയവിരഹിതാ കോമളാംഗീ തദാനീ-
മേകീഭൂതാ സഖികളകലെച്ചെന്നുറങ്ങുന്നനേരം
ഏകീടും തേ ധ്രുവമവസരം വാചികം മേ കഥിക്കാൻ
കേകീന്ദ്ര! ത്വത്സവിധഗതയായ് നിന്നു സാ സന്നതാംസാ.

ഇതുതന്നെയാണ് നിനക്ക് സന്ദേശം ചൊല്ലാൻ നല്ല അവസരമെന്നുപദേശിക്കുന്നു. കോകീ ഇവ ആർത്താ=ചക്രവാകിയെപ്പോലെ വിരഹവിവശാ. ഏകീഭൂതാ=ഏകാകിനിയായവൾ .അതിലേക്കു കാരണം സഖികളകലെച്ചെന്നുറങ്ങുന്നനേരം. ത്വൽസവിധഗതയായ് നിന്ന്=നിന്റെ സമീപത്തു നിന്നിട്ട്. അവൾ ലാത്തുന്നത് നീ ഇരിക്കുന്ന ജനലിനു കുറുക്കേ ആകയാൽ നിനക്കു പറയാൻ സൗകര്യമുണ്ടെന്നു താല്പര്യം. സന്നതാംസാ=സുന്ദരി.

48

അന്നേരം നീ പറക മൃദുവായുള്ള ഷഡ്ജസ്വരത്തിൽ
കുന്നേലും നൽകുചകൾമണിയാം റാണിയോടിപ്രകാരം
"വന്നേനാര്യേ! വിരവിനൊടരിപ്പാട്ടുനിന്നോതുവാനാ-
യിന്നേഷ ത്വൽ കണവനുരചെയ്തോരു സന്ദേശവാചം."

മൃദുവായുള്ള ഷഡ്ജസ്വരത്തിൽ='ഷഡ്ജം മയൂരോ വദതി' എന്നു പ്രമാണമുണ്ട്. കുന്നേലും നൽകുചകൾമണി=കുന്നിന് ഏലുന്ന (ചേരുന്ന, ഒപ്പമാകുന്ന) നല്ല കുചങ്ങളുള്ളവരിൽ മണി (ഉത്തമ) ആയവൾ. ഉപമാനപൂർവപദാനേകപദബഹുവ്രീഹിയിൽനിന്നു തൽപുരുഷൻ. റാണി=രാജ്ഞി എന്ന് ഹിന്ദുസ്ഥാനിതത്സമം, പര്യവസാനത്തിൽ സംസ്കൃതതത്ഭവംതന്നെ. ഇപ്രകാരം=ഏതുപ്രകാരമാണെന്ന് ഉത്തരാർദ്ധം വിവരണം.

49

ഏവം നീതാനമൃതമധുരം ചൊല്ലവേ പല്ലവാംഗീ
സാ വന്നീടും സകുതുകമടുത്തെത്രയും ചിത്രമോടേ
ഭാവം നന്നായ് തെളിയുമളിവേണിക്കു; 'വേലായുധൻ താ-
നീവണ്ണം മേ ശുഭരുളി'യെന്നാർത്തിവിട്ടോർത്തിടും സാ.

അമൃതമധുരം=സ്വരവിശേഷത്താലും, വിശേഷിച്ച് 'അരിപ്പാട്ടു നിന്നു വന്നു' എന്നുള്ള പ്രതിപാദ്യത്താലും. ചിത്രമോടേ=ആശ്ചര്യത്തോടുകൂടെ; മയിൽ സംസാരിക്കുന്നതിനാലും നിരൂപിച്ചിരിക്കാതെ ലഭിച്ച പ്രിയവാർത്താശ്രവണത്താലും വിസ്മയം. വേലായുധൻ താൻ ഇത്യാദി=പകലേ ഉള്ളൂരിൽ ചെന്നു സേവിച്ച സ്വാമിയുടെ പ്രസാദമാണിത് എന്നു നിശ്ചയിക്കും.

50

വല്ലീജാനിപ്രിയ! വസുമതീനായികാം വല്ലഭാം മേ
ചൊല്ലീടേണം പുനരപി ഭവാനേവമുല്ലാസമോടേ
"വല്ലീചില്ലി!ത്വദഭികനവൻ വാണീടുന്നല്ലൽപോക്കി
ത്വല്ലീലാനുസ്മരണമതിനാലിപ്പൊഴുല്ലാഘനായ് താൻ."

വല്ലീജാനിപ്രിയ=വാഹനമാകയാൽ വേലായുധന് ഇഷ്ടനായുള്ളോവേ! ഇതിനാൽ ദൂതിനു സ്ഥാനവലിപ്പം സൂചിപ്പിക്കുന്നു. വസുമതീനായികാ=രാജ്ഞി. ഇതിനാൽ നീ വിനയത്തോടെവേണം സംസാരിക്കാൻ എന്നു ധ്വനിക്കുന്നു. ഉല്ലാസമോടെ=പ്രസന്നമുഖനായിട്ട്. നിന്റെ മുഖഭാവംകൊണ്ടാണ് നീ വിശ്വസ്തനോ വഞ്ചകനോ എന്ന് രാജ്ഞി നിശ്ചയിക്കുന്നത്. ഉത്തരാർദ്ധം മയൂരവാക്യം. വല്ലീചില്ലി=വള്ളിപോലുള്ള ചില്ലിയുള്ളവൾ. ഈ സംബോധനത്താൽ സൗഭാഗ്യം വ്യഞ്ജിക്കുന്നു. ത്വദഭികൻ=നിന്റെ കാമുകൻ, സ്വാധീനനായ ഭർത്താവ് ആയ അവൻ. ത്വല്ലീലാനുസ്മരണമതിനാൽ അല്ലൽപോക്കി=നിൻ വിലാസങ്ങളെ ഓർത്ത് രസിക്കുക എന്നുള്ള വിനോദത്തോടുകൂടി. ഇതിനാൽ ത്വദേകപരായണനായ അവനിൽ

നിനക്ക് അന്യഥാ ബുദ്ധിക്ക് ഒരിക്കലും അവകാശം വരികയില്ലെന്ന് ആശ്വാസം തോന്നുന്നു. ഉല്ലാഘനായ് താൻ=ക്ഷേമത്തോടു തന്നെ. വാണിടുന്നു ത്വദ്വിരഹവ്യഥയെന്നിയെ അവനു മററു സുഖക്കേടൊന്നുമില്ല.

51

പങ്കംപോക്കും ഗുഹനുടെ പദം നിത്യമർച്ചിച്ചപാസ്താ-
തങ്കം പാലിപ്പതിനു ഭവതീം പാരമർത്ഥിച്ചു ദേവം
തങ്കംപോലുള്ളൊരു തവ വപുസ്സെപ്പൊഴും ത്വൽപ്രിയൻ നി-
ശ്ശങ്കം പുൽകിസ്സുഖമനുഭവിക്കുന്നു സങ്കല്പശക്ത്യാ.

പങ്കം=പാപം അപാസ്താതങ്കം=ഉപദ്രവങ്ങളെ ഒഴിച്ച എന്ന് പാലിപ്പതിന്റെ വിശേഷണം. എപ്പോഴും നിശ്ശങ്കം പുൽകി=സങ്കല്പത്തിലെ ആലിംഗനാദികൾക്ക് സ്ഥലകാലനിയമം വേണ്ടല്ലോ. സംഗമവിരഹവികല്പേ വരമിഹ വിരഹേ ന സംഗമസ്തുത്യാ സംഗേ സൈകൈവ തഥം ത്രിഭുവനമപിരുന്മയം വിരഹേ.

52

അച്ഛരിന്നൗഘം നയനസലിലംകൊണ്ടനച്ഛരാസ്യനായി-
പ്പൃച്ഛരിക്കുന്നൂ കുശലമയി തേ കാമുകൻ കോമളാംഗീ!
അച്ഛരിദ്രം നിൻതിരുവടിയിരിക്കേണമെന്നൊന്നുതാനാ-
ണിച്ഛരിച്ചീടുന്നിതവനരവിന്ദാക്ഷി!സർവ്വോപരിഷ്ടാൽ.

അച്ഛരിന്നൗഘം നയനസലിലം കൊണ്ടനച്ഛരാസ്യനായി=ധാരമുറിയാതെ ഒലിക്കുന്ന കണ്ണീരാൽ കലുഷമുഖനായിട്ട്, ആ കാമുകൻ നിനക്ക് കുശലം ചോദിക്കുന്നു. 'അയി കോമളാംഗി' എന്ന സംബോധനത്താൽ വിരഹക്ലേശാനർഹത ധ്വനിക്കുന്നു. ഈ സ്ഥിതിയിലിരിക്കുന്നവൾക്ക് എങ്ങനെ കുശലം സംഭാവ്യമെന്നുള്ള ആധിയിലാണ് ചോദിക്കുമ്പോൾ അനവരതമായ് ബാഷ്പധാര പുറപ്പെടുന്നത്. അച്ഛരിദ്രം=രേക്ഷതം, ആരോഗ്യത്തോടുകൂടെ. നിൻതിരുവടി=നിൻ തൃപ്പാദം, നീ എന്നതിനുള്ള ആചാരമൊഴി. സർവോപരിഷ്ടാൽ=എല്ലാററിനുമുപരി.

53

തിണ്ടാടീട്ടും പതഗമിതിനോടെൻെറ കാര്യം രഹസ്യം
മിണ്ടാനെന്തെൻപതി ബത മുതിർന്നെന്നു സന്ദേഹമേതും
ഉണ്ടാകേണ്ടാ തിരുമനസി, ഞാൻ ശ്രീവിശാഖൻെറ പത്രം,
വണ്ടാർവേണീ! തവ ച നിതരാം നന്മയിൽ പ്രേമമില്ലേ?

കുശലപ്രശ്നാനന്തരം താൻ വിശ്വസ്തനെന്നു സമർത്ഥിക്കാൻ ഉപദേശിക്കുന്നു. തിണ്ടാടീടും പതഗമിതിനോട്=അങ്ങുമിങ്ങു മലഞ്ഞുനടക്കുന്ന പക്ഷിയോട്. രഹസ്യം=ദൂതനോട് ഗോപ്യങ്ങളായ അഭിജ്ഞാനങ്ങളും മററും ഉപദേശിക്കേണ്ടിവരുമല്ലൊ. തിരുമനസ്സിൽ സംശയം തോന്നേണ്ട എന്നു പറഞ്ഞതിനെ ശ്രീവിശാഖൻെറ പത്രം ഇത്യാദിനാ സമർത്ഥിക്കുന്നു. ഒന്നാമത്, ഞാൻ ശ്രീവിശാഖൻെറ=വേലായുധസ്വാമിയുടെ; പത്രം=വാഹനമാണ്. ഇതിനാൽ ഒരു രാജ്ഞിക്കു ദൂത്യം ചെയ്യാനർഹനെന്നു സിദ്ധിക്കുന്നു. രണ്ടാമത്, അയി സുന്ദരി! നിനക്കു നന്മയിൽ പ്രേമം=നല്ല മയിലിൻെറ നേരെ പ്രേമം(സ്നേഹം)ഇല്ലയോ? മയൂരം നിൻെറ ഇഷ്ടനുമാണല്ലൊ. വാസ്തവത്തിൽ മയൂരസ്നേഹമുണ്ടോ എന്നു ചോദിക്കുമ്പോൾ 'നന്മയിൽ' നല്ല വസ്തുവിൽ പ്രേമം എന്ന് അന്യഥാ പദച്ഛേദം ചെയ്തിട്ട് ശ്ലേഷംകൊണ്ട് സമാധാനം. സഭംഗശ്ലേഷസങ്കീർണ്ണമായ കാവ്യലിംഗം അലങ്കാരം. ഇതിനുപുറമേ കവി സംഗമാനന്തരകൃതമായ ഈ സന്ദേശത്തിൽ ഒരു മയൂരത്തെ ദൂതനാക്കി കല്പിച്ചതിൻെറ താല്പര്യം വായനക്കാരെ അറിയിക്കുന്നതായും ഒരർത്ഥം വ്യാഖ്യാനിക്കാം; എന്തുകൊണ്ടെന്നാൽ "ഉണ്മയിൽത്തന്നെ രാജ്ഞിക്കു നന്മയിൽ പ്രേമമൂലമായ് ശ്രീവിശാഖൻെറ പത്രം താനീ വിശ്ലേഷാർത്തി തീർത്തുപോൽ" ശ്രീവിശാഖൻെറ പത്രം=ശ്രീവിശാഖമഹാരാജാവിൻെറ തിരുവെഴുത്ത് എന്നു ശ്ലേഷം.

54

താന്തൻ കാന്താവിരഹദഹനജ്ജ്വാലയാൽ ദഹ്യമാന-
സ്വാന്തൻ പൂന്തേൻമൊഴിപിഴകളാൽ വിപ്രതീസാരമഗ്നൻ
ശാന്തൻ സന്ദേശവുമവശനായ് മന്ദുഖേന ത്വദീയൻ
കാന്തൻ ചിന്താതരളനരുളിച്ചെയ്തിടുന്നിപ്രകാരം.

താന്തൻ=ഖിന്നൻ. കാന്താവിരഹദഹനജ്വാലയാൽ ദഹ്യമാന സ്വാന്തൻ=വിരഹാഗ്നിയിൽ കത്തിക്കാളുന്ന മനസ്സോടുകൂടിയവൻ. പിഴകളാൽ വിപരീതസാരമഗ്നൻ=താൻ ചെയ്ത തെററുകളെ ഓർത്ത് പശ്ചാത്താപത്തിൽ മുഴുകിയവൻ. ശാന്തൻ=ഗർവമടങ്ങിയവൻ. അവശൻ=പരാധീനൻ. ചിന്താതരളൻ=മനോരാജ്യങ്ങളാൽ വ്യാകുലൻ. ഈവിധമൊക്കെയുമായിട്ട് നിന്റെ കാന്തൻ സന്ദേശത്തേയും, മന്മുഖേന=ഞാൻ മുഖാന്തിരം ഉപരി വിവരിക്കുംപ്രകാരം അരുളിച്ചെയ്യുന്നു. മേൽവരുന്ന ശ്ലോകങ്ങൾ നായകവാക്യമായിട്ടുതന്നെ മയൂരം പറയേണ്ടുന്നവയാകുന്നു.

55

മംഗല്യാംഗീമണിമകുടമേ! മൽപ്രിയേ! സാമ്പ്രതം നി-
ന്നംഗസ്പർശം മമ സുലഭമല്ലെങ്കിലും നിങ്കലേറും
സംഗത്തോടെൻമനമതു ലയിക്കുന്നു, ഹാർദ്ദത്തിനോർത്താൽ
ഭംഗത്തിന്നല്ലുലകിൽ വിരഹം തുംഗതയ്ക്കേ നിമിത്തം.

എന്റെ മനസ്സ് ഏറും=വർദ്ധിക്കുന്നതായ സംഗത്തോടുകൂടെ നിങ്കൽ ലയിക്കുന്നു. വിരഹം മനസ്സംഗത്തെ ബലപ്പെടുത്തുമെന്നു പ്രതിപാദിക്കുന്ന ഹാർദ്ദത്തിനോർത്താൽ ഇത്യാദി വാക്യം "സ്നേഹത്തിനു വിരോധിയല്ല വിരഹം നേരോർക്കിൽ നേരേ മറിച്ചേറീടും പ്രിയമിച്ഛപോലനുഭവിക്കാത്തപ്പോഴിഷ്ടങ്ങളിൽ' എന്ന മേഘസന്ദേശ ശ്ലോകത്താൽ വ്യാഖ്യാതമായി.

56

എന്നാലും ഞാനതിവിതതമാമാധിപാഥോധിപൂരേ
നന്നായിപ്പോൾ നളിനനയനേ! വീണിതാ കേണിടുന്നേൻ
ഇന്നാരോടെൻ വ്യസനമറിയിക്കുന്നു ഞാൻ? നിന്നുപാന്തേ
വന്നാലല്ലാതൊരു സുഖമെനിക്കില്ല പൊയ്യല്ല തെല്ലും.

എന്നാലും=യുക്തികൊണ്ട് അടുത്ത ശ്ലോകത്തിൽ വിവരിച്ച വിധത്തിൽ സ്ഥാപിക്കാമെങ്കിലും അതിവിതതമാമാധിപാഥോധിപൂരേ =ഏററം വിശാലമായ ആധിയാകുന്ന ആഴിയിൽ, ഇന്നാരോടെൻ

വ്യസനമറിയിക്കുന്നു ഞാൻ = ആരോടു ഞാൻ ആവലാതി പറയേണ്ടു; ആവലാതി കേൾക്കേണ്ടവർ കേൾക്കാത്ത സ്ഥിതിസംഗമം എങ്ങനെ സാധിക്കും? വിരഹശാന്തി വരാതെ സുഖവും ദുർഘടമാകുന്നു.

57

കുന്നിച്ചീടും കുളിർമതിരുചാ സുന്ദരേ മന്ദിരേ നാ-
മൊന്നിച്ചിന്ദീവരദളഗളഗ്രാഹിനേത്രേ! സുഖേന
ചെന്നിട്ടോരോ കളികളിലെഴും കൗതുകത്തോടുവാണോ-
രന്നിക്കഷ്ടസ്ഥിതി വരുവതായോർത്തിരുന്നോ തരിമ്പും?

ഇന്ദീവരദളഗളഗ്രാഹിനേത്രേ!=കരിങ്കൂവളപ്പൂവിന്റെ ഇതളിനെ കഴുത്തിനു പിടിച്ചു തള്ളുന്ന കണ്ണുള്ളവളേ! തത്തുല്യനേത്രേ. വാണോരന്ന് =വാണകാലത്തിൽ. തരിമ്പും=ലേശംപോലും, അപ്രതീക്ഷിതമായ് വന്നതാകയാൽ ഈ വിരഹം അതിദുസ്സഹമെന്നു ഭാവം.

58

ആപത്തേവം ബത വരുവതിന്നായതാക്ഷീമണേ! മൽ-
പ്പാപത്തേത്താൻ പ്രബലതരമാം ഹേതുവായോർത്തിടുന്നേൻ
സ്വാപത്തേയും സുമുഖിയശനത്തേയുമുജ്ഝിച്ചു പശ്ചാ-
ത്താപത്തേ ഞാൻ പരമനുഭവിക്കുന്നു തന്മൂലമിപ്പോൾ.

തൻമൂലം=പാപംമൂലം. വിരഹഹേതുഭൂതമായ ആ പാപത്തിന് ഇടകൊടുത്തല്ലോ എന്നു പശ്ചാത്താപം. അന്ന് നിന്നോട് ഒരുമിച്ചു സ്വാപത്തേയും (ഉറക്കത്തെയും) അശനത്തെയും അനുഭവിച്ചിരുന്ന സ്ഥാനത്ത് ഇന്നു പശ്ചാത്താപത്തെ ആണ് അനുഭവിക്കുന്നത് എന്നു ഭാവം.

59

ഗാഢപ്രേമപ്രഗുണകരുണം രൂഢവാത്സല്യമെന്നോ-
ടൂഢസ്ഥേമസ്ഫുടബഹുമതി ത്വം സദാ വാണിടുമ്പോൾ

മൂഢത്വാത്താൽ പല പിഴകൾ ഞാൻ ചെയ്തുപോയുള്ളതെല്ലാം
പ്രൗഢസ്ത്രീകൾക്കണിതിലകമേ! നീ പൊറുത്തീടവേണം.

അന്നു വിരഹം അസംഭാവ്യമെന്നുള്ള മദത്താൽ ഹിതാനുവർത്തിനിയായ നിന്നിലും പ്രണയാപരാധങ്ങൾ ചെയ്തുപോയിട്ടുള്ളവയെ ക്ഷമിക്കേണമെന്നു പ്രാർത്ഥിക്കുന്നു. ഗാഢപ്രേമം=അചഞ്ചലമായ അനുരാഗത്തോടുകൂടെ; പ്രഗുണകരുണം=സാമാന്യത്തിലിരട്ടി ദയയോടെ; രൂഢവാത്സല്യം=വേരുറച്ച വാത്സല്യത്തോട്; ഊഢസ്ഥേമാവായും (അത്യന്തം സ്ഥിരമായും) സ്ഫുടമായും ഇരിക്കുന്ന ബഹുമതിയോടെ.

60

നിഷ്കാരുണ്യം നരപരിവൃഢൻ തന്വി! തേ സന്നിധേർ മാം
നിഷ്കാസിച്ചിട്ടതികഠിനമായ് ചെയ്തനിർബന്ധമെല്ലാം
നിഷ്കാലുഷ്യേ ധൃതിയൊടു തടുത്തോരു നിന്നോടു തുല്യം
നിഷ്കാപട്യം പതിഹിതകരീ നാരിയിപ്പാരിലുണ്ടോ?

രാജാവ് ദയയെന്നിയെ എന്നെ നിൻ്റടുക്കൽനിന്നു ബഹിഷ്കരിച്ചിട്ട് അന്യപുരുഷനെ സ്വീകരിക്കണമെന്ന് അതികഠിനമായി ചെയ്ത നിർബന്ധത്തെ എല്ലാം ധൈര്യത്തോടുകൂടി തടുത്തു നിൽക്കുന്നു. നിനക്ക് ഒപ്പം നിഷ്കപടമായി ഭർത്തൃഹിതം ചെയ്യുന്ന നാരി ഇന്നു ദുർല്ലഭംതന്നെ. നിഷ്കാലുഷ്യേ!=സർവദാ എന്നിൽ പ്രസന്നയായുള്ളോവേ! എന്നു സംബോധനം. പൂർവ്വശ്ലോകത്തിൽ പറഞ്ഞ അപരാധങ്ങളെ നീ ഗണിച്ചിട്ടില്ലെന്ന് ഇതിനാൽ പ്രതിപാദിക്കുന്നു.

61

നാമീവണ്ണം വ്യഥയനുഭവിക്കുന്നതിന്നിന്നു ദൈവം
വാമീഭൂതം വരതനു! വരുത്തിച്ചതാമീവിയോഗം
ഭൈമീസീതാപ്രഭൃതിസതികൾക്കുള്ള
സൽക്കീർത്തിയിപ്പോൾ
ഭൂമീനാഥേ! തവ സുലഭയായീടുവാൻ ഹേതുവായി

ഉർവശീശാപമുപകാരമെന്ന മട്ടിൽ വിഷമാലങ്കാരരീത്യാ ഒരുവിധം സമാധാനപ്പെടുന്നു. നാം ഈ വിധം കഷ്ടപ്പെടണമെന്നു നിശ്ചയിച്ച പ്രതികൂലമായ ദൈവം സംഗതി വരുത്തിയ ഈ വിരഹം നിനക്ക് ദമയന്ത്യാദികളെപ്പോലെ പാതിവ്രത്യകീർത്തിക്കു ഹേതുവായി ത്തീർന്നു. സീത, ദമയന്തി മുതലായ രാജ്ഞികൾ വളരെക്കാലം വിരഹദുഃഖം സഹിച്ചുവല്ലോ. ഇതേവരെ നിനക്കു സൗന്ദര്യാദി ഗുണങ്ങളാൽ മാത്രമേ സീതാദിസാമ്യമുണ്ടായിരുന്നുള്ളു. ഇപ്പോൾ പാതിവ്രത്യനിഷ്ഠയിലും അതു സിദ്ധിച്ചുവെന്ന് നിനക്ക് ഇതിലും ഒരു ലാഭംതന്നെ എന്നു പറയാം. അതിനാൽ ദൈവപ്രാതികൂല്യമെന്നിലാണ് അധികം ഫലിച്ചതെന്നു വ്യഞ്ജിക്കുന്നു.

62

പാതിവ്രത്യം പരമയി! പയോജാക്ഷി, യീ നാട്ടിലേ സ്ത്രീ-
ജാതിക്കില്ലെന്നൊരു പഴി ചിരാജ്ജാതമായുള്ളതിപ്പോൾ
നീതിക്കൊക്കും നിജനടപടിച്ചെയ്തിയാൽ നീക്കിനീതാൻ
ഖ്യാതിക്കേററം മതി മതി! മഹാരാജ്ഞി! പാത്രീഭവിക്കും

പാതിവ്രത്യംപരം=പാതിവ്രത്യം മാത്രം; ഈ നാട്ടിലെ സ്ത്രീജാതിക്ക്=മരുമക്കത്തായമനുഷ്ഠിക്കുന്ന കേരളസ്ത്രീകൾക്ക്; മതി മതി=ബുദ്ധിമതി എന്നു സംബുദ്ധി.

63

ഭീത്യാ മുക്തം പരജനിതയാ പാരിടം പാലയന്തീ
നീത്യാ വിക്ടോറിയാ നിരുപമശ്രീമതീ ശീമറാണി
പ്രീത്യാ നൽകും ബഹുമതി മഹാലോകരെല്ലാം പുകഴ്ത്തും
രീത്യാ സാദ്ധ്വീത്യസദൃശയശോലാഭവത്യൈ ഭവത്യൈ.

ബഹുമതി നൽകും=ബഹുമാനം തരും എന്നു പൂർണ്ണക്രിയ. 'സി.ഐ' എന്ന വിരുത് രാജ്ഞിക്ക് ഉടൻതന്നെ ലഭിച്ചല്ലോ. സാധ്വീത്യസദൃശയശോലാഭവത്യൈ ഭവത്യൈ=പതിവ്രതയെന്ന് അനന്യസാധാരണകീർത്തി ലഭിച്ചവളായ നിനക്ക്.

64

ഏവഞ്ചിന്തിച്ചൊരുവിധമൊരാശ്വാസമുണ്ടാക്കിയാലും
ഹേ വഞ്ചിക്ഷ്മാവലരിപുകുലത്തിന്നൊരുത്തംസമുത്തേ!
ഹാ! വഞ്ചിച്ചിക്കരിമുകിൽ നിരക്കുന്ന കാലം ശുചാണ്ഡീ-
ഭാവഞ്ചിത്തേ ഭൃശമരുളിടുന്നുണ്ടു മേ കൊണ്ടൽവേണി!

ഏവം=അടുത്തു കഴിഞ്ഞ മൂന്നു ശ്ലോകങ്ങളാൽ വിവരിച്ച പ്രകാരം; ഉണ്ടാക്കിയാലും=നിർമ്മിക്കാമെങ്കിലും; ഇക്കരിമുകിൽ നിരക്കുന്ന കാലം=വർഷർത്തു; വഞ്ചിച്ച ധൈര്യം അപഹരിച്ചിട്ട്=എങ്ങനെയെന്ന് അറികവഹിയാത്തവിധത്തിൽ; മേ ചിത്തേ=എന്റെ മനസ്സിൽ; ഭൃശം=ഏററം; ശുചാണ്ഡീഭാവത്തെ=ദുഃഖജന്യമായ വ്യാമോഹത്തെ; അരുളിടുന്നുണ്ട് =ഇക്ഷണത്തിലും ചെയ്തുകൊണ്ടുതന്നെയിരിക്കുന്നു. ഹാ, എന്നു ശോകത്തിൽ. വഞ്ചിക്ഷ്മാവലരിപുകുലത്തിന്നൊരുത്തംസമുത്തേ! =വഞ്ചിരാജവംശമൗലിരത്നമേ എന്നും കൊണ്ടൽവേണി! മേഘതുല്യകേശി! എന്നും സാഭിപ്രായസംബോധനങ്ങൾ. യദ്വാ='ഉണ്ടാക്കിയാലും' എന്നു നിയോജകപ്രകാരത്തിലെ മദ്ധ്യമപുരുഷൈകവചനം; ഇത്തരമൊക്കെയും വിചാരിച്ച് നീ സമാധാനപ്പെടൂ എന്ന് നായികയെ ആശ്വസിപ്പിച്ചിട്ട് "ഹാ വഞ്ചിച്ചു" ഇത്യാദ്യുത്തരാർദ്ധത്താൽ തനിക്കോ പിന്നെ സമാധാനം ഒന്നുമില്ലെന്നു മാത്രമല്ല, പ്രത്യുത, കൊണ്ടൽവേണിയായ നിന്റെ സ്മരണത്തിനു പ്രതിക്ഷണമവസരം കൊടുക്കുന്ന ഈ വർഷർത്തുവാകുന്ന വിഭാവത്താൽ ഉദ്ദീപിതമായ വിരഹമഹാമോഹത്തിൽ ഞാൻ മുഴുകിപ്പോകുന്നുവെന്നു പിന്നെയും വിലപിക്കുന്നു എന്നു വ്യാഖ്യാനിക്കാം.

65

ഓർത്തീടുന്നേനുടലിനെയുമക്കേശപാശത്തിനേയും
പാർത്തീടുമ്പോൾ പടുതടിതമിക്കാളമേഘാളിയേയും
ചേർത്തീടുന്നൂ രണരണികയെച്ചേതസിസ്ഫീതയാക്കി-
ത്തീർത്തീടുന്നൂ വിരഹരുജയെക്കഷ്ടമീ വൃഷ്ടികാലം.

വർഷകാലത്തിന്റെ ഉദ്ദീപനതയെത്തന്നെ രണ്ടു ശ്ലോകംകൊണ്ടു വർണ്ണിക്കുന്നു. പടുതടിതം=ചൊടിയുള്ള മിന്നൽപിണരിനെ; പാർക്കുമ്പോൾ കേശപാശത്തേയും ഓർക്കുന്നേൻ എന്ന് യഥാസംഖ്യം അന്വയം. ഈ ഉടലിനെയും കാളമേഘാളിയെ പാർക്കുമ്പോൾ വൃഷ്ടികാലം ചേതസ്സിൽ രണരണികയെ=ഉത്കണ്ഠയെ, ചേർക്കയും വിരഹവേദനയെ സ്ഫീത(പ്രവൃദ്ധ) യാക്കിച്ചെയ്കയും ചെയ്യുന്നു. പൂർവാർദ്ധത്തിൽ സ്മൃതിമദലങ്കാരം; ഉത്തരാർദ്ധത്തിൽ സമുച്ചയാലങ്കാരം; രണ്ടിനുംകൂടി സംസൃഷ്ടി.

66

ഓമൽപ്പിച്ചിച്ചെടിലതമരുല്ലോളിതാവർഷബിന്ദു-
സ്തോമക്ലിന്നാ പുതുമലർ പതുക്കെസ്ഫുടിപ്പിച്ചിടുമ്പോൾ
പ്രേമക്രോധക്ഷുഭിത ഭവതീ ബാഷ്പധാരാവിലാംഗീ
ശ്രീമന്മന്ദസ്മിതസുമുഖിയാകുന്നതോർമ്മിച്ചിടുന്നേൻ

ഓമൽപ്പിച്ചിച്ചെടിലത=ഇളം പിച്ചിവള്ളി; നായികാസ്ഥാനീയാ മരുല്ലോളിതാ=കാററടിച്ചിളക്കപ്പെട്ടത്, (ആയിട്ട്;) ഇത് പ്രണയ കലഹകൃതമായ ക്ഷോഭത്തിന്റെ സ്ഥാനം വഹിക്കുന്നു; വർഷബിന്ദുസ്തോമക്ലിന്നാ=മഴവെള്ളത്താൽ നനഞ്ഞത് (ആയിട്ട്) ഇത് 'ബാഷ്പധാരാവിലാംഗീ' എന്നതിന് എതിരാകുന്നു. പുതുമലർ=പുത്തൻ പൂക്കളേ, ആസന്നവികാസത്തെ ഉദ്ദേശിച്ച് ആണ് 'മലർ' എന്നു പ്രയോഗിച്ചത്. പതുക്കെ=ക്രമേണ; സ്ഫുടിപ്പിച്ചിടുമ്പോൾ= വിരിയിക്കുമ്പോൾ; ഇത് മന്ദസ്മിതോൽഭേദത്തിന്റെ പ്രതിബിംബം പൂർവവൽ സ്മൃതിമദലങ്കാരം.

67

പ്രാണേശിത്രി! പ്രണയമസൃണേ! വല്ല ജോലിക്കുമായ് ഞാൻ
വാണേനെന്നാലൊരു പകലകന്നൽപദൂരേതപ്യഗാരേ
കേണേററം നീ വലയുമതു ഞാൻ കേൾപ്പതുണ്ടന്നതിന്നാ-
ലാണേ ചേതസ്സതിചകിതമാകുന്നതേണേക്ഷണേ! മേ.

ഇനി വിരഹാസഹത നിനക്കും തുല്യമെന്നു പറയുന്നു. പ്രാണേശിത്രി!=പ്രാണനാഥേ! പ്രണയമസൃണേ!=സ്നേഹംകൊണ്ട് ആർദ്രഹൃദയേ! ആഗാരേ=വാസഗൃഹത്തിൽ. ക്ഷണികവിരഹംപോലും പ്രണയചാപല്യത്താൽ സഹിക്കാത്തവൾ ഈ ദീർഘവിപ്രവാസത്തെ എങ്ങനെ പൊറുക്കുമെന്നാണ് എനിക്കു ഭയമെന്നു ഭാവം.

68

ലീലാരണ്യേ വിഹഗമൃഗയാലോലനായേകദാ ഞാൻ
നീലാപാംഗേ!കമപി നിഹനിച്ചീടിനേൻ നീഡജത്തെ
മാലാർന്നാരാൽമരുവുമിണയെക്കണ്ടു നീ താം ച നേതും
കാലാഗാരം സപദി കൃപയാ കാതരേ! ചൊല്ലിയില്ലേ?

അനന്തരം ദൂതപ്രത്യയത്തിനായ് ഒരു അഭിജ്ഞാനം (അടയാളവാക്കു) കൂടെ പറയുന്നു. ഒരിക്കൽ ഞാൻ തോട്ടത്തിൽ പക്ഷിവേട്ട ചെയ്യുമ്പോൾ ഒരു ആൺപക്ഷിയെ വെടിവെച്ചുകൊന്നു. അപ്പോൾ അതിൻെറ ഇണയായ പെട അടുത്തിരുന്നു വ്യസനിക്കുന്നതു കണ്ടു കനിഞ്ഞ് നീ അതിനെക്കൂടി യമലോകത്തെ പ്രാപിപ്പിക്കാൻ എന്നോടു പറയുകയുണ്ടായില്ലയോ? ഇതിനാൽ വിരഹഭീതി നിനക്ക് എത്രത്തോളമുണ്ടെന്ന് എനിക്ക് നല്ലവണ്ണം അറിയാമെന്നു താൽപര്യം.

69

ഈ ലോകത്തിൽ സുഖമസുഖവും മിശ്രമായ്ത്താനിരിക്കും
മാലോകർക്കും മതിമുഖി! വരാറില്ലയോ മാലനേകം?
ആലോചിച്ചീവിധമവിധവേ! ചിത്തമാശ്വസ്തമാക്കി-
ക്കാലോപേതം കദനമതിനിക്കാണികൂടി ക്ഷമിക്ക.

പിന്നെയും സമാധാനപ്പെടാൻതന്നെ പറയുന്നു. മിശ്രമായ്ത്താനിരിക്കും=ഇടകലർന്നേ ഇരിക്കൂ; അവിധാവേ=സുമംഗലീ! ജീവനായ ഭർത്താവിനോട് പതിവ്രതയ്ക്ക് ഏതു കാലത്തെങ്കിലും യോഗം വരാതെയിരിപ്പാൻ പാടില്ലെന്നു താൽപര്യം. കദനം=ദുഃഖം; കാണി=ക്ഷണനേരം; നാം ചെയ്യുന്ന സൽക്കർമ്മങ്ങൾ അചിരേണ ഫലിക്കാതിരിക്കയില്ലെന്നു ഹൃദയം. "ഏതി ജീവന്തമാനന്ദോനരം വർഷശതാദപി."

70

ധീരത്വത്താലനതിശയിതേ!പൂരുഷന്മാരുമന്ത-
സ്സാരത്താൽ നിൻ സദൃശത കലർന്നേറെയിപ്പാരിലില്ല
നേരത്രേ, ഞാൻ നിരുപമഗുണേ! നിൻെറ ധൈര്യത്തെയാണി-
ന്നേരത്തോർക്കുന്നതു ദൃഢതരാലംബമായംബുജാക്ഷി!

എന്നാൽ വേദാന്തവേദ്യമായ ഈ തത്ത്വത്തെയും ഒരു സ്ത്രീക്കു വരാവുന്നതാണോ എന്ന ആശങ്കയെ പരിഹരിക്കുന്നു. ഹേ സർവോൽകൃഷ്ടധൈര്യശാലി=പുരുഷന്മാരിലും നിന്നെപ്പോലെ അന്തസ്സാരമുള്ളവർ ചുരുക്കം. എനിക്കുകൂടിയും നിൻെറ ധൈര്യമാണ് ഈ കഷ്ടപ്പാടിൽ മുഖ്യമായ ഒരു അവലംബം. ഭാവം സ്പഷ്ടം. 'നിരുപമഗുണേ' 'അംബുജാക്ഷി' എന്ന സംബോധനങ്ങൾ പ്രണയചാപല്യത്തെ ദ്യോതിപ്പിക്കുന്നു. ഈ സന്ദേശവാചകത്തിൽ സർവത്ര സംബോധനാപ്രാചുര്യം കാണുന്നതിന് ഇങ്ങനെ ഉപപത്തി ആലോചിച്ചു കൊള്ളേണ്ടതാകുന്നു.

71

ലോകത്രാണോദ്യതനവിരതം സേവയാലാവയോര-
സ്തോകപ്രീതാശയനുദയദർക്കാഭനാം ശ്രീവിശാഖൻ
കോകദ്വന്ദ്വത്തൊടു സദൃശമായ് സന്തപിക്കും നമുക്കി-
ശ്ശോകത്തെത്തീർത്തരുളുമുടനേ മംഗളം ഭംഗമെന്യേ.

ഈശ്വരപ്രസാദത്താൽ ശുഭംതന്നെ വരുമെന്നുപസംഹരിക്കുന്നു. അവിരതം= എന്നും; ലോകത്രാണോദ്യതൻ=ലോകരക്ഷാദീക്ഷിതൻ; സേവയാൽ=ആശ്രയം ഹേതുവായിട്ട്; ആവയോ=നമ്മളിൽ; അസ്തോകപീതാശയൻ=അനല്പപ്രസാദമുള്ളവൻ. ഉദയദർക്കാഭൻ= നിറംകൊണ്ട് ബാലാർക്കതുല്യൻ, രാജപക്ഷത്തിൽ അഭ്യുദയോന്മുഖത യാൽ ബാലാർക്കസാമ്യം. ഈദൃശനായ ശ്രീവിശാഖൻ=വേലായുധ സ്വാമി; തൽക്കാലം യുവരാജാവായ വിശാഖമഹാരാജാവെന്നും ശേഷം സ്പഷ്ടം!

72

ഇത്ഥ്യേവം മദ്വചനമുരചെയ്താശ്വസിപ്പിച്ചു സാധ്വീം
സത്യേ വർത്തിച്ചിടുമമ്പലമാർമൗലിയാം വല്ലഭാം മേ
പ്രത്യേകം തൽകുശലവുമറിഞ്ഞെത്തിയെന്നോടു ചൊല്ലി-
ക്കൃത്യേനിത്യേ കൃതമുഖ! സമുദ്യച്ഛ നീയിച്ഛപോലേ.

നിത്യേ കൃത്യേ=പതിവായുള്ള സ്വന്ത ജോലിയിൽ; നീ ഇച്ഛപോലെ, സമുദ്യച്ഛ=ഉദ്യോഗിച്ചാലും, കൃതമുഖി=സമർത്ഥ എന്നു സംബോധനം.

73

മുട്ടാതെല്ലാം നിയതി മുറപോൽ ചെയ്തിടുമ്പോൾ തടസ്ഥം
തട്ടാതാവാമവിരഹിതരാം ദമ്പതീ നീലകണ്ഠ!
കൊട്ടാരത്തിൽ കൊടിയപദമായോരു സർവ്വാധികാരം
കിട്ടാനുണ്ടാം തരമഥ തവ ശ്രീവിശാഖപ്രസാദാൽ.

മയൂരസന്ദേശമണിപ്രവാളവും
മടിച്ചിടാതിങ്ങു ചമച്ചു ഞാനിതു;
മഹാജനങ്ങൾക്കു രസിക്കുമെങ്കിലീ
മമ ശ്രമം നിഷ്ഫലമല്ല കേവലം

(ഉത്തരഭാഗം സമാപ്തം)

ശുഭമസ്തു

നിയതി=ഈശ്വരൻ; മുട്ടാതെല്ലാക്കാര്യവും മുറയ്ക്കു നടത്തുമ്പോൾ ഒരു തടസ്ഥവും കൂടാതെ; ദമ്പതീ ആവാം=ദമ്പതികളായ ഞങ്ങൾ; അവിരഹിതരാം=വിരഹം തീർന്നു തങ്ങളിൽ ചേരും ഹേ, നീലകണ്ഠ! ഞങ്ങൾക്ക് ഈ ഉപഹാരം ചെയ്യുന്ന മയൂരമേ!തവ= നിനക്ക്. ശ്രീവിശാഖപ്രസാദാൽ=സ്വാമിയുടെ പ്രസാദത്താൽ; കൊട്ടാരത്തിൽ= സ്വാമിയുടെ സന്നിധാനത്തിൽ; കൊടിയപദമായൊരു=

ഉൽകൃഷ്ടസ്ഥാനമായ; സർവാധികാരം=പരിവാരങ്ങളുടെ മേലധികാരം, കിട്ടാൻ തരമുണ്ട്. ഭക്തന്മാരായ ഞങ്ങൾക്കു പകരം ചെയ്കയാൽ സ്വാമി പ്രസാദിച്ചു ഞങ്ങളുടെ പ്രാർത്ഥന സാധിപ്പിച്ചാൽ ഉടൻ നിനക്കും ഒരു വിശേഷസംഭാവന ചെയ്യാതിരിക്കയില്ലെന്നു ഭാവം. ഇതിനാൽ മയിലിനും പ്രത്യുപകാരം ലഭിക്കുമെന്നു സിദ്ധിച്ചു. ശ്ലേഷത്താൽ നീലകണ്ഠപ്പിള്ളയ്ക്കു വിശാഖമഹാരാജാവ് കൊട്ടാരത്തിൽ സർവ്വാധികാര്യക്കാർ എന്ന ഉദ്യോഗം കൊടുക്കുമെന്നും ഒരർത്ഥം. വിശാഖമഹാരാജാവിനു രാജ്യഭാരം ലഭിച്ച ഉടനാണ് ഈ ദമ്പതിമാർക്കു സംഗമവും നീലകണ്ഠപ്പിള്ളയ്ക്കു സർവാധികാരവും ലഭിച്ചത്. വിരഹശാന്തിക്കു ഹേതുവായിത്തീർന്നത് ശ്രീവിശാഖപ്രസാദമാകയാൽ ആ ശബ്ദത്തെ ഗ്രന്ഥാന്തത്തിൽ പ്രയോഗിച്ചത് അത്യന്തം ഉചിതമായി; ശ്രീ ശബ്ദംകൊണ്ട് മംഗലവുമായി.

മയൂരസന്ദേശവ്യാഖ്യാനമായ മർമ്മപ്രകാശത്തിൽ
ഉത്തരഭാഗം സമാപ്തം
ശുഭം.

OO

ശ്ലോകസൂചി

പ്രതീകം	പേജ്
അച്ഛരിന്നൗഘം നയനസലിലം	78
അന്നേരം നീ പറക മൃദുവായുള്ള	76
അല്പം പാടി ശ്രമമൊടബലാ	74
അസ്വാലസ്യം മമ കമനിതാൻ	66
ആകാരത്തിൻസുഷമയിതുപോലേതു	23
ആതങ്കത്താലധികവിധുരീഭാവം	59
ആപത്തേവം ബത വരുവതിന്ന്	81
ആർത്താ താർത്തേൻമൊഴിയരികിൽ	72
ആവിശ്ചിന്താഭരമവൻ	20
ഇക്കാലത്തെൻകുശലം	26
ഇത്ത്യേവം മദ്വചനമുരചെയ്ത്	88
ഇഷ്ടപ്രാണേശ്വരിയുടെ	20
ഈ ലോകത്തിൽ സുഖമസുഖവും	86
ഉല്ലാസത്തോടവിടെ മരുവും	55
എന്നാലും ഞാനതിവിതതമാം	80
എല്ലാമീക്ഷിച്ചവിടെ വഴിയേ	50
ഏടാകൂടം വളരെ	29
ഏവഞ്ചിന്തിച്ചൊരുവിധം	84
ഏവം നീതാനമൃതമധുരം	77
ഒന്നിച്ചോരോവിടപികൾ	47
ഓജസ്സൂർജ്ജസ്വലമുലകിൽ	71
ഓമൽപ്പിച്ചിച്ചെടിലത	85

പ്രതീകം	പേജ്
ഓർത്തീടുന്നേനുടലിനെയും	84
കണ്ടാലാർക്കും കൃതകപതഗം	32
കന്നൽക്കണ്ണാൾമണികളവിടെ	56
കയ്യാലെത്തിക്കുതുകമിയലും	66
കല്യൻ ഹൂണപ്രവരനൊരുവൻ	50
കല്യാവേശാൽ കലുഷമതിയാം	25
കള്ളം കൈവിട്ടരയർ	36
കാണിക്കേണം കിമപി സഹജം	36
കാന്തിക്കാതൽക്കൊലുമ കലരും	49
കാരാഗാരാകലിതസുരനാം	61
കാര്യം നോക്കേണ്ടതു പലതുമുണ്ട്	74
കുന്നിച്ചീടും കുളിർമതിരുചാ	81
കുന്നിന്നങ്ങേപ്പുറമടവിയാണ്	51
കൂടിച്ചേർന്നിട്ടൊരുവക കളിക്കൂട്ടർ	30
കൊണ്ടൽക്കോളാൽ കലിതകുതുകം	21
കൊല്ലം കണ്ടാലൊരുവൻ	43
കോകീവാർത്താ പ്രിയവിരഹിതാ	76
കോടക്കാർകൊണ്ടിരുളിയലും	26
കോട്ടംതീർന്നോരുടൽവടിവെഴും	58
കോപത്താൽ നീ കുതിതുടരൊലാ	33
ഗാഢപ്രേമപ്രഗുണകരുണം	81
ചന്ദ്രപ്രഖ്യം മുഖമബലമാർ	60
ചാകുന്നേറെജ്ജനമഹികളാൽ	45
ചാരത്തോടിച്ചകിതശശപോതങ്ങൾ	37
ചാരത്തോരോവശമതിൽ	63
ചാരുത്വത്താൽ പുരുതരമദംപൂണ്ടു	67
ചുറ്റിക്കണ്ടാ നഗരമവിടംവിട്ടു	47
തങ്കത്താർതൻതതിലളിതമാം	57
തഞ്ചം നോക്കിപ്പുനരഥ	40
തണ്ടാർപൊയ്കയ്ക്കശിശിരകരൻ	72
തത്താദൃക്കാം നരപതിഭയംകൊണ്ടു	25

പ്രതീകം	പേജ്
തത്രാനല്പം മഹിമകലരും	38
തദ്ദേശം ചെന്നണവതിനു	27
താന്തൻ കാന്താവിരഹദഹന....	79
തിണ്ടാടീടും പതഗമിതിനോട്	79
തോക്കുതാങ്ങിത്തദനുചരരാം	39
തോട്ടിൽക്കൂടി ത്വരിതതരം	34
ദുർമ്മാർഗ്ഗത്തിൽ ക്ഷണമപി	72
ദൂനം ചിത്തം ദുരിതഹരമാം	73
ദൂനം ദൂരസ്ഥിതദയിതനായ്	24
ദൂരം മാർഗ്ഗം ദുരധിഗമം	32
ദേവാരാതിക്ഷപണചണയാം	63
ധന്യാത്മാവേ! ഖഗവര!	22
ധീരത്വത്താലനതിശയിതേ!	87
നന്ദന്നാനാസുജനനയനാനന്ദിയായ്	41
നല്ലോരുറ്റുണ്ടമലജലം	47
നാട്ടിൽക്കൂടിക്കരുതി വഴിപോകേണം	28
നാനാവർണ്ണപ്രകടിതചമൽക്കാരമാം	60
നാമീവണ്ണം വ്യഥയനുഭവിച്ചീടുവാൻ	82
നാളീകാക്ഷീമണികൾ	58
നിദ്രാസൗഖ്യം നിയതി നിരസിച്ചീടവേ	75
നിഷ്കാരുണ്യം നരപരിവൃഢൻ	82
നിഷ്കാസിച്ചാലകലെ	30
നീലത്വം ചേർന്നെഴുമിലകളാൽ	32
നീഹാരാഭം നിരുപമരസം	49
നേരേ കോട്ടയ്ക്കരുകുവഴിയായ്	61
നോക്കേണം നീ മലമുകളിൽ	48
പക്ഷിശ്രേഷ്ഠ! സ്വയമിവിടെ	24
പങ്കംപോക്കും ഗുഹനുടെ	78
പട്ടാളക്കാരതിപരുഷർ	44
പള്ളിക്കൂടം പലതു വലുതാം	44
പള്ളിക്കെട്ടിൻദിനമതുമുതൽ	69

പ്രതീകം	പേജ്
പാതിവ്രത്യം പരമയി!	83
പാപംമൂലം പരവശതയാ	75
പാരിൽ പാർത്താലിഹ ഫണികുലം	23
പാലിക്കാനായ് ഭുവനമഖിലം	62
പാറക്കൂട്ടം പരമവിടെയുണ്ട്	51
പിന്നിൽക്കൂടിപ്പരിചൊടണയും	36
പുണ്യക്ഷേത്രത്തിനു പുറമെ	50
പെണ്ണില്ലൂർവ്വീതലമതിൽ	70
പൊങ്ങിപ്പോയിപ്പരിചൊടു	37
പ്രത്യഗ്രശ്രീഭരിതമവനീഭർത്ത്രിതൻ	65
പ്രാണേശിത്രി! പ്രണയമസൃണേ!	85
പ്രേമം നമ്മോടനുപധികലർന്നീടും	28
പ്രേയാനാമെൻചിരവിരഹമാം	27
ഭംഗംകൂടാതനിശം	52
ഭീത്യാ മുക്തം പരജനിതയാ	83
മംഗല്യാംഗീമണിമകുടമേ!	80
മങ്ങാതെങ്ങും മഹിതതരയാം	43
മണ്ടിച്ചെന്നങ്ങതിനുമുകളിൽ	64
മധ്വാസക്തഭ്രമരമുഖര.....	38
മല്ലീജാതിപ്രഭൃതി.....	40
മാനാതീതപ്രഥിമ കലരും	35
മാരക്രീഡാമഹലഹളയിൽ	57
മുട്ടാതെല്ലാം നിയതി മുറപോൽ	88
മൂലത്തിൽത്തൊട്ടുപരി	67
മെല്ലേമെല്ലെക്ഷണമണിയറയ്ക്കുള്ളിൽ	70
മേളിപ്പേറും പനകളുടെയും	52
യോജിക്കുന്നോരമലകവച....	59
രണ്ടും മൂന്നും തവണ കൃഷിയേറ്റുന്ന	31
ലീലാരണ്യേ വിഹഗമൃഗയാ	86
ലോകത്രാണോദ്യതൻ	87
വഞ്ചിക്ഷോണിക്കൊരു തിലകം	31

പ്രതീകം	പേജ്
വഞ്ചിക്ഷോണീവലരിപു	52
വല്ലീജാനിപ്രിയ! വസുമതീനായികാം	77
വാണീദേവീ പരമുദിതമായോരു	73
വാസായാസ്മദ്ദയിത	65
വിശ്രാന്തിക്കായ് വിരവൊട്	41
വീണയ്ക്കൊക്കും സ്വരമൊടു	35
വേഗത്തിൽപ്പോയഥ മധുരിപോഃ	48
വേഗാലെത്തും രഥമതിലെഴുന്നള്ളി	69
വൃത്രാരാതേരധിവസതിയാം	56
സംസാരാംഭോനിധികര	62
സച്ചേലത്തെസ്സുരസമരയിൽ	43
സത്തന്മാരപ്പൊഴുതഹിഭുജം	42
സന്താപഘ്നം സകലജഗതാം	21
സമ്യക്കായ്ത്താൻ നിയതസമയേ	64
സാരാമോദപ്രസവനികരം	68
സൂക്ഷിച്ചംഗംപ്രതിസുരുചിര	69
സേവിച്ചംബാമഖിലജഗതാം	70
സ്വച്ഛന്ദം നീ തദനു	63
സ്വൈരംപോലേ സുരസരണിയിൽ	29
സ്വൈരംവാണീടുകിലവിടെനീ	68
ശ്രീമത്ത്വത്താൽ മദമൊടു	46
ശ്രീമാൻ വഞ്ചിക്ഷിതിപതി	19
ശ്രീലാസ്യത്താലെഴുമഴക്.	55
ശൃംഗാഗ്രംകൊണ്ടുപരിഗഗനം	44
ഹന്താനന്താപരിവൃഢ	71
ഹൃദ്യാനന്ദം നിരുപമതമം	39

മയൂരസന്ദേശം

മലയാള സാഹിത്യത്തിലെ നവോത്ഥാനത്തിന്
നായകത്വം വഹിച്ച കേരളവർമ്മ
വലിയകോയിത്തമ്പുരാൻെറ വിശിഷ്ട കൃതിയാണ്
'മയൂരസന്ദേശം'. ഇതിൽ പ്രതിഫലിക്കുന്ന കവിയുടെ
സ്വാനുഭവവും സ്വച്ഛന്ദതയും സഹൃദയരിൽ ജനിപ്പിച്ച
പുതുമ ഈ കൃതിക്ക് സാഹിത്യലോകത്തിൽ
അസാധാരണമായ പ്രചാരം ലഭിക്കാനിടയാക്കി.
കേരളവർമ്മ വലിയകോയിത്തമ്പുരാൻെറ 150-ാം
ജന്മവാർഷികത്തോടും 'മയൂരസന്ദേശ'ത്തിൻെറ
ശതാബ്ദിയോടും അനുബന്ധിച്ച്
പ്രസിദ്ധപ്പെടുത്തുന്ന പതിപ്പ്.

ഡി സി ബി പ്ര സി ദ്ധീ ക ര ണം

ISBN 81-7130-464-8